

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linda Hägglund

Bevisvärdering i brott mot kvinnofriden

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Professor Per-Ole Träskman

Straffrätt

VT 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Ämne	5
1.2 Syfte	5
1.3 Avgränsning	6
1.4 Material och metod	6
1.5 Disposition	7
2 REGLERING AV KVINNOMISSHANDEL GENOM HISTORIEN	8
2.1 Inledning	8
2.2 Reglering i stads- och landskapslagarna	8
2.3 Utvecklingen under 1600- talet och 1686 års Kyrkolag	9
2.4 Förändringar under 1800- talet	10
2.5 Utvecklingen fram till nuvarande lagstiftning	11
3 INFÖRANDET AV KVINNOFRIDSBROTTET I 4 KAP 4 A § BROTTSBALKEN OCH DESS REKVISIT	12
3.1 Inledning	12
3.2 Definition av våld mot kvinnor	12
3.3 Bakgrund till paragrafens införande	14
3.4 Kravet på preciserad gärningsbeskrivning	15
3.5 Led i en upprepad kränkning	16
3.6 Ägnad att allvarligt skada personens självkänsla	17
4 BEVISVÄRDERING I BROTTMÅL	19

4.1	Inledning	19
4.2	Grunderna för bevisvärderingen	19
4.2.1	Den fria bevisvärderingen	20
4.2.2	Ursprungssannolikhet	21
4.2.3	Bevisvärderingsmodeller	22
4.2.3.1	Värdeметoden	22
4.2.3.2	Temametoden	23
4.2.3.3	Alternativa hypoteser	23
4.3	Bevisvärdering av muntliga utsagor	24
4.3.1	Bedömning av trovärdighet och tillförlitlighet	26
4.3.1.1	Utsagepersonens trovärdighet	26
4.3.1.2	Utsagans tillförlitlighet	27
4.3.2	Bevisvärdering i fall där ord står mot ord	29
4.3.3	Psykologisk expertis vid bedömning av utsagor	31
5	BEVISVÄRDERING I KVINNOFRIDSBROTT	33
5.1	Inledning	33
5.2	Särskilda problem vid bedömningen i kvinnomisshandelsmål	33
5.3	Värdering av parternas utsagor	35
5.3.1	Bevisvärdering i tidigare praxis gällande kvinnomisshandel då ord stått mot ord	36
5.3.2	Den målsägande kvinnans utsaga	37
5.3.2.1	Kvinnans utsaga- en förutsättning för åtal?	37
5.3.2.2	Bedömning av kvinnans trovärdighet	38
5.3.2.3	Kvinnan återtar eller avviker från sin ursprungliga utsaga	40
5.3.2.4	Betydelsen av kvinnans uppträdande- vikten av att vara ett ”offer”	41
5.3.3	Den tilltalade mannens utsaga	42
5.3.3.1	Bedömning av mannens trovärdighet	43
5.3.4	Jämförelse av kvinnans och mannens utsaga	44
5.4	Skadornas bevisvärde i kvinnofridsbrott	44
5.4.1	Dokumentation av skador i rättsintyg	46
5.4.1.1	Bevisvärdering av rättsintyget	47
5.4.2	Fysiska skador	48
5.4.3	Psykiska skador	49
5.5	Brottsplatsundersökning	51
5.6	Bevisvärderingen i kvinnofridsbrott ur ett feministiskt perspektiv	52
5.6.1	Lagens könsrättsliga struktur och språk	52
5.6.2	Könets betydelse i processen och vid trovärdighetsbedömningen	54
6	TILLÄMPNING AV 4 KAP 4 A § BROTTSBALKEN– ANALYS AV RÄTTSFALL UR PRAXIS	57
6.1	Inledning	57
6.2	NJA 1999 s. 102	57
6.2.1	Bakgrund	57
6.2.2	Tingsrättens bedömning	58
6.2.3	Hovrättens och Högsta domstolens bedömning	59

6.2.4	Analys av bevisvärderingen	60
6.3	B 172/00 -Hovrätten för övre Norrland	62
6.3.1	Bakgrund	62
6.3.2	Tingsrättens bedömning	63
6.3.3	Hovrättens bedömning	64
6.3.4	Analys av bevisvärderingen	65
6.4	B 765/00- Hovrätten över Skåne och Blekinge	68
6.4.1	Bakgrund	68
6.4.2	Tingsrättens bedömning	69
6.4.3	Hovrättens bedömning	70
6.4.4	Analys av bevisvärderingen	71
6.5	Mål B 718/99- Hovrätten över Skåne och Blekinge	72
6.5.1	Bakgrund	72
6.5.2	Tingsrättens bedömning	73
6.5.3	Hovrättens bedömning	74
6.5.4	Analys av bevisvärderingen	74
6.6	Mål B 1027/99- Hovrätten över Skåne och Blekinge	75
6.6.1	Bakgrund	75
6.6.2	Tingsrättens bedömning	76
6.6.3	Hovrättens bedömning	78
6.6.4	Analys av bevisvärderingen	78
6.7	Mål B 6221-00- Malmö Tingsrätt	79
6.7.1	Bakgrund	79
6.7.2	Tingsrättens bedömning	79
6.7.3	Analys av bevisvärderingen	81
6.8	Egna slutsatser gällande bevisvärderingen och trovärdighetsanalyserna i fallen ur praxis	83
7	AVSLUTANDE SYNPUNKTER	88
8	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	90
8.1	Offentligt tryck	90
8.2	Litteratur	90
8.3	Artiklar	91
8.4	Rättsfall	92
8.5	Övriga källor	92

Sammanfattning

”Knäckt näsa. Lösa tänder. Spräckta revben. Brutet finger. Blåtiror. Jag vet inte hur många; en gång hade jag två stycken samtidigt, den ena på väg att blekna bort, den andra ny. Axlar, armbågar, knän och handleder. Stygn i munnen. Stygn på hakan. En spräckt trumhinna. Brännmärken. Cigaretter mot mina armar och ben. Han slog mej, sparkade mej, knuffade mej, brände mej. Han skallade mej. Han höll mej still och skallade mej; jag trodde inte det var sant. Han släpade runt mej i huset i kläderna i håret. Han sparkade mej uppför trappan och nerför trappan. Gav mej blåmärken, skållade mej, hotade mej. I sjutton år. Slog mej, pucklade på mej, våldtog mej. I sjutton år. Han slängde ut mej i trädgården. Han slängde ut mej från vinden. Nävar, kängor, knä, huvud. Brödkniv, stekpanna, borste. Han slet av mej tussar av håret. Cigaretter, tändare, askfat. Han satte eld på mina kläder. Han låste mej ute och han låste in mej. Han gjorde mej illa och gjorde mej illa och gjorde mej illa. Han dödade delar av mej. Han dödade det mesta av mej. Han dödade mej helt. Blåslagen, bränd och bruten. Förhäxad, förtvivlad, förtryckt. I sjutton års tid. Han gav aldrig upp. Det gick månader utan att det hände nånting, men det fanns alltid där- löftet om det.” (Ur: Roddy Doyle, Kvinnan som gick in i dörrar)

Detta utdrag kan vara en talande sammanfattning för det problem som denna uppsats handlar om. Problemet som domstolarna ställs inför när de skall försöka få löftet om fortsatt misshandel av kvinnan att inte infrias. Problemet som består i att det inte räcker med en kvinnans utsaga för att en omfattande och långvarig misshandel skall anses bevisad då denna skett bakom stängda dörrar i hemmets lugna vrå.

Mannens våld mot kvinnan har genom historien legitimerats genom kopplingen till de rådande hierarkierna. Husbondeväldet som reglerades i landskapslagarna innebar en rätt för mannen att aga sin hustru och först under 1800- talet började synen på mannens våld mot kvinnan att förändras. I 1864 års Strafflag kriminaliserades icke - grov misshandel på enskild plats, men först år 1982 infördes en lagändring som innebar att kvinnomisshandel föll under allmänt åtal.

År 1998 infördes den nya paragrafen i 4 kap 4 a § Brottsbalken om grov kvinnofridskränkning. Syftet med denna var främst att man skulle kunna beakta helheten i den pågående process som kvinnomisshandel utgör och inte vara bunden av de enskilda gärningarna. För ansvar skulle det inte krävas att de enskilda gärningarna individualiserades och preciserades när det gällde tid och plats. De rekvisit som nu skall vara uppfyllda är att gärningarna är ett led i en upprepad kränkning av en närstående eller tidigare närståendes integritet och att dessa är ägnade att allvarligt skada personens självkänsla.

Bevisvärdering i brottmål handlar om att bedöma sambandet mellan ett påstående om ett mänskligt beteende i det förflutna och de spår av denna händelse som finns i syfte att söka sluta sig till att den påstådda händelsen också utspelat sig i verkligheten. För att en bevisprövning skall vara rättssäker måste man tillämpa en metod som ger struktur och förhindrar subjektivistiska misstag. Detta kan ske genom att varje bevismedel bedöms för sig innan man väger samman dessa.

En av de svåraste uppgifterna vid domstolarnas bevisprövning i brottmål är värdering av muntliga utsagor. Rätten har då att bedöma utsagepersonens trovärdighet och tillförlitligheten i dennes utsaga. En utgångspunkt i situationer där ord står mot ord är att det är möjligt att grunda en fällande dom enbart på den målsägandens uppgifter, men för detta krävs ett strängt synsätt vid bevisvärderingen.

I brott mot kvinnofriden står ofta kvinnans ord mot mannens och för en fällande dom krävs då att kvinnans berättelse anses mer trovärdig än mannens förnekande. Kvinnan kan komma att tillskrivas en lägre trovärdighet än mannen då hennes berättelse ofta uppfattas som rörig och osammanhängande. Hon kan också ha svårt att precisera händelserna då det ofta rör sig om ett stort antal under en längre tid.

Även skadorna, såväl de fysiska som de psykiska, utgör ett viktigt bevismedel och krävs ofta som stödbevis till kvinnans utsaga. Det är då av stor vikt att skadorna upptäcks och dokumenteras i tid.

Av de analyserade rättsfallen kan man dra slutsatsen att det fortfarande råder viss oklarhet när det gäller vad som krävs för att det skall anses att en gärning utgjort ett led i en upprepad kränkning av någons integritet och att denna varit ägnad att allvarligt skada personens självkänslan.

Domsluten bygger i huvudsak på den målsägande kvinnans berättelse, men domstolens motivering till varför denna ansetts trovärdig och tillförlitlig är ofta knapphändig.

Det största problemet med paragrafen verkar dock vara att den inte tillämpas i någon högre grad och detta beror i sin tur troligen på att åklagare inte väcker åtal för brott mot kvinnofriden, utan för misshandel, olaga hot, hemfridsbrott osv.

Förord

I detta förord vill jag ta tillfället i akt att först rikta ett tack till min familj, som på distans stött mig under en lång utbildning och under skrivandet av detta examensarbete. Om det inte vore för dem hade det blivit "harta borta harta, å harta borta hé".

Ett tack vill jag även famföra till följande personer:

Gudrun - för lån av dator och för tillhandahållandet av en lugn och trevlig arbetsmiljö.

Joakim - för insikter i relationens problematik och för ett annat perspektiv på uppsatsens problem.

Malin - för genomläsning av ett ostrukturerat arbete och värdefulla synpunkter på detta.

Niklas - för introduktionskursen i inter-net, införandet av uppsatsen i mallen och medicinsk sakkunskap.

Min handledare Per- Ole Träskman - för att jag kunnat utforma denna uppsats enligt mina egna idéer och föreställningar.

Förkortningar

B	Brottmål
BrB	Brottsbalken (1962: 700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942: 740)
RH	Rättsfall från Hovrätterna
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Ämne

Jag har valt att analysera paragrafen om grov kvinnofridskränkning i 4 kap 4 a § Brottsbalken och hur bevisprövning och bevisvärdering går till vid tillämpningen av denna paragraf. Misshandel mot närstående eller tidigare närstående kvinnor är idag ett aktuellt ämne som ofta debatteras och det sägs att det är ett område som skall prioriteras. Genom att välja detta ämne för mitt examensarbete har jag gjort en personlig prioritering främst utifrån mitt eget intresse för problemet. Det kanske bör påpekas att detta intresse inte grundas på några personliga erfarenheter av att ha blivit misshandlad, då jag ofta mötts av denna fråga. Anledningen till detta ämnesval är kanske ändå först och främst att jag är kvinna själv. Det måste dock vara en allmänmänsklig reaktion att beröras mycket illa av de återkommande berättelserna i massmedia om hur en långvarig kvinnomisshandel slutat i att kvinnan blivit berövad sitt liv.

Jag kan inte se att det finns någon skuld att lägga på kvinnan i dylika fall oavsett om hon misshandlats av sin make i fem eller tio år, utan ansvaret ligger - så klart - i första hand på mannen. Även samhället måste dock tillskrivas en stor del av ansvaret. En omgivning som inte reagerar eller väljer att blunda, polis som låter det gå slentrian i dessa fall, åklagare som lägger ned åtal och domstolar som inte dömer ut adekvata straff efter en bevisvärdering som ofta är till nackdel för den inblandade kvinnan bidrar till att problemet kvarstår.

1.2 Syfte

Jag anser att det finns ett behov av att lyfta fram problem som berör just kvinnans rättsliga ställning i Sverige idag. Syftet med uppsatsen har främst varit att skildra vad den nya regleringen om brott mot kvinnofriden inneburit för den misshandlade kvinnans del, om skyddet mot våld i hemmet och möjligheterna att få en fällande dom mot mannen har ökat och vilka bevis det krävs härför. En av frågorna som kommer att behandlas närmare är vilken trovärdighet som åläggs den målsägande kvinnans berättelse om den utspelade misshandelns förlopp och hur hennes uppgifter om misshandelns psykiska effekter bedöms vid bevisvärderingen i domstolen. Detta skildras främst genom att fall ur praxis analyseras och syftet har då varit att försöka utröna om svenska domstolar kan sägas ha en könsneutral inställning vid bevisvärderingen av utsagor.

1.3 Avgränsning

När det gäller avgränsningen måste först sägas att detta arbete skulle kunnat bli betydligt större, men då det handlar om ett examensarbete har jag försökt att hålla mig inom de gränser som jag anser rimliga för ett sådant.

Många samband måste beaktas när man skall försöka förklara varför män utövar våld mot kvinnor. Förklaringar finns bl.a. på det historiska, kulturella, sociala och psykologiska planet. Jag har i det följande inte försökt förklara varför män misshandlar kvinnor, då detta problem är ytterst komplext, utan jag har istället undersökt vad som gjorts lagstiftningsvägen för att försöka förhindra att detta sker. Uppsatsens fokus ligger därmed på den straffrättsliga regleringen av våld mot kvinnor, men jag kommer naturligtvis även in på andra områden som historien bakom brottet och brottets medicinska och psykologiska följder.

När det gäller den straffrättsliga regleringen har jag koncentrerat mig på de bevisvärderingsproblem som ofta uppkommer i mål om grov kvinnofridskränkning och då främst tittat på hur domstolen värderar de olika bevismedlen i form av bl. a. utsagor och rättsintyg.

Jag har valt att enbart skildra den svenska regleringen av brottet även om det skulle varit intressant att vidga perspektivet då våld mot kvinnor är ett universellt problem som förekommer över hela världen, i alla länder och i alla kulturer.

En ytterligare begränsning är att jag enbart haft möjlighet att analysera ett fåtal rättsfall. Detta har sin naturliga förklaring i att jag inte fann några fler avkunnade domar i överrätt efter att ha sökt vid två olika hovrätter. Jag hade naturligtvis önskat att det funnits fler domar där kvinnofridsparagrafen tillämpats och detta är inte enbart ur rent egoistisk synvinkel för att jag då skulle fått ett större underlag för min uppsats och bättre grund för mina slutsatser. Den begränsade tillämpningen av paragrafen på ett område som skall vara prioriterat tyder nämligen, enligt min mening, på att det föreligger allvarliga brister någonstans.

1.4 Material och metod

Det material som jag använt är i första hand förarbeten till den aktuella paragrafen och den domstolspraxis som analyserats. Det finns ännu ingen juridisk litteratur som direkt behandlar grov kvinnofridskränkning, utan jag har istället använt litteratur som allmänt behandlar problemet om våld mot kvinnor. Vidare har jag försökt att tillämpa de allmänna reglerna för bevisvärdering i brottmål som finns i den juridiska litteraturen på det specifika brottet mot kvinnofriden.

När det gäller trovärdighetsfrågan har jag valt att även till viss del skildra denna ur ett feministiskt perspektiv. Det är min avsikt att det feministiska perspektivet skall lysa igenom i hela uppsatsen, även om jag inte bygger den på någon speciell feministisk teori. Då en feministisk utgångspunkt främst får betydelse vid trovärdighetsbedömningen är det till denna del som jag använt mig av feministisk litteratur. Denna litteratur ger i och för sig uttryck för allmänt hållna feministiska åsikter om samhällets uppbyggnad i stort, men då domstolarna och deras dömande utgör en viktig del för samhällets utformande har jag ansett att det ger ett intressant perspektiv åt uppsatsen att se hur de feministiska teorierna kan tillämpas på frågor om kvinnliga målsägandes trovärdighet.

Det bör kanske även påpekas att mycket av den övriga litteraturen, som legat till grund för uppsatsen, också är skriven av kvinnliga författare. Även om dessa inte är uttalat feministiska så kan det kanske ändå påverka helhetsintrycket av uppsatsen.

1.5 Disposition

Uppsatsen är indelad i sju kapitel. Efter inledningen i kapitel 1 kommer en kort beskrivning av regleringen av kvinnomisshandel genom historien i kapitel 2. I kapitel 3 följer sedan en bakgrund till införandet av kvinnofridsbrottet i 4 kap 4 a § i Brottsbalken och vilka rekvisit som skall vara uppfyllda för att den skall vara tillämplig. Kapitel 4 behandlar grunderna för bevisvärderingen i brottmål och främst hur bevisvärdering av muntliga utsagor går till. I kapitel 5 följer sedan en mer specifik utredning om hur bevisvärderingen går till vid kvinnofridsbrott och de vanligast förekommande bevismedlen i fallen tas då upp. Kapitel 6 innehåller ett antal rättsfall där kvinnofridsparagrafen tillämpats och dessa analyseras ur ett bevisvärderingsperspektiv. I kapitel 7 följer sedan några avslutande synpunkter.

2 Reglering av kvinnomisshandel genom historien

2.1 Inledning

Historien om mäns våld mot kvinnor inom familjen är ännu i stort sett outforskad. Denna inledande del om regleringen av kvinnomisshandel genom historien kommer därför att bli kort och summarisk. De fåtal fakta som finns på området handlar om det som är tydligast och lättast att belägga, nämligen lagarna. Lagarna utgör alltid en spegling av och ett uttryck för samhällets värderingar. Samtidigt verkar lagarna även konserverande och förstärkande i samhällslivet.

Våld inom familjen, mannens mot hustrun, föräldrars mot barn, har genom historien legitimerats genom kopplingen till de rådande hierarkierna. De existerande samhällsinstitutionerna kan sägas ha stått för ett offentligt kollektivt kvinnoförtryck och varit vägledande för de allmänna värderingarna om kvinnor hos medborgarna. Kyrkan har också spelat en viktig roll och med utgångspunkt i sin auktoritet har den understött mannens rätt att bruka våld mot kvinnan.

Det måste även beaktas att rätten ända fram till idag varit ett manligt rum där det inte funnits några kvinnliga rådmän eller domare. Vidare var det länge hustruns manliga släktingar som var sakägare om hon misshandlades. Om kvinnan drabbades av ett brott inom familjen var brottet hennes släkts sak, och det var släkten som kunde stämma gärningsmannen, inte kvinnan själv.

Denna historiska del inleds med en beskrivning av stads- och landskapslagarna för att därefter följa utvecklingen fram till idag med några nedslag i 1600- och 1800- talets regleringar.

2.2 Reglering i stads- och landskapslagarna

Kvinnor betraktades i de svenska landskapslagarna som mannens egendom och stads- och landslagarna behandlade överhuvudtaget inte oenighet mellan makar. Husbondeväldet reglerades i landskapslagarna och innebar att hufadern hade rätt att använda våld mot alla andra som var underställda honom, inklusive hans hustru.¹

¹ Karlsson Sjögren, Å, Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle, s. 158.

Ett exempel på mannens urgamla rätt att aga sin kvinna finns i Östgötalagen som stadgar: ”Nu agar bonden sin hustru och hon får ej fula sår eller öppet sår eller lyte, då skall han ej böta.”²

Det fanns däremot gränser för grovt våld med dödlig utgång. Enligt stadslagens edsöresbalk kunde en man råka ”aga sin hustru för hårt, så att hon ljuter döden därav mot hans vilja.” För detta brott straffades dock mannen inte med dödsstraff, vilket var det vanliga i andra fall när man dödat någon.³

Under 1200-talet började en något ändrad inställning till förhållandet mellan man och kvinna att märkas och de första kvinnofridsbestämmelserna instiftades under Birger Jarls ledning. Dessa innebar att våldtäkt på offentlig plats och bortrövande av en kvinna för tvångsäktenskap förbjöds, men det fanns inga regleringar om mannens våld mot hustrun inom äktenskapet. Den som bröt mot kvinnofriden ansågs vidare framför allt ha förbrutit sig mot den man i familjen som kvinnan räknades tillhöra.⁴

2.3 Utvecklingen under 1600- talet och 1686 års Kyrkolag

Det straffbara våldet minskade successivt under 1600-talet, men den grundläggande synen att det var legitimt att använda våld inom hushållet tycks inte ha förändrats. Våld fick användas av den som befann sig högre upp i hierarkin och mannen kunde således använda våld mot hustrun.⁵ Från 1600-talet kan man i domsböckerna finna mål där en man slagit en kvinna, men för att mål där det gällde en mans våld mot sin hustru skulle prövas krävdes att skadorna skulle vara allvarliga och att anmälaren var till exempel hustruns far.⁶

Mannens våld mot hustrun behandlades inte i den världsliga lagen i annat fall än där våldet ledde till döden. När skadorna inte var livshotande föll misshandeln istället under kyrkolagens stadganden om osämja mellan makar. I 1686 års kyrkolag fanns bestämmelser om hur kyrkan och rätten skulle agera i sådana fall, men något brott definierat som hustrumisshandel fanns inte. Misshandel, fylleri och trakasserier var inte skilsmässogrundande och kyrkan försökte med alla medel hålla ihop ett misslyckat äktenskap. Förmaningar och förlikningar vid högt vite skulle i första hand användas. Om det inte hjälpte, skulle ”predikanten ...förnimma orsaken...och...ställa

² SOU 1995:60, Kvinnofrid, del A, s. 96.

³ Karlsson Sjögren, Å, A.a., s. 158.

⁴ SOU 1995:60, del A, s. 96.

⁵ Karlsson Sjögren, Å, A.a., s. 192.

⁶ Taussi Sjöberg, M, Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1600- och 1700-talet, s. 126.

dem för ögonen huru illa de av djävulen äro besvärade, att de träta och kivas med sitt eget kött, och således fördärva sig själva inbördes. ” Var de forfarande osams, skulle domkapitlet avgöra frågan. Kyrkolagen stadgar vidare att om det inte hjälpte, kunde världslig rätt döma till fängelse. En sista utväg var skillnad till ”umgänge, bord, säng och hemvist”.⁷

2.4 Förändringar under 1800- talet

I 1734 års lag hade orden om att mannen skäligen kunde aga sin hustru uteslutits. Anledningen till detta tros vara att lagstiftaren inte ville uppmana till begagnande av våld och rätten för mannen att aga sin hustru fanns således fortfarande kvar. Vid grovt våld fanns det speciella bestämmelser om våld mellan makar. Om mannen, eller hustrun, slog sin äkta hälft ”blodig, lam eller lytt; vare thet alt i tveböte.”⁸

Under 1800-talet började synen på mannens våld mot sin hustru förändras. En allt större intolerans började visa sig, särskilt bland medelklassen där man började betrakta hustrumisshandlare som medlemmar av underklassen. Mannens beteende överhuvudtaget inom äktenskapet kom att bli allt mer kritiserat. Hans patriarkala överordningen och hans rätt att använda våld ifrågasattes, vilket var en förbättring för kvinnorna, men långt ifrån alla kvinnor omfattades.⁹

Först år 1810 dokumenterades våld mot kvinnan som ett problem allvarligt nog att motivera att äktenskapet upplöstes. Ända fram till år 1864 fanns dock lagen om husaga, som talade om mannens plikt att med alla medel upprätthålla ordningen bland sitt tjänstefolk, mot sin hustru och sina barn, kvar. I 1864 års Strafflag kriminaliserades sedan icke-grov misshandel på enskild plats.¹⁰

När nu även sedvänjan att slå som ett hjälpmedel att upprätthålla ordning och auktoritet inom familjen hade försvunnit ur lagen blev det istället ett angivelsebrott. Den misshandlade kvinnan måste själv anmäla misshandeln och vara stark nog att kunna driva sin sak. Det blev alltså inte någon stor lättnad för kvinnor som levde med våldsamma män, och det var heller inte avsikten. Omsorgen om äktenskapets bevarande gick fortfarande före individens, särskilt kvinnors, rättigheter att leva utan våld. Motståndet mot samhällets ingripande i vad som ansågs vara helt och hållet ett privat problem var fortfarande mycket starkt.¹¹

⁷ Karlsson Sjögren, Å, A.a., s. 130.

⁸ Karlsson Sjögren, Å, A.a., s. 159.

⁹ Karlsson Sjögren, Å, A.a., s. 193.

¹⁰ Eliasson, M, Mäns våld mot kvinnor- en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll, s. 69 ff.

¹¹ Eliasson, M, A.a., s. 70.

2.5 Utvecklingen fram till nuvarande lagstiftning

Frågan om misshandel på enskild plats skulle utgöra ett angivelsebrott eller ett brott som föll under allmänt åtal debatterades ingående under 1900-talet. Politiska försök på 1930-talet att bättre skydda kvinnor genom att lägga misshandel i hemmet under allmänt åtal misslyckades. Motståndet utgick ifrån att familjeinstitutionen inte kunde tillåtas att bli försvagad, vilket ansågs skulle bli fallet om en åklagare kunde utreda fall som kommit till allmän kännedom. Situationen lättade något på 1940-talet och från och med år 1944 kunde en allmän åklagare väcka åtal även för misshandel i hemmet under förutsättning att den ansågs grov. Tidigare hade detta skett endast om kvinnan misshandlats så svårt att det ledde till döden.¹²

Inte förrän mot slutet av 70-talet började synen på våld mot kvinnor inom äktenskapet att ändras på ett betydande sätt. År 1979 fick sexualbrottsutredningen i uppdrag att göra en översyn av åtalsreglerna för misshandel då det ansågs att angivelsesregeln kunde tolkas som att samhället intog en alltför passiv hållning till kvinnomisshandel. År 1982 infördes en lagändring som innebar att kvinnomisshandel nu faller under allmänt åtal i alla fall. Övergreppet kan därigenom sägas ha fått status av problem för samhället och inte bara för berörda individer. Samhället påtar sig här ett ansvar att stävja våldet och skydda kvinnorna. Den misshandlade kvinnan behöver inte själv bära hela bördan med anmälan, men utan hennes medverkan kan åtalet sällan genomföras.¹³

¹² Eliasson, M, A.a., s. 71.

¹³ Elisasson, M, A.a., s. 73.

3 Införandet av kvinnofridsbrottet i 4 kap 4 a § Brottsbalken och dess rekvisit

3.1 Inledning

Det är inte den enskilda kvinnan som avgör när, hur och under vilka omständigheter en man bör ställas till ansvar för sina våldshandlingar. Genom lagstiftningen har samhället tagit en generell ställning till frågan om kvinnomisshandel. En man som är misstänkt för att ha brukat våld mot en kvinna, oavsett var misshandeln ägt rum och oavsett om offret är hans hustru eller någon annan kvinna, skall ställas inför rätta. I den rättsliga processen skall klargöras om hans beteende är olagligt. Den misshandlade kvinnans roll är att lämna uppgifter om vad som faktiskt hänt så att det går att avgöra om mannen ifråga överträtt de regler för aggressivt beteende som lagstiftningen ger uttryck för. Det ligger därmed inte på den misshandlade kvinnan själv att avgöra om hon tycker att mannen brutit mot lagen och om han i så fall skall ställas till ansvar i domstol.

Den nya paragrafen som reglerar grov kvinnofridskränkning trädde ikraft den 1 juli 1998, men dess lydelse ändrades delvis 1 januari 2000 och idag fastslår paragrafen att:

”Den som begår brottslig gärning enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av man mot kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, skall istället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.”

I det följande kommer först en definition av våld mot kvinnor att redovisas, sedan en bakgrund till paragrafens införande och därefter behandlas de olika rekvisiten som är avgörande vid bevisvärderingen.

3.2 Definition av våld mot kvinnor

För att kunna kommunicera och föra en diskussion om ett ämne krävs gemensamma språkliga uttryck och värderingar. Utan en adekvat terminologi kan det verka som om fenomenet inte existerade, eller man kan vilseledas i fråga om dess betydelse. Terminologivalet reflekterar en

uppfattning om problemet med våld mot kvinnor och valet av beteckningar kan aldrig vara neutralt, därför är det angeläget att klargöra det bakomliggande resonemanget.¹⁴

I december år 1993 antog FN:s generalförsamling en deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor. Det framhölls då att våld mot kvinnor innebär en kränkning av kvinnors rättigheter och grundläggande friheter och att sådant våld skadar eller till och med upphäver kvinnors åtnjutande av dessa rättigheter. I deklarationens artikel 1 anges att med uttrycket *våld mot kvinnor* avses: ”...varje könsbetingad våldshandling som resulterar i eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnor innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande vare sig det sker offentligt eller privat.”¹⁵

Den juridiska definitionen av kvinnomisshandel är enligt lagtexten *kvinnofridskränkning*. Det vi i dagligt tal kallar för kvinnomisshandel definieras enligt den svenska lagen som ett avsiktligt, upprepat fysiskt och/eller psykiskt våld utövat av en man mot en kvinna, som han har eller har haft ett emotionellt/sexuellt förhållande till. Detta utesluter plötsliga och oavsiktliga utbrott och de flesta kvinnor uppfattar inte heller den sortens reaktioner som misshandel. Det har i verkligheten visat sig att kvinnor ursäktar ganska mycket våld från sin partner.¹⁶

I pressrapporter och polissammanhang förekommer ofta termen *lägenhetsbråk*, som ibland kan motsvarar ren kvinnomisshandel. Lägenhetsbråk kan sägas vara en vagare beteckning som täcker alla sorters privata, våldsamma konflikter som äger rum inomhus i flerbostadshus. När man har konstaterat hur våldssituationen faktiskt såg ut, vilka som var berörda, om det var en man som hade angripit sin nuvarande eller före detta hustru, sambo eller flickvän är den beteckningen inte adekvat längre. Då handlar det om kvinnomisshandel.¹⁷

Termen *sexualiserat våld* är mer analytisk. Denna beteckning används av kvinnojourarbetare, många feminister och kvinnopolitiker och innefattar en bestämd syn på problemet där man ser makt och sexualitet som grunderna för mäns kontroll av kvinnor. Strukturellt våld mot kvinnor såsom pornografi och prostitution liksom kvinnomisshandel, våldtäkt, sexuella trakasserier och andra förtrycksformer inbegrips av dessa i beteckningen *sexualiserat våld*.¹⁸

I försettningen av detta arbete avser jag att använda de juridiska termerna *kvinnofridskränkning* och *kvinnomisshandel* i enlighet med den definition som angetts ovan.

¹⁴ Eliasson, M, A.a., s. 49.

¹⁵ SOU 1995:60, del A s. 61, del B s. 23.

¹⁶ Eliasson, M, A.a., s. 51.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Eliasson, M, A.a., s. 52.

3.3 Bakgrund till paragrafens införande

Grunderna till införandet av paragrafen kan sägas ha varit många, men huvudtanken var att det krävdes ett ökat skydd för misshandlade kvinnor. För en kvinna som under en längre tid levt i ett förhållande där hon blivit misshandlad är det inte enbart de enskilda övergreppen som karaktäriserar kvinnans utsatta situation. Oftast är det inte ens möjligt för henne att i detalj beskriva vart och ett av övergreppen. Kvinnans tillvaro har varit helt präglad av våld och hot och kvinnan beskriver övergreppen som en process. Redan det latent, uttalade hotet, och vetskapen om att mannen som hon sammanbor eller har sammanbott med när som helst kan utöva våld mot henne, utgör ett övergrepp mot kvinnan.¹⁹

När straffrätten fokuserar på de enskilda gärningarna, och inte betraktar dessa gärningar i belysning av en pågående process, föreligger en uppenbar risk att helhetsperspektivet går förlorat och det är helhetsperspektivet som är avgörande för den drabbade kvinnan. Det var detta som slutligen kan sägas ha varit avgörande för paragrafens utformning och införande.

I förarbetena²⁰ framhölls främst tre skäl till införandet av den nya straffbestämmelsen. För det första skulle man kunna ta hänsyn till beteenden som inte var kriminaliserade då, men som på ett effektivt sätt bidrog till att skapa den situation av psykisk terror som detta brott är ett utslag för. Diffusa uttalade och outtalade hot av olika slag, påtryckningar och annan negativ psykisk påverkan utgör tillsammans ett latent hot som kvinnan lever i skuggan av.

För det andra skulle en rad olika handlingar, som redan då var kriminaliserade i olika straffstadganden, inrymmas under straffbudet. Det gällde bl.a. misshandel, olaga hot, olaga tvång och hemfridsbrott. Gärningsmomenten kunde vara många och olikartade, men de kännetecknades alla av att de ingick som ett led i en pågående process. Helheten- om än i belysning av enskilda detaljer - skulle då tydligt bli föremål för domstolens prövning.

Det tredje syftet var att tydliggöra att den straffbara gärningen utgörs av en pågående psykisk terror där de enskilda gärningsmomenten inte med nödvändighet skulle behöva preciseras till tid och rum. Varje handling skulle inte behöva anges i detalj, utan det skulle räcka med att konstatera att det varit fråga om en rad beteenden av olika slag, som var preciserade till sin karaktär och där man visste att handlingarna utförts inom en bestämd period.

¹⁹ SOU 1995:60, del A, s. 301.

²⁰ SOU 1995:60, del A, s. 305 ff.

3.4 Kravet på preciserad gärningsbeskrivning

I vilken omfattning varje påstådd gärning måste detaljeras och preciseras har tidigare tagits upp i rättsfallet NJA 1991 s. 83. Där behandlades beviskrav och bevisvärdering i mål om våldtäkt och misshandel som inträffat vid ett stort antal tillfällen under tre år. Av avgörandet framgår att HD anser det inte nödvändigt att för varje enskild gärning ange detaljerade uppgifter och precisera tid och plats för att beviskravet skall vara uppfyllt. Däremot måste några konkreta gärningar kunna specificeras. Övergreppen betraktades som en helhet, även om varje gärning torde ha betraktats som ett särskilt brott.²¹

Regeringen följde vid lagstiftningen denna praxis och brottets konstruktion i 4 kap. 4 a § BrB innebär att det för ansvar inte alltid krävs att de enskilda gärningarna individualiseras och preciseras vad avser tid och plats, men åklagarens grundläggande bevisböda att förfarandet ägt rum påverkas givetvis inte.²² Detta innebär att det är tillräckligt att åklagaren kan bevisa att det förekommit flera övergrepp i form av en mera obestämd brottslighet än de individualiserade gärningarna. Kravet på åklagaren att individualisera varje separat gärning med hänsyn till tid, plats och händelseförlopp måste dock gälla de minimiantalet av lindriga eller medelsvåra gärningarna som krävs för att det skall bedömas som ett grovt brott. Avkall från detta krav gäller endast den brottslighet som fungerar som en försvårande omständighet.²³

Av den praxis som föreligger framgår att åklagaren anser att han måste ge en tillräckligt detaljerad gärningsbeskrivning vid några säkra tillfällen. Majoriteten av de gärningar som prövats har varit preciserade i tid och till exakt gärningsdatum.²⁴

Grov kvinnofridskränkning utgör således *ett* brott som samtidigt uttryckligen består av flera brottsliga gärningar då man lagstiftningsvägen beslutat att upprepade separata gärningar av normalgrad/lindrig grad är att betrakta som *ett* grovt brott. Susanne Wennberg anser att det är oklart om upprepningen av misshandeln konstituerar själva brottet eller fungerar som en försvårande omständighet utanför brottet. Denna oklarhet påverkar enligt henne både frågan vilka krav som bör ställas på bevisningen och frågan i vad mån domstolen bryter mot principen *ne bis in idem*, om man väger in bedömningen av tidigare lagakraftvunna domar mot samme gärningsman.²⁵

²¹ NJA 1991 s. 83.

²² Prop. 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 81.

²³ Wennberg, S, Grov kvinnofridskränkning- en problematisk brottskonstruktion, SvJT 2000 s. 792, s. 800.

²⁴ BRÅ-rapport, 2000:11, Grov kvinnofridskränkning- En kartläggning, s. 8.

²⁵ Wennberg, S, A.a., s. 792 ff.

3.5 Led i en upprepad kränkning

En förutsättning för att paragrafen skall bli tillämplig är att de åtalade gärningarna är ett led i en upprepad kränkning av en närstående eller tidigare närstående kvinnans integritet och att dessa är ägnade att skada denna persons självkänsla. Kravet på en upprepad kränkning är ett objektivt brottsrekvisit som skall vara täckt av gärningsmannens uppsåt. Hur många upprepningar som krävs för att gärning skall anses som upprepad bör bedömas med utgångspunkt i gärningens karaktär. Ju allvarligare gärningen är, desto färre gärningar bör det krävas för att kränkningen skall anses som upprepad.²⁶

Avsikten med paragrafen var att det skulle vara tillräckligt att de åtalade gärningarna antingen tillsammans eller tillsammans med tidigare begångna gärningar inneburit en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet. Av den dom som HD avkunnade år 1999²⁷ klargjordes att paragrafen i dess dåvarande lydelse innebar att det måste ha förekommit någon ytterligare straffbar gärningshandling, utöver vad de åtalade gärningarna innebar, för att de åtalade gärningarna skulle kunna bedömas som grov kvinnofridskränkning. Detta skulle innebära att även om åtalet skulle inkludera ett stort antal allvarliga kränkningar skulle det inte vara möjligt att döma för grov kvinnofridskränkning i ett fall där det inte förelåg något tidigare konstaterat brott, utöver vad som omfattades av åtalet.²⁸

Även om det i många fall torde finnas en tidigare konstaterad gärning kunde denna begränsning försvaga kvinnofridsreformen och regeringen ansåg det som ytterst angeläget att genomföra de ändringar i lagtexten som var nödvändiga för att bestämmelsens tillämpningsområde skulle få den avsedda omfattningen.²⁹

Följden blev en ändring av ordalydelsen i paragrafen så att det framgår att det endast krävs att var och en av de aktuella, åtalade gärningarna har utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Detta borde, enligt regeringens bedömning, leda till att det inte längre ställs något formellt krav på att en tidigare konstaterad gärning skall ha förelegat. Regeringen ansåg att det saknades anledning att föreslå några ändringar i lagtexten för att förtydliga rekvisitet ”upprepad kränkning”. Att närmare precisera vad som för olika fall skall anses ligga i rekvisitet upprepad kränkning var en uppgift som enligt regeringen i första hand bör överlämnas till rättstillämpningen. Det är därmed domstolarna som, med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet, har att tolka och tillämpa bestämmelsen.³⁰

²⁶ Prop. 1997/98:55, s. 80, 133.

²⁷ NJA 1999 s. 102.

²⁸ Prop. 1998/99:145, Ändring av fridskränkingsbrotten, s. 9.

²⁹ Ibid.

³⁰ Prop. 1998/99:145, s. 11 ff.

I stämningsansökningar avseende brott mot kvinnofriden har åklagarna i de fall som förekommit i genomsnitt åberopat fyra separata gärningar och nästan hälften av gärningarna har skett under en period av fyra till sex månader. När åklagare tillfrågades om vad det krävdes för att åtal skulle väckas uppgav de att minst tre tillfällen krävdes med maximalt en månads mellanrum. Några åklagare menade även att det inte krävdes så många tillfällen om våldet varit grovt. Domstolarna har inte heller enbart betraktat antalet gärningar för att avgöra om rekvisitet är uppfyllt, utan även gärningarnas art, grovhet och inom vilket tidsintervall de begåtts.³¹

Upprepade kränkningar kan vara av mer eller mindre allvarlig art, som olaga tvång, olaga hot eller ofredande. I nästan 90 procent av fallen bestod dock gärningarna av misshandel och olaga hot och dessa var av allvarlig karaktär. I 25 procent förekom upprepade slag med knuten hand, sparkar i ansiktet och användning av tillhyggen och kniv. I 60 procent av fallen hade sparkar mot kroppen, slag med öppen hand i ansiktet utdelats. I 15 procent av fallen var misshandeln lindrig och bestod av dragning i hår eller örfilar. Ofta hade mannen kränkt kvinnan vid ett stort antal tillfällen.³²

Av nedanstående tabell framgår vilken typ av brott som ingått i domarna om grov kvinnofridskränkning.³³

Typ av gärning	Antal	Procent
Misshandel	215	61,4
Olaga hot	89	25,4
Ofredande	33	9,4
Hemfridsbrott	5	1,4
Olaga intrång	4	1,2
Olaga frihetsberövande	2	0,6
Olaga tvång	1	0,3
Sexuellt ofredande	1	0,3
Totalt antal gärningar	350	100

3.6 Ägnad att allvarligt skada personens självkänsla

I kravet på att gärningarna skall vara ägnade att allvarligt skada personens självkänsla ligger ett krav på viss kvalificering av de brottsliga gärningarna. De flesta brott enligt de aktuella kapitlen - 3, 4, 6 kap. Brottsbalken - innebär typiskt sett att självkänslan hos den utsatta personen skadas, men det krävs att denna skadas allvarligt. När det gäller mer lindriga brott kan det ske genom att gärningen ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den person som blir kränkt bryts ned.

³¹ BRÅ-rapport, s. 8, 26, 27.

³² BRÅ-rapport, s. 28.

³³ BRÅ-rapport, s. 27.

Av uttrycket *ägnade att* följer att det är tillräckligt att gärningarna typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att personens självkänsla verkligen skadats allvarligt. I subjektivt hänseende krävs inte heller något syfte från gärningsmannens sida att allvarligt skada offrets självkänsla eller kränka offrets integritet. Det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som läggs till grund för bedömningen, men värderingen av frågorna om dessa inneburit en kränkning och varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla görs av domstolen oavsett gärningsmannens egna värderingar och syften med handlingarna. Åklagaren behöver därmed inte heller åberopa kringomständigheter till stöd för att gärningsmannen haft visst motiv för sitt handlande.³⁴

³⁴ Prop. 1997/98:55. s. 133.

4 Bevisvärdering i brottmål

4.1 Inledning

Bevisvärdering handlar om att bedöma sambandet mellan ett påstående om ett mänskligt beteende i det förflutna och de spår av denna händelse som finns i syfte att söka sluta sig till att denna påstådda händelse också utspelat sig i verkligheten. Vad som prövas i ett brottmål är om det faktiskt inträffade överensstämmer med åklagarens gärningspåstående.³⁵

För att en bevisprövning skall vara rättssäker måste man tillämpa en metod som ger struktur och förhindrar subjektivistiska misstag. Vilken metod som tillämpas är dock av mindre betydelse än den kunskap, de erfarenhetssatser, som tillämpas vid bevisvärderingen. En bra metod kan nämligen aldrig kompensera brister i kunskap som leder till att hypoteser förkastats eller godtas med hjälp av personlig övertygelse, fördomar eller skenvetenskapliga kriterier.³⁶

Förutom detta måste man vid bevisvärderingen även beakta de grundläggande processrättsliga kraven på likhet, förutsebarhet och rättssäkerhet vid prövningen.

I det följande kommer först kort att redovisas för grunderna för bevisvärdering genom att bl.a. olika bevisvärderingsmodeller beskrivs. Sedan behandlas hur domstolen bör värdera muntliga utsagor genom att bedöma sagespersonens trovärdighet och tillförlitlighet och därefter hur bevisvärdering skall ske i fall där ord står mot ord.

4.2 Grunderna för bevisvärderingen

En metodisk bevisprövning bygger på principen att delarna bedöms före helheten. Rätten skall börja bevisprövningen med att gå igenom och värdera varje bevismedel och varje deltema för sig, innan man går över till sammanvägningen. Anledningen till detta är att en helhetsvärdering i högre grad kan komma att styras av en genomgående intuitiv, subjektiv tendens, som undanskymmer värdet i den framlagda bevisningens delar.³⁷

För att kunna börja med en värdering av bevisens enskilda delar krävs först en uppdelning i bevismedel. Detta innebär att bevisen delas in i t.ex. utsaga,

³⁵ Diesen, C, Grunderna för bevisvärderingen, I: Björkman, Diesen, Forssman, Jonsson, Bevis, s. 14. (Cit. 1997)

³⁶ Diesen, C, Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys- Metodlikheter och metodskillnader, JT 1999- 2000, s. 308. (Cit. 1999)

³⁷ Diesen, C, 1997, s. 13.

skriftligt bevis eller sakkunnigutlåtande. Varje presenterat bevis värderas först för sig innan rätten bedömer hur detta bevismedel förhåller sig till andra bevis och till helheten. Uppdelningen i delar betyder också en uppdelning av det slutliga bevis temat i del temat. Varje bevis skall hänföras till den del av bevis temat för vilket beviset i fråga har relevans, men inte påverka de delar av temat som beviset saknar samband med.³⁸

Det är dock helhetsbedömningen, sammanvägningen av de enskilda bevisen gentemot ett beviskrav, som är essensen i bevisprövningen. Riskerna för fel och subjektiva inslag vid sammanvägningen måste därför minimeras. Detta kan ske just genom att varje bevis i målet förs till sitt rätta tema och då kan det lättare kontrolleras att åklagaren uppfyllt bevisbördan.³⁹

4.2.1 Den fria bevisvärderingen

I 35 kap. 1 § st. 1 RB fastslås den fria bevisprövningens princip genom stadgandet att: ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.”

I processlagsberedningen ger man följande kommentar till stadgandet: ”Regeln om domarens frihet vid bevisvärderingen innebär icke, att han får grunda sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning rörande de olika bevisens värde. Hans övertygelse måste vara objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förnuftiga personer. Ej heller får avgörandet grunda sig å totalintrycket av det föreliggande materialet. Det åligger domaren att för sig själv och även i domskälen klarlägga de olika grunder, på vilka han stöder sin övertygelse. Av den uppställda regeln följer, att domaren vid bevisprövningen är begränsad till det material som framkommit i rättegången, och sålunda icke får på annat sätt skaffa sig kännedom om relevanta omständigheter. Detta hindrar icke, att han tager hänsyn till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom. I den mån dessa erfarenhetssatser falla utom området för allmän bildning och livserfarenhet, bör domaren icke lita endast på sin egen sakkunskap.”⁴⁰

Bevisvärderingen i domstolen får därmed inte utföras på ett känslomässigt och subjektivt sätt och får inte bygga på personlig övertygelse, utan måste kunna motiveras och kontrolleras. Genom denna motiveringsplikt får parterna en möjlighet att bedöma rationaliteten i den utförda bevisvärderingen. Endast värderingar, slutsatser och skäl som kan förmedlas till och accepteras av andra ”förnuftiga personer” kan godtas. Detta innebär att bevisvärderingen skall utföras på ett objektivt sätt.⁴¹

³⁸ Diesen, C, 1997, s. 14.

³⁹ Diesen, C, Bevisprövning i brottmål, s. 34. (Cit. 1994)

⁴⁰ SOU 1938:44, Processlagsberedningens förslag till Rättegångsbalk II, Motiv mm., s. 377 f.

⁴¹ Diesen, C, 1997, s. 13.

De erfarenhetssatser, som domstolarna använder vid sin bevisvärderingen, skiljer sig från generell erfarenhet då de skall vara juridiskt relevanta. Detta innebär att den empiriska kunskap som kommer till bruk endast är sådan som är av vikt för att kunna bedöma omständigheter som är av betydelse för åklagarens gärningspåstående. Då kunskapen bakom bevisprövningen bygger på livserfarenhet och allmänbildning varierar förutsättningarna för ett korrekt resultat mellan olika domstolar och domare, beroende på ålder, erfarenhet, kunskaper och värderingar. Erfarenhet av bevisprövning måste härvid anses vara den viktigaste empiriska kunskap som en domare har nytta av vid bevisprövning.⁴²

Erfarenhetssatserna och dessas vaghet och bristande kontrollerbarhet, är den stora svagheten i bevisvärderingen som intellektuell verksamhet. Häri ligger dock också en styrka, som ligger i flexibiliteten, i möjligheten att utan hinder av formella krav använda all tillgänglig empirisk kunskap, intuition och fantasi för att söka sanningen om vad som hänt i ett enskilt fall. Man måste dock komma ihåg att erfarenhetssatserna endast utgör ett hjälpmedel, med vilket värdet av förefintliga bevis kan bestämmas, inte något bevis i sig. När erfarenhetssatserna t.ex. innehåller ett mått på ett visst sambands vanlighet har detta mått endast samma funktion som ett hjälpfaktum, vilket innebär att det förstärker eller försvagar befintlig bevisning, men det kan inte i sig styrka ett påstått brott. Även om erfarenheten säger att ett samband mellan två prövade företeelser alltid förekommer, får prövningen i det enskilda fallet inte underlåtas - det enskilda exemplet kan vara en variant, som den tidigare erfarenheten inte känner, eller det undantag som statistiken skymmer.⁴³

4.2.2 Ursprungssannolikhet

Förväxling mellan ursprungssannolikhet och sannolikhet i det enskilda fallet är en av de största felkällorna vid bevisprövning. Med ursprungssannolikhet menas den sannolikhet för temat som föreligger innan någon bevisning tagits upp. Faran med ursprungssannolikhet är att höga sannolikhetstal tas till intäkt för skuld eller i vart fall anses synonyma med bevisvärdet. Om sannolikheten för samband är mycket hög är det lätt för bedömaren att få för sig att också bevisvärdet är lika högt. Men bevisvärdet beror på sambandet mellan tema och bevis i det enskilda fallet, inte av den generella sannolikheten för samband mellan två motsvarande omständigheter.⁴⁴

⁴² Diesen, C, 1997, s. 23 f.

⁴³ Diesen, C, 1997, s. 24 f.

⁴⁴ Diesen, C, 1997, s. 32, 34.

4.2.3 Bevisvärderingsmodeller

Det finns främst två konkurrerande metoder för bevisvärdering, värdemetoden och temametoden. Båda kan kallas frekvensteorier då de baseras på sannolikhetskalkyler. Bevisvärdet beräknas och uttrycks som en sannolikhet. Värdemetoden prövar bevisets styrka givet temat och temats sannolikhet räknas sedan fram som en produkt av de enskilda bevisens värde. Utgångspunkten i temametoden är istället att man prövar sannolikheten för temat givet ett visst bevis. Det föreligger problem med dessa metoder då domstolarna inte har tillgång till något jämförelsematerial och beviskravet är inte heller matematiskt utformat.⁴⁵

En möjlighet att komma från frekvensmodellernas problem gällande sannolikhetsresonemangen erbjuder metoden med alternativa hypoteser. Denna bygger istället på frågan om temats hållfasthet.⁴⁶

4.2.3.1 Värdemetoden

Enligt värdemetoden skall domaren, för varje tema som prövas, söka efter möjliga kausala relationer mellan de bevis som föreligger och temat i fråga och därefter bedöma sannolikheten för att en sådan relation föreligger. Värderingen skall uttrycka i vilken grad det kan anses säkerställt att temat - och inget annat faktiskt förhållande - har orsakat beviset. Ju större denna sannolikhet anses vara, desto större bevisvärde till stöd för temat tillmäts ifrågasvarande bevis.⁴⁷

Domaren som använder sig av bevisvärdeometoden befinner sig innan förundersökningen och domstolsförhandlingen på en nollpunkt gentemot varje tema som fallet kan innehålla och förblir på denna nollpunkt så länge inget bevisfaktum till stöd för temat framlagts. Detta beror på att bevisvärdeometoden inriktar sig på de bevis som föreligger och det bevisvärde som dessa har till stöd för temat.⁴⁸

Efter att varje bevisfaktum blivit värderat sker så en sammanvägning. Temats sannolikhet kan då betraktas som en produkt av i temat ingående bevisvärden. Vid sammanvägningen av bevis måste domaren beakta tre olika inbördesrelationer mellan bevisfakta. Dessa kan samverka, motverka eller vara kopplade i en kedjerektion. Av detta följer att vid bedömningen av om stödet för temat är tillräckligt kan det förhålla sig på tre olika sätt, nämligen att temat bevisas, att temat motbevisas eller att temat varken bevisas eller motbevisas av föreliggande fakta.⁴⁹

⁴⁵ Diesen, C, 1997, s. 37.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Diesen, C, 1997, s. 38.

⁴⁸ Goldsmith, Domarens och åklagarens bevisvärdering ur preskriptiv och deskriptiv synvinkel, I: Christianson, S-Å, Rättspsykologi, s. 215.

⁴⁹ Goldsmith, A.a., s. 217.

Bevisvärde metodens sätt att närma sig bevis - att till att börja med vara nollställd - synes bättre anknyta till de ideal som gäller för rättssystemet vid brottmål i Sverige då det i hög grad försöker skydda den åtalades intressen och rättigheter.⁵⁰

4.2.3.2 Temametoden

Temametoden representerar det mer traditionella synsättet på bevisvärdering då denna innebär att domaren skall bedöma sannolikheten för att ett givet tema är sant utifrån de bevis som föreligger. Metoden kan liknas vid ett vågskålstänkande då domstolen väger bevis som talar för åklagarens gärningspåstående mot bevis som talar mot detta.

Varje bevisfaktum som tillförs temat jämförs med vad erfarenheten säger om det generella sambandet mellan en sådan omständighet som beviset utgör och det förhållande som temat beskriver. Bedömningen är kumulativ då frågan om hur sannolikheten för temat påverkas av en viss omständighet bedöms i förhållande till den sannolikhet som man dittills uppnått: Man börjar med en viss ursprungssannolikhet för temat och bedömer hur denna sannolikhet påverkas när en konkret omständighet eller annat relevant tolkningsdatum tillförs detta tema.⁵¹

Även om domaren inte skulle erhålla något bevis alls som belyser vilken sannolikhet som ett visst tema har, skulle domaren ändå kunna göra en bedömning av temats sannolikhet utifrån den information som han/hon haft sedan tidigare. Sannolikheten skulle då knappast bli noll, då detta skulle innebära att domaren bedömde det vara omöjligt att temat kunde vara sant.⁵²

Ursprungssannolikhetens styrande roll är ett problem i dessa fall då denna kan leda till att man avslutar prövningen innan tillräckligt många faktorer tagits in i bilden. I brottmål är det rimligt att ställa krav på en säkrad utredningskvalitet och metoden är därför mer lämpad för dispositiva tvistemål.⁵³

4.2.3.3 Alternativa hypoteser

En ytterligare metod för bevisprövning är att alternativa hypoteser falsifierar den av åklagaren framförda hypotesen. Rätten uppställer alternativa hypoteser, friande varianter, som kullkastar åklagarens tema genom att visa på en annan förklaring. För att temat skall falla krävs inte fullt stöd för alternativet eller ens att detta är mer troligt än åklagarens gärningspåstående – för friande dom i ett brottmål räcker det att en alternativ hypotes kan vinna något, konkret och rimligt, stöd genom fakta i målet.⁵⁴

⁵⁰ Goldsmith, A.a., s. 216.

⁵¹ Diesen, C, 1997, s. 37.

⁵² Goldsmith, A.a., s. 216.

⁵³ Diesen, C, 1997, s. 38.

⁵⁴ Diesen, C, 1997, s. 40.

Beviskravet i brottmål är att det skall vara ”ställt utom rimligt tvivel” att brottet begåtts av den åtalade. Detta innebär att om det finns en annan rimlig förklaring till fakta i målet än den som åklagaren framställer i sin gärningsbeskrivning ska den tilltalade gå fri. Med ”rimlig” förklaring menas: 1) att slutledningen baseras på en utredning, som är adekvat för målet i fråga, dvs. att utredningskravet är uppfyllt. Detta beror på faktorer som brottets grovhet, den tilltalades inställning, brottets straffrättsliga karaktär och på omständigheterna i det konkreta fallet, 2) att tvivlet är rationellt och kan motiveras, dvs. att den friande förklaringen baseras på logiska resonemang och erkända erfarenhetssatser samt, 3) att den alternativa förklaringen byggs upp med hjälp av i målet förekommande fakta och inte baseras på spekulationer, hypotetiska bevis eller bristande utredning.⁵⁵

4.3 Bevisvärdering av muntliga utsagor

Den generellt svåraste uppgiften vid domstolarnas bevisprövning i brottmål torde utgöras av värdering av utsagor, särskilt i ord-mot-ord-situationer. Avgörande för att bedöma ett gärningspåstående i dess helhet är ofta att domstolen rätt kan värdera just en muntlig utsaga och ta ställning till om berättelsen skall anses tillförlitlig. Då det finns en brist på metodik för detta skulle man kunna anta att domaren istället får lita till sin personliga erfarenhet och intuition och att man från lagstiftarens sida öppnat dörren för en lekmannamässig värdering och ren subjektivism. Det föreligger då en risk för att dömandet kan komma att bygga på rena fördomar.⁵⁶

Den subjektiva friheten är dock inte så stor då domen måste motiveras och det endast är juridiskt godtagbara skäl som kan grunda en fällande dom. Man kommer då ifrån att domar grundas på rent tyckande, på känsla av skuld och på uppenbara fördomar. Domens formulering säger emellertid lite om de verkliga skäl, på vilka slutsatsen grundas, då domskälen oftast bara innehåller etiketter på värderingar och inte den metod som använts. Det finns därför fortfarande ett stort utrymme för domaren att göra intuitiva bedömningar av tillförlitligheten av i målet avgivna utsagor.⁵⁷

I vissa fall kompenseras bristen på metod genom erfarenhet då domaren utvecklar en viss fingertoppskänsla eller förmåga att utröna trovärdigheten hos en person och tillförlitligheten i en utsaga. Risker föreligger dock att bedömningen kommer att ske efter schablonmässiga mönster då man kanske sätter större tilltro till en person med högre social status, till personer som har förmåga att uttrycka sig korrekt och som är konsekventa och behåller sitt lugn även under pressande förhör.⁵⁸

⁵⁵ Diesen, C, 1997, s. 41.

⁵⁶ Schelin, L, Utsageanalys, I: Bring, Diesen, Schelin, Wilton, Förhör, s. 310.

⁵⁷ Schelin, L, A.a., s. 311.

⁵⁸ Schelin, L, A.a., s. 312 ff.

Det kan även finnas en tendens att anpassa vad någon berättar till sin egen föreställning därom. Detta gäller även domare och kan innebära att domaren uppmärksammar och sållar ut den information som intresserar honom. Han tolkar den information han får för att få till stånd en fullständig, logisk helhetsbild och han kan därvid vara påverkad av förhandsinställningar för eller emot någon av parterna.⁵⁹

I enlighet med den grundläggande principen för metodisk bevisprövning att varje bevis skall bedömas för sig innan man övergår till helheten, skall en utsaga först värderas utan hänsyn till andra bevisfakta i ärendet. Detta innebär att en målsägandeberättelse ska värderas utan hänsyn till vad den tilltalade anför till sitt försvar eller eventuella tekniska eller medicinska bevis. Däremot skall stödbevisning i form av t.ex. vittnesmål om hur ett påstått övergrepp påtalades eller uppdagades, ingå i den initiala värderingen. Först efter att utsagan fått sitt bevisvärde och andra bevis blivit värderade på samma sätt sker sedan en sammanvägning.⁶⁰

En orsak till att det föreligger en osäkerhet och brist på systematik när domstolarna skall tolka och värdera utsagebevisning är lagstiftningens mer eller mindre explicita intentioner att bevisvärderingsfrågor inte bör bli föremål för HD:s granskning. Av de prejudikat som ändå finns från HD kan man utläsa följande krav på en god målsägande utsaga:

Utsagan skall vara detaljrik - genom detaljriktighet kan förenligheten med annan bevisning testas.

Utsagan skall vara konsekvent och inte innehålla självmotsägelser.

Målsägandes berättelse skall vara förenlig med övrig bevisning, t.ex. skall de skador som offret berättar om överensstämma med rättsintyg.

Berättelsen skall vara personlighets- och åldersadekvat.

Om berättelsen ändras måste ändringen kunna förklaras annars minskar trovärdigheten.⁶¹

Förhöret med den målsägande anses vara en bra informationskälla, men man måste beakta att den målsägande kan ha psykologiska (hämnd), moraliska (upprättelse) eller ekonomiska (skadestånd) intressen av att få den tilltalade fälld och detta kan avspeglats i berättelsen. Målsägandes tendens att överdriva eller självcentrera saken skall dock inte kasta skugga över berättelsens faktiska innehåll eller målsägandes trovärdighet.⁶² En målsägande som tiger eller vägrar att lämna viss information måste också räkna med att detta kommer att vara till hans eller hennes nackdel. Även när en målsägande ertappas med en lögn har detta större betydelse som friande bevis i målet än vad den åtalades lögn har som fällande bevis. Att beslå

⁵⁹ Schelin, L, A.a., s. 324.

⁶⁰ Diesen, C, 1999, s. 305-306.

⁶¹ Diesen, C, Förhörsteknik, I: Bring, Diesen, Schelin, Wilton, Förhör, 1996, s. 253. (Cit. 1996)

⁶² Diesen, C, 1996, s. 254 ff.

målsägande med en lögn eller överdrift i berättelsens periferi är dock inte något tecken på att anklagelsen är falsk⁶³

Åklagaren skall i domstolen försöka få den målsägande att återupprepa sin utsaga då det är denna som legat till grund för åtalet. Konstansen i målsägandes berättelse, dvs. att den inte ändras i väsentliga delar, utgör just ett kriterium som domstolarna använder för att pröva dess tillförlitlighet.

Försvaren i sin tur letar efter motiv - svartsjuka, hämnd, känsla av svek - som kan ha påverkat den målsägande att överdriva det inträffade eller svartmåla den misstänkte. Dessa motiv måste dock även kunna kopplas till oklarheter eller motsägelser i berättelsen.⁶⁴

4.3.1 Bedömning av trovärdighet och tillförlitlighet

Domstolens bedömningar av utsagor inför rätta kan uppdelas i två moment. Den första handlar om trovärdighet och grundar sig på de intryck - verbalt och kroppsligt - som utsagepersonen gör i domstolen. Under det andra momentet bildar sig rätten en uppfattning om utsagans tillförlitlighet, dess bevisvärde, genom att analysera utsagans innehåll i förhållande till samtliga fakta i målet.⁶⁵

4.3.1.1 Utsagepersonens trovärdighet

Trovärdigheten hos en person kan betraktas som en egenskap, som bestäms av personens kognitiva utvecklingsnivå - perception, minne, verbala förmåga, personlighetsmässiga utvecklingsnivå - fantasi, moralutveckling och känslomässiga mognad. Trovärdighetsbegreppet kan därmed beskrivas som en personlig egenskap, som dock kan fluktuera på grund av situationsspecifika omständigheter som motiv, upplevt hot osv.⁶⁶

Genom att granska vad utsagepersonen säger tillsammans med hans eller hennes kroppsspråk, mimik, tonfall, pauseringar m.m. har man en möjlighet att komma fram till en slutsats om det personen säger är med sanningen överensstämmande eller inte. Signaler som kan tyda på att personen talar osanning är att han fokuserar på oväsentliga punkter eller flyr från det centrala bevistemat genom att berätta om irrelevanta detaljer, att berättelsen avges med överdriven bestämdhet, att utsagan är starkt förenklad och ändamålsinriktad eller att han väntar med att besvara en fråga omotiverat länge. Signaler som istället skulle tala för att personen talar sanning är om

⁶³ Träskman, P-O, Målsägande som informationskälla vid bevisning i brottmål. I: Festskrift till Bolding, s. 404.

⁶⁴ Diesen, C, 1996, s. 258.

⁶⁵ Schelin, L, A.a., s. 338.

⁶⁶ Insulander, S, Utsagepsykologiska tillförlitlighetsanalyser, I: Christianson, S-Å, Rättspsykologi, s. 196.

han först efter påtryckningar från förhørsledaren förmått avge berättelse eller om han belastar sig själv och framställer sin roll som ofördelaktig.⁶⁷

4.3.1.2 Utsagans tillförlitlighet

Det finns ofta en tendens att sätta likhetstecken mellan en persons trovärdighet och tillförlitligheten i de av personen lämnade uppgifterna, men om uppgifterna inte är tillförlitliga kan inte domstolen sätta någon tilltro till dem oavsett hur trovärdig personen är. Tillförlitligheten i en utsaga påverkas direkt av situationsspecifika faktorer som tillfälliga behovstillstånd hos individen eller yttre omständigheter. Yttre faktorer som kan påverka är t.ex. de fysiska förutsättningarna när händelsen bevitnas, företeelser som inverkar på lagringen i minnet och sådana omständigheter som inverkar på återgivandet av händelsen.⁶⁸

För att utröna om en utsaga är tillförlitlig använder psykologerna en metod då man ställer upp ett antal realitetskriterier. Detta innebär att man söker ett antal kriterier i utsagan som utformats så att de kan bidra till att särskilja verklighetsunderbyggda utsagor från konstruerade. Analysen bygger på teorin att utsagor om självupplevda händelser har andra karakteristika än utsagor som inte är självupplevda.⁶⁹

Realitetskriterier rörande en *utsagas innehåll* som talar för att en utsaga är tillförlitlig är bl.a. :

1. Detaljkriteriet
 - utsagan är konkret och innehåller detaljer som är klara, bestämda
 - utsagan präglas av inre sammanhang och stadga
 - berättelsen innehåller detaljer som överstiger vittnets förmåga att hitta på och kan inte ha fabricerats av vittnet själv
 - berättelsen avges spontant eller innehåller förbättringar eller tilläggsinformation som inte fanns med i den ursprungliga berättelsen.
2. Ostyrdhetskriteriet - en utsaga behöver inte vara kronologiskt ordnad utan kan berättas så att man hoppar fram och tillbaka i händelseförloppet utan att utsagepersonen invecklar sig i motsägelser.
3. Sammanflättningskriteriet - en person talar om en självupplevd händelse, men lägger till eller drar ifrån vissa detaljer som inte hör hemma i den ursprungliga berättelsen.

Realitetskriterier rörande en *utsagas struktur* är bl.a. följande:

1. Strukturrenhetskriteriet - en person använder språk, fakta och perspektiv på ett visst sätt om utsagan avspeglar verkligheten, men på ett annat sätt när det rör uppgifter som inte är med verkligheten överensstämmande.

⁶⁷ Schelin, L, A.a, s. 340, 366-374. Holgersson, A, Fakta i målet- vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 40.

⁶⁸ Insulander, S, A.a., s. 196.

⁶⁹ Schelin, L, A.a., s. 383. Holgersson, A, A.a, s. 36.

2. Homogenitetskriteriet - när många olika detaljer i en utsaga som helhet kan ses så att de beskriver ett homogent och enhetligt händelseförlopp talar detta för att berättelsen är verklighetsgrundad.
3. Individualitetskriteriet - Ju starkare en utsaga präglas av utsagepersonens individualitet och karaktär, både vad avser innehåll, språkstil och språkbruk, desto mer talar för att utsagan speglar en verklig upplevelse.

När det slutligen gäller en *utsagas återgivning* kan följande beaktas som realitetskriterier:

1. Konstanskriteriet - att en person håller sig till samma berättelse när det gäller den centrala berättelsekärnan talar för att personen håller sig till sanningen. Att en berättelse förändras eller förskjuts när det gäller de perifera detaljerna i händelseförloppet är dock inte något som talar för att personen ljuger. Tvärtom kan ett vidhållande av berättelsen i alla detaljer istället tala för att man ljuger då det ger sken av detaljerna har övats in och att berättelsen har ett drag av ändamålenlighet över sig.
2. Utfyllnadskriteriet - om en utsageperson vid upprepade förhör utvidgar sin ursprungliga berättelse och kan infoga nya fakta och omständigheter till de gamla, och särskilt när detta sker spontant, desto mer talar för att det handlar om en verklighetsupplevelse.

Det förhållandet att enstaka av dessa kriterier är uppfyllda kan inte garantera att det handlar om en självupplevd händelse, utan det är när en berättelse uppfyller flertalet av dessa kriterier som man vid en sammanfattande bedömning kan göra den avvägningen att mycket talar för att berättelsen härstammar ur verkligheten och att utsagan är tillförlitlig.⁷⁰

Diesen ser vissa problem med att tillämpa realitetskriterierna. Ett problem är att det vid den praktiska tillämpningen sällan är möjligt att pröva alla dessa kriterier på samma utsaga/utsageperson. Vidare är kriterierna i viss mån tvetydiga och kan då anpassas. Att en berättelse är konstant, dvs. oförändrad från det första förhöret till det sista, kan både tolkas som att den bygger på ett genuint minne eller att den är inlärd för att upprepas. Ett ytterligare problem är att olika människor har olika förutsättningar för att uppfylla kriterierna. En verbalt begåvad person eller en psykopat har inga problem med att uppfylla ett realitetskriterium, medan "powerless speakers" och barn kan sakna förmåga att avge en utsaga som är spontan och konstant. Det största problemet är dock att det inte finns något vetenskapligt underlag som bekräftar att en sanningsenlig utsaga är omedelbar, spontan, konkret osv., utan dessa kriterier bygger på en rationell konstruktion på basis av allmän erfarenhet.⁷¹

⁷⁰ Schelin, L, A.a., s. 384-393. Holgersson, A, A.a., s. 41.

⁷¹ Diesen, C, 1999, s. 310.

4.3.2 Bevisvärdering i fall där ord står mot ord

Domstolen skall i behandlingen av frågan om bevisprövningen utgå ifrån att det är möjligt att grunda en fällande dom enbart på den målsägandes uppgifter. För detta krävs dock ett strängt synsätt vid bevisvärderingen. Det är missvisande att låta ett avgörande bero på vem av målsägande eller den åtalade som är mest trovärdig då de uttalar sig från helt olika utgångspunkter.⁷²

Utifrån den begränsade praxis som finns från HD kan man dra några allmänna slutsatser när det gäller hur värdering av utsagor skall ske när ord står mot ord:

1. Den fria bevisprövningens princip gäller oinskränkt även i ord-mot-ord-situationer. Det kan därmed inte uppställas krav på att det skall finnas viss bevisning, t.ex. teknisk, medicinsk eller psykologisk, till stöd för att någon skall kunna fällas till ansvar.
2. Beviskravet är att brottet ska vara ställt bortom rimligt tvivel. Det räcker inte med att någon är betydligt mer trovärdig än någon annan, utan för att en utsaga skall kunna läggas till grund för en fällande dom krävs, förutom att den är fullt tillförlitlig, att det inte finns några konkreta fakta som talar emot denna.
3. Vid prövningen av en utsagas tillförlitlighet bör domstolarna använda sig av vittnespsykologins realitetskriterier.(se ovan) HD återkommer vid sin bevisprövning till kriterier som detaljriktighet, konstans, offersymtom osv.⁷³

I NJA 1988 s. 40 framgår att det kan räcka med målsägandes uppgifter för en fällande dom, om de är att anse som fullt tillförlitliga. HD skriver: "A:s uppgifter stöds inte av något undersökningsfynd eller någon konkret vittnesiakttagelse och måste i detta läge bedömas med stor försiktighet. Stor vikt måste fästas inte enbart vid omständigheter som talar emot utsaga utan också vid förhållanden som kan tyda på att ej utredda faktorer inverkat på den." Efter att ha granskat utsagan drar så HD följande slutsats: "Vid övervägande av det anförda och övrig utredning finner HD att A är att bedöma som helt trovärdig och att hennes utsaga till alla delar måste läggas till grund för prövningen. Åtalet är därmed styrkt."⁷⁴

När det så gäller värdering av motstående utsagor klarläggs grundprincipen i NJA 1980 s. 725 då HD fastslår att det inte räcker att den målsägandes berättelse är rimlig och har högre tilltro än den tilltalades. HD skriver: "Det kan visserligen inte sägas vara ett orimligt antagande att händelseförloppet i avgörande delar utspelat sig så som flickorna gjort gällande i HD. Detta är dock självfallet inte tillräckligt för en fällande dom. Inte heller räcker det att

⁷² Gregow, T, Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn, SvJT 1996 s. 509, s.515- 521.

⁷³ Schelin, L, A.a., s. 380 ff.

⁷⁴ NJA 1988 s. 40.

flickornas berättelser må kunna anses förtjäna tilltro framför männens. För att A eller L skall kunna dömas... måste det anses vara ställt utom rimligt tvivel att han gjort sig skyldig härtill. För att kunna läggas till grund för en fällande dom måste således målsägandeutsagan framstå som fullt tillförlitlig- det får inte finnas svagheter i målsägandes utsaga eller omständigheter i den tilltalades version som uppammar ett rimligt tvivel.”⁷⁵

För att en målsägandeutsaga skall kunna betecknas som tillräckligt trovärdig för att läggas till grund för en fällande dom om inte annan bevisning kan framläggas krävs vidare, enligt Diesen, att den klarar vissa kriterier: Berättelsen skall vara detaljerad och konsekvent.

Om det föreligger annan bevisning i målet (t.ex. vittnesuppgifter eller dokumentation av fysiska skador) ska berättelsen i godtagbar omfattning vara förenlig med dessa.

Om berättelsen ändras under processens gång ska målsägande kunna förklara varför ändringen skett. Beror uttunning på sviktande minnen behöver det inte vara ett svaghetstecken, inte heller om berättelsen växer - förändringar av dessa slag kan bero på minnets naturliga funktioner eller på att traumatiska minnen tidigare har blockerats eller senare bearbetats. Om ändringarna inte kan förklaras på detta sätt, och särskilt om fakta innehållet byts ut, kan det vara ett tecken på bristande sannfärdighet.

I detta läge, men också generellt i relationsanknutna brott, går domstolen vidare och ifrågasätter motivet för utsagan: Kan det finnas något bakomliggande skäl till att målsägande söker beljuga den anklagade? Finner man därvid konkreta skäl till att misstänka hämndbegär, svartsjuka, ånger eller att anklagelsen på något annat sätt används som vapen i en relation, finns det också skäl att ifrågasätta trovärdigheten.⁷⁶

Om målsägandeutsagan uppfyller dessa kriterier och framförs så att det finns korrespondens mellan det framförda och framförandet, dvs. att utsagan återspeglar personens reaktion på ett övergrepp av den aktuella arten, kan den tilltalade i praktiken - hur trovärdig han än verkar vara - knappast freda sig. Trots att ”ord står mot ord” anses brottet då ställt utom rimligt tvivel.⁷⁷

Vid bevisvärdering i ”ord-mot-ord-situationer” kan man då få intrycket av att det vilar en falsk bevisbörda på den tilltalade, att han i praktiken är tvungen att bevisa sin oskuld. Åklagaren har dock hela bevisbördan i brottmål och uppfyller den i dessa fall genom en hållfast målsägandeutsaga som kompletteras med annan samverkande bevisning. Målsägande har en mycket stark ställning som bevismedel, men rätten intar en kritisk attityd till målsägandeutsagan vid bevisvärderingen.⁷⁸

⁷⁵ NJA 1980 s. 725.

⁷⁶ Diesen, C, Brottsoffret och omvärlden, I: Billström, Bring, Diesen, Lishajko, Marmolin, Brottsoffrets rätt, s. 87. (Cit. 1995)

⁷⁷ Diesen, C, 1995, s. 88.

⁷⁸ Diesen, C, 1995, s. 88-90.

4.3.3 Psykologisk expertis vid bedömning av utsagor

För att rätt kunna bedöma utsagor kan krävas vissa grundläggande kunskaper om den mänskliga psykologin. Psykologisk kunskap kan införas i rätten antingen genom att domarnas egen kunskap på området utökas eller genom att rättens ledamöter tillförs den nödvändiga kunskapen genom psykologiska sakkunnigutlåtanden. Domstolarna bör vara noga med att pröva om det finns ett behov av ett sakkunnigförordnande och sakkunniga psykologer skall användas restriktivt.⁷⁹

Vittnespsykologens uppgift som sakkunnig i rätten bör vara begränsad till en analys av målsägandeberättelsen. Endast denna utsaga och vittnesmål, som kan utgöra stödbevis för eller emot denna utsaga, bör ingå i underlaget. Han bör därför inte ta del av medicinsk eller teknisk bevisning eller av den förnekande tilltalades utsaga. Rätten skall genom vittnespsykologen få fackmannamässig kunskap på det beteendevetenskapliga området om utgången i målet kan vara beroende av tillförlitligheten i en utsaga- inte en alternativ bevisprövning.⁸⁰

Rättens tillägnelse av sakkunnigutlåtandet får inte fokuseras på slutsatsen, utan de måste titta på grunderna för denna slutsats. Både ett godtagande eller ett förkastande av utlåtandet måste motiveras genom att rätten gör en självständig granskning av tillämpade kriterier och erfarenhetsatser i beaktande av övrig bevisning i målet.⁸¹

HD har i NJA 1992 s. 465 uttalat att domstolarna ”inte okritiskt kan utgå från vad som sägs av anlidade psykologiska experter.” Vid värderingen av s.k. expertutlåtanden måste domstolarna dessutom ta i beaktning att avgivandet av expertutlåtanden inte utgör en ”exakt vetenskap”. Ett generellt uttalande om behovet av psykologiskt sakkunniga gjordes: ”Domstolarna bör emellertid i varje särskilt fall noga pröva om det verkligen finns behov av ett sakkunnigförordnande...när det är fråga om att bedöma trovärdigheten hos någon som ska höras personligen inför rätten torde det sällan finnas anledning att förordna en sakkunnig”.⁸²

Mot detta kan ställas Trankells uppfattning att vittnespsykologen genom specifika metoder och speciella kunskaper kan öka det faktiska vetandet om en föreliggande vittnesbevisnings uppkomstbetingelser. Domstolen ökar då sina möjligheter att bygga sin värdering av bevisningen på en sakligare och mer ingående information om bevismaterialets egenskaper.⁸³

Trankell menar att det faktum att domstolens ledamöter ständigt kommer i kontakt med mänskliga konflikt - och samlevnadsproblem visserligen ger en

⁷⁹ Schelin, L, A.a., s. 327, 330.

⁸⁰ Diesen, C, 1999, s. 306, 308.

⁸¹ Diesen, C, 1999, s. 301.

⁸² NJA 1992 s. 465.

⁸³ Trankell, A, Vittnespsykologins arbetsmetoder, s. 38.

viss erfarenhet när det gäller psykologiska bedömningar. Detta tenderar dock att samtidigt konservera redan färdigbildade synsätt och rutiner eftersom domstolarnas psykologiska felbedömningarna endast undantagsvis blir korrigerade.⁸⁴

⁸⁴ Trankell, A, A.a., s. 147.

5 Bevisvärdering i kvinnofridsbrott

5.1 Inledning

”Om jag vill lyckas med att föra en människa till ett bestämt mål, måste jag finna henne där hon är och börja just där. Den som inte kan det, lurar sig själv när hon tror att hon hjälper andra. För att hjälpa någon måste jag visserligen förstå mer än vad hon gör, men först och främst förstå det hon förstår. Om jag inte kan det så hjälper det inte att jag kan och vet mer. Vill jag ändå visa hur mycket jag kan, så beror det på att jag är fåfäng och högmodig och egentligen vill bli beundrad av den andra istället för att hjälpa henne. All äkta hjälpsamhet börjar med ödmjukhet inför den jag vill hjälpa och därmed måste jag också förstå att detta med att hjälpa inte är att vilja härska utan att vilja tjäna. Kan jag inte detta så kan jag inte heller hjälpa någon.” Den danske filosofen Sören Kirkegaard om förhållandet mellan hjälparen och den hjälpsökande.

Dessa rader kan illustrera det problem som domstolen ställs inför vid bevisvärdering i kvinnofridsbrott. Domstolens uppgift är inte i första hand att hjälpa kvinnan utan att avgöra om ett brott föreligger, men för att förstå det kvinnan förstår av misshandelssituationen måste domstolen försöka finna kvinnan där hon är. Härvid föreligger många svårigheter då misshandelssituationen är mycket komplex.

I det följande visas först på de särskilda problem som domstolen ställs inför vid kvinnomisshandelsmål. Därefter redovisas för de vanligast förekommande bevismedlen vid kvinnofridsbrott - parternas utsagor, dokumentation av fysiska och psykiska skador, brottsplatsundersökningar och de grunder som ligger bakom domstolarnas värderingar av dessa.

5.2 Särskilda problem vid bedömningen i kvinnomisshandelsmål

Att det föreligger vissa problem när det gäller bevisningen vid mål om kvinnofridskränkning enligt 4 kap. 4 a § BrB framgår av en undersökning av paragrafens tillämpning i praxis från dess införande till årsskiftet 1999/2000. Av 1000 anmälda brott hade åklagaren då bara väckt åtal i 108 fall. 40 procent av dessa lades sedan ned och den vanligaste orsaken till nedläggningsbeslutet var att brott inte kunnat styrkas då det förelegat svårigheter med bevisningen. Orsakerna till detta är att det i allmänhet inte finns några vittnen till händelsen, att ord står mot ord och att åklagaren måste bevisa ett antal gärningar.

Av nedanstående tabell framgår vilken typ av bevisning som förekommit i domarna avseende åtal om grov kvinnofridskränkning.⁸⁵

	Antal	Procent
Ord står mot ord i minst hälften av gärningarna i domen	9	13
Övrig kringbevisning för majoriteten av gärningarna i domen	26	37
Erkännande av någon eller några av gärningarna i domen	35	50

Enbart i 13 procent av domarna stod den målsägandes och den tilltalades ord mot varandra eller så hade ett vittne styrkt målsägandes tillförlitlighet. I två mål har den målsägandes berättelse utgjort den enda bevisningen. I 40 procent av målen hade den målsägandes berättelse stöd av annan kringbevisning som vittnen, rättsintyg eller delvis erkännande från mannen. De vittnen som åberopats har ofta inte bevittnat själva händelsen utan utgör vänner, släkt eller grannar som hört kvinnan berätta eller sett skador.⁸⁶

Redan i ett tillägg till domen i rättsfallet NJA 1991 s. 83 pekade justitierådet Inger Nyström på några av de problem som domstolen ställs inför vid bedömningen i kvinnomisshandelmål. Hon menar att utredningarna ofta försvåras av att det endast sällan finns någon teknisk eller annan objektiv bevisning. I många fall kommer därför bevisningen att i huvudsak inskränkas till målsägandes uppgifter, och det avgörande blir då vilken tilltro som kan tillmätas dessa. Vid bedömningen av denna fråga får hänsyn tas till den situation i vilken den målsägande befunnit sig och relationen till den påstådda gärningsmannen samt utsagans uppkomstbetingelser i övrigt. Vidare får undersökas i vilken mån lämnade uppgifter vinner stöd eller motsägs av annan utredning i målet.⁸⁷

Nyström menar även att ett särskilt problem vid upprepade övergrepp, där de yttre förhållandena vid skilda gärningstillfällen är ganska likartade, är att det kan vara svårt för den drabbade att i efterhand hålla isär olika händelser och att dels i detalj beskriva dem, dels precisera när och var de har utspelat sig. Ofta framstår en eller flera händelser med större skärpa än andra för målsägande och uppgifterna i övrigt omfattar ett stort antal tillfällen som är vaga eller sammanfattade. Detta kan bero på att våldet någon gång varit av särskilt slag eller att någon annan yttre händelse ger stöd för minnet. Om domstolen då finner att övertygande bevisning föreligger för att målsägande utsatts för brott vid de tillfällen som kunnat beskrivas i detalj kan detta förhållande i och för sig utgöra stöd vid bedömningen av om målsägandes berättelse i övrigt skall förtjäna tilltro. Det ankommer dock på domstolen att,

⁸⁵ BRÅ-rapport, s. 29.

⁸⁶ BRÅ-rapport, s. 22, 23, 29.

⁸⁷ NJA 1991 s. 83.

liksom i varje annat brottmål, bedöma i vilken omfattning den påstådda handlingen kunnat preciseras och kan medföra ansvar.⁸⁸

Av förarbetena till den nuvarande paragrafen framgår att det normalt bör fodras att sådana yttre omständigheter som tid och plats för den brottsliga gärningen blir preciserade och utredda. Kan det styrkas att en viss brottslig gärning har blivit begången bör det dock inte ses som ett absolut hinder mot en fällande dom att tid och plats för gärningen inte har kunnat anges exakt utan endast inom vissa ramar.⁸⁹

Ett annat problem är att kvinnan kan ta tillbaka eller ändra sin utsaga, särskilt om handläggningstiderna är långa, vilket fortfarande är fallet trots att brott mot kvinnofriden skall ”prioriteras”. För åklagare och utredare är det då viktigt ur bevissynpunkt att försöka att tekniskt förebygga eventuell motsträvighet som kan förekomma från kvinnans sida och därigenom undvika detta problem. Det kan ske genom att man redan vid anmälningstillfället ordnar så att kvinnan kommer under läkarvård, får sina skador dokumenterade och signerar en fullmakt så att läkarintyget senare kan användas i rätten. Med läkarintyg, fotografier och/eller vittnen blir målets utgång mindre avhängigt kvinnans berättelse och åklagarens möjlighet att bevisa brott ser ljusare ut även då kvinnan drar tillbaka sin anmälan. Målet är dock att kvinnan själv skall stå fast vid sina uppgifter.⁹⁰

5.3 Värdering av parternas utsagor

När det gäller äktenskapligt våld kan det, förutom mannen och kvinnan, finnas vittnen, som barn, grannar, släktingar, vänner, polis och sociala myndigheter. Är detta inte fallet, utan det saknas stödbevisning i form av andra vittnen, kan ett övergrepps beskaffenhet vara omöjlig att kontrollera för en utomstående. Handlingen har då oftast inte lämnat några andra spår än just målsägandes berättelse. Domstolen är därför helt utelämnad till att pröva trovärdigheten på grundval av målsägandes sätt att återge händelsen.⁹¹

I det följande kommer att redogöras för vad domstolarna kan komma att grunda sin bedömning på i fall där kvinnans ord står mot mannens när det gäller en påstådd misshandel och hur domstolarna värderar trovärdigheten i utsagorna.

⁸⁸ NJA 1991 s. 83.

⁸⁹ SOU 1995:60, del A, s. 304.

⁹⁰ SOU 1995:60, del B, s. 137.

⁹¹ Olsson, T, Till frågan om bevisvärdering i brottmål, SvJT 1992 s. 250, s. 253.

5.3.1 Bevisvärdering i tidigare praxis gällande kvinnomisshandel då ord stått mot ord

Svea Hovrätt har i målet RH 1991:24, som gällde våldtäkt, misshandel och olaga hot av en make mot sin hustru och där det varken fanns teknisk bevisning eller vittnen, preciserat kraven på målsägandes tillförlitlighet enligt följande: ”Bedömningen av trovärdigheten av Elle N:s uppgifter blir därför av avgörande betydelse i målet. De påstådda brotten är emellertid av så allvarlig art att det för fällande dom krävs att hennes uppgifter vinner stöd av eller i vart fall inte motsägs av andra omständigheter”. Hovrätten ställde därmed inget absolut krav på samverkande bevisning, men krävde att målsägandeutsagan inte motsades av andra omständigheter. Om detta är ett högre krav än ”rimligt tvivel” är det dock svårt att uttala sig om.⁹²

Tillämpningen av de ovan behandlade realitetskriterierna framkommer tydligt i rättsfallet NJA 1991 s. 83, som gällde en kvinna som enligt stämningsansökan under lång tid misshandlats och våldtagits av sin man. TR anförde att kvinnans berättelse inte varit sammanhängande, klar eller detaljerad utan uppgifterna hade varit vaga och generellt hållna. Hon hade vidare ändrat sina uppgifter vid ett flertal tillfällen och TR menade att det faktum att hon inte kunnat precisera ett enda våldtäktstillfälle föreföll besynnerligt och denna karghet i berättelsen talade för att utsagan inte var sann. Å andra sidan hade kvinnan berättat på ett påfallande trovärdigt och levande sätt, uppgifterna saknade överdrifter och vidare ansågs att hon saknade motiv att oriktigt anklaga mannen. TR fällde mannen för de två fall av våldtäkt som kvinnan kunnat precisera och vidare för två fall av misshandel och olaga hot.⁹³

HovR anförde i detta fall att kvinnan gett ett trovärdigt intryck, att hennes berättelse bar det självupplevdas prägel, men att vagheten i uppgifterna manade till försiktighet vid värderingen av vad som befanns vara utrett i målet. HD framhöll i sitt domslut att kvinnan lämnat en lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse och det sätt som denna lämnats hade gett ett trovärdigt intryck. Vidare påpekade HD att utvecklingskriteriet var uppfyllt då de tillägg och förtydliganden som kvinnan gjort hade tillfört materialet något nytt med materiell substans. Kvinnan hade kunnat redogöra för minst fyra preciserade tillfällen då mannen hade misshandlat henne och det ansågs vidare visat att mannen på sätt hon angett misshandlat henne vid åtskilliga andra tillfällen under den avsedda perioden. När det gällde åtalet för våldtäkt fann HD det utrett att mannen vid fyra tillfällen tilltvingat sig samlag, men när det gällde de tillfällen som kvinnan inte kunnat lämna preciserade uppgifter om tidpunkt och antal ansåg HD att det förelåg utrymme för tvivel om i vilken omfattning det förekommit. Uppgifterna var dock sådana att det ansågs stå utom rimligt tvivel att mannen vid några tillfällen utöver de fyra preciserade förövat våldtäkt mot henne.

⁹² RH 1991:24.

⁹³ NJA 1991 s. 83.

Trovärdigheten i den målsägandes berättelse i belysning av vad som i övrigt hade förekommit i målet blev av avgörande betydelse i detta fallet.⁹⁴

Slutsatsen av detta blir att även den tilltalades utsaga skall tillmätas tilltro. Accepterar man att den tilltalades förnekande initialt äger samma trovärdighet som den målsägandes version om övergreppet måste man överväga om det är möjligt att fälla en person enbart på den grunden att den målsägande lämnat en i och för sig trovärdig berättelse om någonting som den tilltalade inte kan annat än förneka.⁹⁵

5.3.2 Den målsägande kvinnans utsaga

”Minns jag verkligen det där? Var det exakt så det gick till? Slets mitt hår av? Vrålade min rygg? Kallade han mej fitta? Ja, ofta; jämt och ständigt. Precis då? Jag vet inte. Vilken gång var det förresten? Jag vet inte. Hur kan jag avskilja en gång från allihopa och beskriva den? Jag vill vara ärlig. Hur kan jag vara säker? Det pågick i sjutton år. Sjutton år av slag och sparkar. Hur kan jag veta? Hur många gånger sparkade han mej i ryggen? Hur många gånger kurade jag ihop på golvet? Hur kan jag minnas en speciell gång? När hände det? Vilket datum? Vilken dag? Jag vet inte. Hur gammal var jag? Inte vet jag. Det kommer att bli jag men inte än. Vad ska det betyda? Att jag var nästan medvetlös, att smärtan var outhärdlig? Jag håller på och fuskar här. Hittar på grejer; en historia. Jag börjar trivas med det. Hår slits av. Varför säger jag inte bara Han drog mej i håret? Någon gråter. Någon kräks. Jag grät och nog fan var det jag som kräktes. Jag väljer ett ord och det slutar med att jag berättar en annan historia. det slutar med att jag hittar på i stället för att bara berätta det. Svedan och chocken, ljudet, smällen. Jag vill inte hitta på, jag vill inte tillägga nåt. Jag vill inte ljuga. Det slipper jag; det behövs inte. Jag vill berätta sanningen. Som det gick till. Enkelt och rakt på sak. Min man slår mej. Ett fasansfullt faktum. En främling. Hände verkligen något av det här? Ja. Är jag säker? Ja. Absolut säker, Paula?” (Ur: Roddy Doyle, Kvinnan som gick in i dörrar.)

Den målsägande kvinnans berättelse kan ofta vara avgörande i de fall då det saknas vittnen eller annan stödande bevisning för att bekräfta hennes berättelse. För att domstolen skall kunna fälla mannen till ansvar krävs då att kvinnans berättelse anses trovärdigare än ett eventuellt förnekande från mannens sida.

5.3.2.1 Kvinnans utsaga- en förutsättning för åtal?

Innan åklagren väcker åtal måste han genom bevisvärdering avgöra om det föreligger grund därför. Åklagare uppger att bevisläget ofta är svårt vid brott

⁹⁴ NJA 1991 s. 83.

⁹⁵ Olsson, T, A.a., s. 252.

mot kvinnofriden och de anser att det utöver den målsägande kvinnans berättelse ofta krävs ytterligare bevisning.⁹⁶

I brott mot kvinnofriden kan fyra olika typfall tänkas uppkomma:

- 1) Yttre bevisning finns och kvinnan vidhåller sin berättelse. Här råder det inget tvivel om att åtal skall väckas.
- 2) Ingen yttre bevisning finns och kvinnan vidhåller inte sin berättelse. Det enda alternativet i detta fall för åklagaren är att avskriva ärendet.
- 3) Yttre bevisning finns, men kvinnan vidhåller inte berättelsen. I dessa fall måste åklagaren väga förlusten av kvinnans berättelse mot värdet av rättsintyget och/eller vittnesuppgifterna. Det verkar inte särskilt vanligt att man väcker åtal utan kvinnans egen berättelse då man anser bevisningen bli allt för bristfällig utan kvinnans uppgifter. Man kan kanske styrka att hon blivit slagen, men inte vilken smärta hon kände osv. Utan berättelsen anses man sällan komma någon vart med ett åtal, dvs. sannolikheten för en fällande dom bedöms liten.
- 4) Yttre bevisning saknas men kvinnan vidhåller sin berättelse. Om kvinnans berättelse beskrivs som absolut nödvändig i ovanstående fall visar det sig att i ärenden där yttre bevisning saknas kan berättelsen däremot oftast inte ses som tillräcklig bevisning. Utan bevisning hamnar man i en ”ord mot ord- situation” och en trovärdighetsbedömning måste göras. Många gånger kan det då vara svårt att bevisa att kvinnan skulle vara trovärdigare än mannen. Om mannen tidigare blivit dömd för misshandel mot samma kvinna torde åklagaren se en anledning att bedöma kvinnans version som trovärdigare än mannens.⁹⁷

Åtal mot kvinnans vilja väcks främst om misshandeln har varit av allvarligare art eller om man misstänker att kvinnan ändrat sin berättelse p.g.a. hot från mannen.⁹⁸

Beatrice Ramsell anser att det till stor del beror på åklagarens person om ärendet läggs ned eller inte. Vissa åklagare tycker att brottet är viktigt och engagerar sig i förundersökningen, medan andra tycker att det är tråkiga och jobbiga ärenden som de inte vill ha med att göra. Rinzell menar också att det är stor skillnad på handläggningen av ärendena i stora och mindre städer. I större städer går det slentrian i fallen och kraven på bevisningen för att det skall gå vidare till åtal är högre än i mindre städer.⁹⁹

5.3.2.2 Bedömning av kvinnans trovärdighet

Reglerna om bevis reflekterar en tro att utsagor som sker samtidigt med den aktuella händelsen troligare är fria från medvetna feltolkningar eller

⁹⁶ BRÅ-rapport, s. 7.

⁹⁷ SOU 1995:60, del B, s. 139, 140.

⁹⁸ SOU 1995:60, del B, s. 142.

⁹⁹ Freja, Sveriges Radio P1, 13 juli 2000. Beatrice Ramsell är advokat och har företrätt kvinnor i hundratalet misshandelsmål under 90-talet.

fabrikationer och därmed mer tillförlitliga än utsagor som sker ett tag efter själva händelsen. Ett dröjsmål med att anmäla händelsen kan därför användas för att minska den kvinnliga utsagans trovärdighet. Det finns dock många orsaker bakom varför kvinnor kan dröja med att anmäla händelser: de vet inte att vad som hänt är ett brott, de tycker att det är meningslöst att anmäla det eller de fruktar vedergällning. Idéen om trovärdigheten i omedelbart avgivna utsagor bygger vidare på tanken att det finns ett offer som har möjlighet att observera och beskriva händelsen riktigt och utan rädsla eller skam. Denna föreställning om observation utan känslöpåverkan är starkt sammankopplad med den manliga arketypen.¹⁰⁰

Ofta uppfattas misshandlade kvinnors berättelser som röriga och osammanhängande. En berättelse som hela tiden förändras och där olika tidsangivelser avlöser varandra försvårar också utredningsarbetet. För att mannen skall kunna ställas till ansvar krävs av kvinnan att hon presterar en klar, tydlig, sammanhängande och trovärdig berättelse. Om hon misslyckas med detta och det inte finns några vittnen eller annan teknisk bevisning är sannolikheten stor att brottet inte går att styrka. Carina Stridh anser att rättsväsendet genom detta ställer höga krav på kvinnan. I ett läge när hon är upptagen av känslor - rädsla, upprivenhet, chock - skall hon bli en sanningsenlig målsägande som enbart håller sig till fakta. Frågor som skall besvaras är när han slog - vilken dag, vilken tid, i vilket rum de befann sig, hur han slog - med öppen eller knuten hand, vad hon sa, vad hon gjorde innan och efter...¹⁰¹

Att många kvinnor glömmer upplevelser av våldet eller har vaga och ofullständiga minnen av den måste - istället för att tolkas som bevis för villfarelse eller manipulation - förstås som ett resultat av två strategier för att kunna hantera upplevelsen: förträngning och minimering. *Förträngning* innebär att händelser glöms för att vi skall kunna hantera något som vi inte förstår, inte kan sätta något namn på eller som leder till en akut känslostress. Kvinnor som blivit utsatta för misshandel kan ofta redogöra för detaljer i misshandeln, men inte för hela upplevelsen. *Minimering* är en process där kvinnan försöker begränsa betydelsen eller den påverkan en händelsen haft. Antingen minimerade de övergreppet för att minimera effekterna, eller också så minimerade de effekterna för att minimera övergreppet. När det var långa tider mellan misshandelstillfällena minimerade kvinnorna våldet genom att fokusera på tiden när inget våld förekom i förhoppningen att det inte skulle hända igen.¹⁰²

Många kvinnor ändrar också sin beskrivning av våldshändelsen allt eftersom tiden går. Grovt våld kan då benämnas "han smällde till mej" eller "han flög

¹⁰⁰ Hunter, R, Mack, K, Exclusion and silence- procedure and evidence, I: Naffine, N, Owens, R J (red.) Sexing the subject of law, s. 181, 179.

¹⁰¹ Freja, Sveriges Radio P1, 13 juli 2000. Carina Stridh arbetar på Kriscentrum för kvinnor i Göteborg.

¹⁰² Kelly, L, How Women Define Their Experiences of Violence, I: Yllö, K, Bograd, M, (red.) Feminist Perspectives on Wifeabuse, s. 124, 125, 127.

på mej”.¹⁰³ Utifrån sitt behov att försöka förstå mannen tar också många kvinnor på sig ansvaret för våldet: 80% av misshandlade kvinnor i en undersökning, där ungefär hälften av kvinnorna fortfarande levde ihop med den våldsamme mannen, menade att ansvaret måste delas lika för de händelser som ledde fram till våldet.¹⁰⁴

Ytterligare något som kan påverka kvinnans utsaga är att många misshandlade är mycket rädda för gärningsmannen och knappt vågar möta honom i en rättsal av rädsla för att bara en blick från honom skall påverka dem så att de knappast vågar tala.¹⁰⁵ I många fall vill den målsägande inte konfronteras med mannen på nytt, även om det sker i domstolens kontrollerade former. Då en registrerad berättelse, som upptagits på band eller video under förundersökningen, inte anses ha samma bevisvärde som ett förhör inför rätta kan man i dessa fall istället höra den målsägande för sig och den tilltalade för sig.¹⁰⁶

Det finns även många informella mekanismer som gör att kvinnors trovärdighet undermineras eller nedgraderas vid domstolsprocesser. I undersökningar vid amerikanska domstolar har det visat sig att kvinnor utsätts för opassande och förnedrande uppträdande som kan påverka deras trovärdighet. Detta uppträdande kan bestå i informellt tilltal, användandet av smeknamn, kommentarer om kvinnans utseende, sexuella antydningar, sexistiska kommentarer och skämt, nedlåtande behandling och verbalt och fysiskt översitteri. Även det faktum att kvinnan inte lämnat mannen anses tala mot hennes trovärdighet då detta antingen skulle tala för att misshandeln inte ägt rum eller att den inte varit så allvarlig som kvinnan påstått.¹⁰⁷

Vidare kan det tolkas som en hämnd för fiktiva oförrätter när kvinnor försöker få upprättelse eller ett definitivt slut på våldet genom rättsliga ingripanden och detta kan också ses som en grund för att tillskriva dem lägre trovärdighet.¹⁰⁸

5.3.2.3 Kvinnan återtar eller avviker från sin ursprungliga utsaga

En kvinna som inte håller fast vid sina uppgifter kan betraktas som en ”juridisk anomali”. Hon är en målsägande, men uppträder till förmån för den misstänkte/tilltalade. Genom att under förundersökningen och/eller huvudförhandlingen frångå och förringa sin ursprungliga berättelse blir hon en målsägande som i praktiken allierar sig med den misstänkte/tilltalade.¹⁰⁹

¹⁰³ Hydén, M, A.a., s. 98, 181.

¹⁰⁴ Eliasson, M, A.a., s. 129.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Diesen, C, 1995, s. 85.

¹⁰⁷ Hunter, R. C, Gender in evidence: Masculine Norms Vs. Feminist Reforms, s. 162.

¹⁰⁸ Eliasson, M, A.a., s. 143.

¹⁰⁹ SOU 1995:60, del B, s. 149.

Det är inte säkert att åtal sker om målsägande inte längre vill stå för sin anmälan. Om målsägandes utsaga inför rätta inte kan användas som ett bevismedel försvagas möjligheterna för åklagaren att uppfylla sin bevisbörda. Åklagaren kan i det läget använda sig av vad målsägande sagt under polisförhör, men om kvinnan i rätten försäkrar att dessa uppgifter är felaktiga borde bevisvärdet av förhörets uppgifter minska. Om det då inte finns teknisk bevisning som understödjer uppgifterna i polisförhöret, är det risk att åklagaren inte kan styrka brottet.¹¹⁰

Åklagaren kan inför dessa svårigheter inta olika attityder. Vissa åklagare anser att om målsägande inte vill ställa upp och berätta om övergreppet ligger det i sakens natur att en rättslig prövning bör underlåtas. Andra menar att det är viktigt, inte minst för att skydda målsägande mot nya angrepp, att lagföring sker även om målsägande själv inte vill medverka till detta. Ett ”försvarande” av gärningsmannen eller ett tillbakatagande av tidigare uppgifter, kan tyda på att målsägande antingen är rädd för nya övergrepp eller hoppas att redan hotet om åtal kan medföra att allt kommer att bli bra mellan parterna.¹¹¹

Åklagaren bör, vid lindriga brott, utreda varför den målsägande inte längre vill medverka och inte bara godta denna ståndpunkt. Endast om det finns goda skäl att anta att den redan företagna utredningen i sig kommer att räcka, bör det ”allmänna” intresset vika för det ”enskilda”, (dvs. målsägandes önskan om att ärendet inte skall föras vidare). I de grövre fallen krävs en noggrann preliminär bevisvärdering. De bevissvårigheter som har uppstått bör inte överdrivas då det finns en hel del exempel på fall, där domstolen dömt en man för misshandel trots att hustrun förnekat att någon misshandel ägt rum. Förutsättningen för denna utgång i skuldfrågan är givetvis att det funnits annan bevisning, läkarintyg eller vittnen.¹¹²

5.3.2.4 Betydelsen av kvinnans uppträdande- vikten av att vara ett ”offer”

Kunskapen om att en misshandlad kvinnas uppträdande har betydelse för hennes trovärdighet gäller redan formuleringar som används i anmälan. En kvinnlig utredare menar att för att det skall ”hända någonting” måste en misshandlad och/eller hotad kvinna kunna uttrycka hur rädd hon är för mannen. Om kvinnan visar rädsla och upprivenhet antas detta tala för att misshandel eller olaga hot verkligen inträffat. Uttrycket ”uppriven och rädd” verkar vara relativt frekvent i anmälningarna och ger polisen en möjlighet att övertyga åklagaren att kvinnans redogörelse är äkta och trovärdig.¹¹³

För att vinna allmänhetens sympati skall offret företrädesvis vara fysiskt och/eller psykiskt svagare än gärningsmannen. En kvinna som själv slagits

¹¹⁰ Diesen, C, 1995, s. 69.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Diesen, C, 1995, s. 71.

¹¹³ SOU 1995:60, del B, s. 113 ff.

aktivt med mannen räknas inte som ett ”riktigt” offer. Även en alkoholpåverkad kvinna som utsätts för misshandel tycks upplevas som mer skyldig än en nykter kvinna. Så kan t.ex. den misshandlade kvinnan som varit berusad eller narkotikapåverkad vid tillfället ha svårigheter att minnas händelseförloppet, vilket gör hennes berättelse mindre värd ur bevissynpunkt. Om det föreligger ett ”riktigt” offer och en entydigt ond gärningsman- något som är avhängigt av varandra - antas säkerligen ärendet ha bättre förutsättningar att få till stånd anmälan, åtal och dom. Ur denna synvinkel blir avvägningar baserade på kvinnans offerskap mer en praktisk bedömning än en moralisk.¹¹⁴

För att erhålla rättsligt skydd mot våld i hemmet måste kvinnan därför förtjäna sin ställning som offer. Domslut kan centreras på hennes uppträdande som hustru, mor och om hon är starkare eller svagare. Genom att offret som individ - hennes sårbarhet, fattigdom, moderskap - ligger till grund för bedömningen om ett rättsligt ingripande fodras leder detta till att kvinnan måste förtjäna skydd mot angrepp och utnyttjande istället för att det skall uppfyllas av män.

5.3.3 Den tilltalade mannens utsaga

Om den tilltalades enda möjliga version vid ett påstående om ett övergrepp i ett äktenskap är att ingenting hände, så är det den enda versionen han kan lämna oavsett om han är skyldig eller inte. Finns det då inga andra bevis eller indicier som talar mot hans version måste den tillmätas samma trovärdighet som målsägandes utsaga. I en sådan situation borde det inte kunna avgöras vem som talar sanning och därmed kan man inte heller döma den tilltalade mot hans nekande. Den tilltalade skall givetvis frikännas om det inte kan avgöras om den målsägande eller den tilltalade talar sanning. Detta innebär inte att domstolen måste ha fastställt att den målsägande talat osanning.¹¹⁵

Om gärningsbeskrivningen saknar erforderlig pregnans ifråga om de olika momenten är det svårt för den tilltalade att freda sig mot anklagelserna då han knappt vet vad han är åtalad för. Avser gärningsbeskrivningen ett flertal övergrepp under en bestämd tidsrymd, utan att något övergrepp konkretiseras i tiden är det nästan omöjligt för den tilltalade att föra någon motbevisning. Han förhindras då bl.a. från att föra fram motbevisning bestående i att han var bortrest eller dylikt. Oprecisa gärningsbeskrivningar har accepterats i praxis och HD har då resonerat så att den målsägande lämnat en så pass trovärdig redogörelse för övergreppen att i vart fall något av dem måste ha inträffat eller att målsägandes trovärdighet inte påverkas av att övergreppen inte kunnat preciseras i tiden. Målsägande kan oftast inte

¹¹⁴ SOU 1995:60, del B, s. 132 ff.

¹¹⁵ Olsson, T, A.a., s. 252.

lämna konkreta uppgifter om varje övergrepps beskaffenhet och den avgörande frågan blir då om detta skall påverka bevisvärderingen.¹¹⁶

En oacceptabel situation skulle uppstå om enbart den målsägandes icke verifierbara berättelse om ett övergrepp i obestämd tid och rum ställs mot en tilltalad som fränkänts både trovärdighet och möjlighet att föra motbevisning och inte kan göra annat än att hopplöst förneka gärningen. Bevisvärderingen kan i sådana fall mynna ut i frågan om målsägande talar sanning eller inte och bortser från att det faktiskt kan röra sig om ett oklart fall där det saknas skäl att tro mer på den ene eller den andre.¹¹⁷

5.3.3.1 Bedömning av mannens trovärdighet

Mannen har med få undantag på förhand större chans att uppfattas som trovärdigare än kvinnan i domstolen. Han har som regel bättre social status och vana att tala för sig själv. Män uppfattas i allmänhet som mer trovärdiga och sympatiska än kvinnor i många olika sammanhang, särskilt om kvinnan visar emotionella reaktioner.¹¹⁸

Mannen möter ofta polisen ur den glömska tystnadens position och det är även troligt att han försöker hålla fast vid denna glömska vid kontakten med rättsväsendet. Det är åklagarens uppgift att lägga fram bevis för att mannen gjort sig skyldig till det han anklagas för och han kan då envist hålla fast vid att han inte minns något eller vara tyst.¹¹⁹

Mannen använder ofta en retorik som bygger på ett ansvarsbefriande från misshandeln, vilket innebär att mannen inte förnekar att hans hustru utsatts för allvarligt våld, men det är oklart vem som gjort vad. Genom det sätt han berättar gör han inte anspråk på att själv ha någon ansvarighet i det som skett. Även den bristande kontrollens retorik förekommer. I dessa fall framställer mannen sitt handlande som en produkt av en medvetandeförlust, som uppstått genom ett "fel" i den egna kroppen genom kortslutning ("pang så smäller det ihop"). Andra män åberopar förgiftning ("jag var så full så jag visste inte vad jag gjorde") eller sviktande minnesfunktion ("jag kommer inte ihåg så mycket mer"). Då männen inte haft några valmöjligheter kan de inte heller göras till moraliskt ansvariga för sitt handlande.¹²⁰

Antingen förnekas därmed allt ansvar för våldet eller också minimeras och rättfärdigas våldet då det legat utanför deras kontroll. Mannen har då både gjort sig till domare och straffets verkställare och ansvaret förskjuts från förövare till offer.¹²¹

¹¹⁶ Olsson, T, A.a., s. 252.

¹¹⁷ Olsson, T, A.a., s. 254.

¹¹⁸ Eliasson, M, A.a., s. 26.

¹¹⁹ Hydén, M, A.a., s. 85.

¹²⁰ Hydén, M, A.a., s. 138, 140.

¹²¹ Eliasson, M, A.a., s. 111.

Männen kan också hänvisa till utomstående auktoriteter för att rättfärdiga sitt handlande och undgå ansvar. Det kan vara både specifika auktoriteter som en gud eller en allmän samhällsnorm, exempelvis normerna för vad man kan förväntas tåla eller vad han kan kräva av sin hustru. De anser med andra ord att de inte har gjort något som bryter mot vedertagna normer och hänvisar till överordnade instanser för sin ståndpunkt. De framhåller även förmildrande omständigheter, till exempel att hustrun skulle ha provocerat honom tills han tappade självbehärskningen.¹²²

När det gällde att mer i detalj redogöra för sitt agerande, använder männen gärna förminskande beskrivningar: ”Det är klart, man ruskar väl om henne ibland när man blir förbannad”. ”Jo, jag har väl klappat till henne ibland”. Efter att mannen i det aktuella fallet ”klappat till” henne vårdades kvinnan på sjukhus i två veckor för skador på trumhinnan.¹²³

5.3.4 Jämförelse av kvinnans och mannens utsaga

Vid en jämförelse mellan männens och kvinnornas berättelser om vad som hände under våldsakten konstaterar Margareta Hydén att dessa skiljde sig åt på nästan varje punkt. När männen talade om bråk, talade kvinnorna om misshandel. När männen talade om att de försökte få kvinnan lugn, talade kvinnorna om att de blivit ordentligt sönderslagna. När mannen talade om att han reagerat ”som en människa”, talade kvinnan om att hon slagits till marken. När frågan ställdes om vad som hade hänt började mannen tala om våldets förhistoria. När samma fråga ställdes till kvinnorna började de berätta om själva våldsakten och de konsekvenser som denna fört med sig.¹²⁴

Kan du berätta vad som hände är den frågan som åklagaren brukar utgå ifrån. Detta är en fråga som sätter själva våldshändelsen i centrum och mannen, i sin egenskap av att vara den som utfört handlingen, tenderar då att inta en huvudroll. Kvinnan tilldelas en biroll även i sin egen berättelse. Att byta ut frågan om vad det var som hände till frågan om *vad har våldet gjort dig till* skulle istället sätta kvinnan i centrum enligt Hydén.¹²⁵

5.4 Skadornas bevisvärde i kvinnofridsbrott

”- Jag ramlade nerför trappan igen, förklarade jag. Förlåt. Inga frågor. Och det här brännsåret på handen? Det bortslitna håret? Tänderna? Jag ville bli utfrågad. Fråga mej. Fråga mej. Fråga mej. Jag skulle berätta det för henne. Jag skulle berätta allt för dom. Titta på brännsåret. Fråga mej

¹²² Eliasson, M, A.a., s. 137.

¹²³ Hydén, M, A.a., s. 181.

¹²⁴ Hydén, M, A.a., s. 152.

¹²⁵ Hydén, M, A.a., s. 223.

om det. Fråga. Men nej...Doktorn såg aldrig på mej. Han studerade delar av mej men såg aldrig hela mej. Han såg mej aldrig i ögonen. Sprit, sa han för sig själv. Jag såg hur han rynkade på näsan, drog in lukten och bestämde sej.” (Ur: Roddy Doyle, Kvinnan som gick in i dörrar.)

Skadorna utgör ett viktigt bevismedel i fastställandet av kvinnofridsbrott och det är därför av stor vikt att dessa upptäcks och dokumenteras i tid.

Det emotionella, psykiska våldet kan vara svårare att känna igen än den fysiska misshandeln och detta gäller även för kvinnan som blivit utsatt för det. Avsikterna med både det psykiska och fysiska kränkningarna är dock de samma, nämligen att dominera och kontrollera kvinnor. Den stora skillnaden mellan den ena och den andra formen av våld föreligger främst på det praktiska och juridiska planet.

I tabellen nedan ses en sammanställning av fysiska och psykiska konsekvenser av våld mot kvinnor.¹²⁶

Icke-dödliga utfall	
Fysiska hälsoutfall	Psykiska hälsoutfall
<ul style="list-style-type: none"> ■ Skador (från skärsår till fraktur och skador på inre organ) ■ Önskad graviditet ■ Gynekologiska problem ■ Könssjukdom (STD) inkl HIV ■ Missfall ■ Inflammatorisk bäckensjukdom ■ Kronisk bäckensmärta ■ Huvudvärk ■ Permanenta handikapp ■ Självdestruktivt beteende 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Depression ■ Rädsla ■ Ängest/Ängslan ■ Svag självkänsla ■ Sexuell dysfunktion ■ Ätstörningar ■ Posttraumatisk stress (PTSD) ■ Missbruk (alkohol)
Dödliga utfall	
<ul style="list-style-type: none"> ■ Själv mord ■ Mord ■ Dödsfall under graviditet ■ HIV/AIDS 	

¹²⁶ Leander, K, Övergripping mot kvinnor- vad kan göras?, Stockholms läns kvinnohälsorapport, 1997:5, kap. 4, s. 23.

5.4.1 Dokumentation av skador i rättsintyg

Ett rättsintyg är ett utlåtande av en läkare som grundar sig på dennes eller en annan läkares undersökning av en misstänkt eller ett brottsoffer eller på en uppgift ur en patientjournal. Rättsintyget är avsett att användas som bevis i en brottsutredning eller vid en rättegång och utfärdas på begäran av myndighet, domstol eller enskild.¹²⁷

Vid misstanke om särskilt allvarliga brott, som mord, dråp eller grov misshandel, eller i annars svårbedömda fall är det lämpligt att rättsintyget utfärdas av en rättsläkare. I andra fall utfärdas de flesta rättsintyg av läkare som inte har annan utbildning i rättsmedicin än de två veckor som ingår i läkarutbildningen. Detta medför att intygen ofta har låg kvalitet. Vanliga brister är ofullständig skadebeskrivning, avsaknad av slutsatser om skadans uppkomstsätt, om den varit livshotande och alltför vidlyftig användning av medicinska termer.¹²⁸

Vid undersökning av den målsägande krävs dennes godkännande och läkaren bör iaktta den undersöktes rätt till självbestämmande och integritet. Det innebär dock ett principiellt problem att man för en fullgod utredning av brottet är beroende av den målsägandes medgivande. Undersökningen sker ju inte enbart i den målsägandes intresse utan även det allmänna har ett intresse av att misstänkta brott skall utredas och beivras. Det allmänna borde i vissa fall ges ett större inflytande över frågan om den målsägande skall undersökas eller inte.¹²⁹

Det är också av vikt att man gör en adekvat undersökning av den misstänkte gärningsmannen. Denne uppvisar inte sällan avvärjningsskador som eventuellt kan binda honom till händelsen, tex. klösmärken på händer, underarmar och ansikte eller bitmärken. Det är dock polisens uppgift att begära en sådan besiktning och det krävs inte att den misstänkte lämnar något samtycke för att denna skall kunna genomföras.¹³⁰

Det är viktigt att intyget innehåller en redovisning av undersökningsfynden där skadorna skall vara så väl beskrivna att även den som inte sett dem kan rita in skadorna på en docka eller figur utifrån den givna beskrivningen. Vidare skall intyget innehålla en bedömning om hur och när skadorna har uppkommit, skadornas farlighetsgrad samt risken för bestående men. Det är vidare önskvärt att alla skador dokumenteras genom fotografier. Helst bör

¹²⁷ SOSFS 1997:5, Rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott, s. 3.

¹²⁸ Edelstam, H, Om rättsintyg- några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott, JT 1997- 1998, nr. 1, s. 86- 117, s. 92 ff. (Cit. 1997)

¹²⁹ Edelstam, H, 1997, s. 100.

¹³⁰ Eriksson, A, Ormstad, K, Verkligheten bakom blåmärkena- skadebild och dokumentation vid kvinnomisshandel, Nordisk Medicin, vol. 107, 5/1992, s. 144. Edelstam, H, 1997, s. 97.

detta ske med optimal fototeknik, dvs. polisfotograf eller sjukhusfotograf bör anlitas.¹³¹

I utlåtandet är det viktigt att läkaren inte gör några egna juridiska bedömningar och läkaren bör därför undvika tex. termer som inom juridiken används för att beteckna rekvisit. Skador och undersökningsfynd skall sättas i relation till vad som framkommit i polisutredningen och vad den undersökte uppgett. Skadornas ålder skall sättas i relation till den uppgivna uppkomsttidpunkten och det skall anges om skadorna överensstämmer med det påstådda händelseförloppet. Det skall även anges om det är troligt att skadorna uppkommit av en viss typ av föremål eller vapen.¹³²

Sakkunnigbevisning gällande skador som drabbat kvinnor verkar i de flesta fall enbart beröra de fysiska skadorna, men även de psykiska skadorna skulle kunna bli föremål för sakkunnigbevisning. Målet med ett expertvittnes uttalande om symtomen hos misshandlade kvinnor skulle då kunna vara att undervisa domstolen om upplevelserna av misshandeln och de långvariga psykosociala effekterna. Undersökningar som finns från amerikanska domstolar visar att expertvittnens uttalanden om misshandlade kvinnors syndrom har en viss undervisande effekt för domstolen.¹³³

5.4.1.1 Bevisvärdering av rättsintyget

När det skriftliga rättsintyget används i rättegången får det betydelse som bevis. Läkaren som utfärdat intyget kan höras muntligen vid domstolen och då blir även denna muntliga utsaga föremål för domstolens bevisvärdering. Denna utsaga kan på olika sätt påverka rättsintygets bevisvärde. Läkaren skall då redovisa vilka slutsatser han eller hon dragit på grundval av iakttagelserna och om dessa grundar sig på läkarens erfarenhetssatser, dennes särskilda sakkunskap. Läkarens funktion är att till processmaterialet tillföra iakttagelser och erfarenhetssatser och att tillämpa erfarenhetssatserna på iakttagelserna, något som skall leda fram till en slutsats.¹³⁴

Rätten måste ta ställning till bl.a. erfarenhetssatsens styrka, bevisvärdet av den sakkunniges eventuella iakttagelser samt förekomsten av hjälpfakta som kan påverka bevisvärdet av den sakkunniges iakttagelse. Domstolen blir i praktiken i hög grad bunden av ett sakkunnigutlåtande då rätten ofta har begränsade möjligheter att på egen hand ta ställning till innehållet i detta.¹³⁵

Om den utfärdande läkaren skall höras muntligen uppkommer frågan om han skall höras som vittne, partssakkunnig eller domstolssakkunnig. Omfattar bevisemat endast sådant som hänför sig till rättsintygets första del, dokumentationen av skadorna, bör läkaren höras som vittne, medan läkaren

¹³¹ Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 143.

¹³² SOSFS 1997:5, s. 36. Edelstam, H, 1997, s. 104 ff.

¹³³ Hunter, R. C, A.a., s. 146.

¹³⁴ Edelstam, H, 1997, s. 89.

¹³⁵ Edelstam, H, Sakkunnigbeviset- En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 379. (Cit. 1991)

bör höras som sakkunnig om bevis temat även omfattar slutsatser dragna utifrån erfarenhetssatser.¹³⁶

För domstolen som skall uppskatta bevisvärdet av ett rättsintyg är det av stor betydelse att känna till om den utfärdande läkaren är specialistkompetent inom området, annars kan det vara befogat att förordna en rättsläkare som domstolssakkunnig. Endast de av domstol förordnade sakkunniga får avlägga en sakkunniged. Den intygsutfärdande läkarens kompetens bör inverka på bevisvärdet och då läkaren har specialkompetens inom det relevanta området eller lång erfarenhet bör detta höja bevisvärdet.¹³⁷

Rättsintyg bör inte a priori tillmätas ett högt bevisvärde utan intygens varierande kvalitet bör utgöra ett incitament för åklagare, försvarare och domare att noggrant pröva bevisvärdet av de uppgifter som förekommer i dessa. Många rättsintyg avges av läkare som egentligen inte har tillräcklig kompetens för den rättsmedicinska uppgift som genomförande av undersökning och författande av rättsintyg innebär och detta medför att rättsintygen är av skiftande karaktär och ibland undermåliga.¹³⁸

5.4.2 Fysiska skador

Fall där kvinnans skador kan sägas tala för sig själva och hennes medverkan inte är lika viktig prioriteras av åklagare och betecknas då som en ”misshandel med kvalitet”. Ur bevisvärderingssynpunkt är det viktigt att beakta vilken typ av skador som de misshandlade kvinnorna brukar uppvisa.¹³⁹

Vanligtvis utövas misshandelsvåldet med händer och knytnävar, men ibland även också genom sparkar och genom hårda grepp och nyp. Oftast riktas våldet mot offrets huvud, framförallt ansiktet, men även mot halsen. De skador som härvid uppstår är främst blåmärken och i vissa fall hudavskrapningar och krosskador, det sista särskilt om offret har kastats mot tex. möbler eller om huvudet dunkats mot golvet eller inventarier. Ibland uppkommer även skador på djupet som näsfrakturer, tandskador eller käkfrakturer.¹⁴⁰

Strypningsförsök är inte helt ovanliga i samband med misshandel av kvinnor. Våldet utövas oftast med händerna, vilket ofta leder till märken efter fingrar och/eller naglar på halsens framsida eller sidor. I andra fall använder gärningsmannen någon form av snara, tex. ett skärp, och detta leder till cirkulära hudblödningar eller skrapskador på halsen. Om det finns

¹³⁶ Edelstam, H, 1991, s. 501.

¹³⁷ Edelstam, H, 1997, s. 95, 96, 114.

¹³⁸ Edelstam, H, 1997, s. 117.

¹³⁹ Carlson, T, Våld mot kvinnor, s. 7.

¹⁴⁰ Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 141.

uppgift om att offret förlorat medvetandet och/eller sfinkterkontrollen¹⁴¹ i samband med strupgreppet brukar man anse att strypvåldet varit av livshotande allvarlighetsgrad.¹⁴²

Mer sällan använder gärningsmannen något tillhygge, och då oftast föremål som finns i omedelbar närhet i hemmet, tex. mattpiska, paraply, köksredskap, hundkoppel etc. Sådana föremål lämnar ofta karakteristika, ”stämplade” eller avbildade märken på huden.¹⁴³

Även ”avväringsskador” eller ”motvärnsskador” kan vara mycket informativa för att tolka och rekonstruera händelseförloppet. När offret utsätts för attacker mot ansiktet och hals är det naturligt att hålla upp armarna till skydd, vilket då leder till att våldet istället träffar underarmarna, framförallt deras lillfingersidor, eller händerna.¹⁴⁴

De allvarliga skadorna dominerar och de består oftast i huvudskador, sårskador och frakturer i ansiktet. De lindrigare fallen består i blåmärken och svullnader. Dessa skador är lätta att konstatera och kan väl användas som bevis, men det finns även män som slår mycket medvetet på mjukdelar som bröst och stjärt där skadorna inte syns och således inte kan användas i bevissyfte.¹⁴⁵ Blåmärken är ofta rätt ospecifika och ett enskilt blåmärke kan vara mycket svårvärderat. Man har emellertid även hjälp av skadornas lokalisation, distribution, antal och ålder. Skador uppkomna genom fall kan vara enstaka och uppträder i första hand på utskjutande kroppsdelar som tex. haka, skallens utsida, armbågar, knän. Misshandelsvåld träffar däremot ansikte, hals, överarmar, underarmar, buk osv. Distributionen på kroppen av dessa skador kan sålades vara till hjälp för att värdera uppkomstsättet. En fallskada uppträder dessutom typiskt nog vid ett enda tillfälle, medan skador av olika åldrar kan inge misstanke om misshandelsvåld.¹⁴⁶

5.4.3 Psykiska skador

Särskilt vid våldsbrott genomgår offret en traumatisk upplevelse och brottet kan medföra psykiska men för livet. I det inledande skedet- chockfasen saknar den drabbade ofta förmågan att handla rationellt, men efter en viss tid, från någon timme till ett dygn, övergår chocken i en reaktionsfas då förvirringen minskar. Smärtan tränger då fram och i detta skede, som kan vara upp till en och en halv månad, reagerar offret med hat, ångest och sorg.¹⁴⁷

¹⁴¹ Sfinkter- ringformig muskel som tillsluter en kroppsöppning, tex. analöppningen.

Kroppens sfinktrar styrs av autonoma nervsystemet.

¹⁴² Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 141.

¹⁴³ Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 142.

¹⁴⁴ Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 141.

¹⁴⁵ Carlson, T, A.a., s. 7.

¹⁴⁶ Eriksson, A, Ormstad, K, A.a., s. 142.

¹⁴⁷ Diesen, C, 1995, s. 37.

Kvinnans uppbrott från mannen och beslut att anmäla honom sker i de flesta fall när kvinnan inte ser någon annan möjlig lösning och hon är då ofta mycket psykiskt utmattad. Hon befinner sig i ett kristillstånd efter att under lång tid ha blivit kränkt och skändad och detta har även gett henne en försämrad självkänsla. Detta tillstånd brukar kallas "the battered woman's syndrome".¹⁴⁸

Det som kanske drabbar den misshandlade kvinnan mest är just dessa psykiska konsekvenser som misshandeln leder till. Dessa skador är också svåra att bevisa och torde därför tillmätas en mindre vikt vid bevisvärderingen av misshandelns konsekvenser, men som följer av paragrafens utformning skall domstolarna även ta detta med i sin bedömning.¹⁴⁹

Det mentala våldet och det systematiska nedvärderandet som utövas av mannen riktar sig främst mot vad som kan tyckas vara kvinnliga specialomsråden, som att sköta ett hem, att laga mat, ta hand om barn och inte minst den sexuella attraktionskraften. Även kvinnans tal, uppträdande, åsikter och till slut hela hennes sätt att vara förlöjligas, förhånas och nedvärderas. Mannen är den ende som kan stå ut med henne och som försöker lära henne att bli "bättre", vilket hon skall vara tacksam för.¹⁵⁰

De psykiska konsekvenserna kan ta sig olika uttryck. Den mest generella effekten av upprepad fysisk, emotionell och social misshandel är att kvinnornas självtillit skadas. De beskrivs ofta ha mycket låg självaktning och en negativ självbild. Kvinnorna upplever sig ofta som maktlösa, hjälplösa och föraktar sig själva.¹⁵¹ Vidare blir kvinnan nästan alltid deprimerad, varvid hon kan uttrycka självanklagelser om att allt egentligen är hennes eget fel. Hon grips av apati, vilket kan märkas på att hon missköter sitt utseende, slarvar med klädseln, inte äter ordentligt eller vansköter sin kropp vad gäller motion och medicinsk omvårdnad. Hennes yttre speglar därmed också hennes nedstämda sinnestillstånd.¹⁵²

När kvinnan mår som allra sämst kan hon uppvisa samma reaktioner som en soldat vid så kallad stridsutmattning: Hon förlorar då lätt självkontrollen och gråter och skriker ohämmat vid minsta påfrestning. Ibland får hon en rastlös verksamhetsiver och andra gånger en onaturlig trötthet. Ofta har hon dessutom minnes- och koncentrationssvårigheter, vilket kan påverka tex. hennes utsaga inför domstolen. Det händer att hon får kroppsliga symptom på sin psykiska utmattning som yrsel, urinträngningar, värk och klåda på

¹⁴⁸ Peterstrand-Nilsson, M, Ondskans famn- Den inre världen hos misshandlade kvinnor, s.100.

¹⁴⁹ Carlson, T, A.a., s. 9.

¹⁵⁰ Eliasson, M, A.a., s. 167.

¹⁵¹ Eliasson, M, A.a., s. 170.

¹⁵² Peterstrand-Nilsson, M, A.s., s. 101.

olika ställen på kroppen och hon kan till och med drabbas av tillfälliga förlamningstillstånd.¹⁵³

Vad som händer vid en kris av detta slag är att kvinnans psyke inte klarar av de psykiska och fysiska påfrestningar hon fått uthärda i förhållandet. Resultatet blir ofta att hon inte orkar med vardagslivets normala påfrestningar, att hon får svårigheter i vänskaps- och släktrationer och inte kan sköta sitt arbete. Dessutom är hennes självkänsla mycket dålig, efter att under lång tid varit kränkt och hånad av mannen, vilket gör att hon inte heller har tilltro till sina möjligheter att förändra sitt liv till det bättre.¹⁵⁴

Om kvinnan från början är stark behöver skadorna inte bli så stora och kan snabbt läkas om kvinnan får adekvat hjälp, men om en svagare kvinna hamnar i en liknande kris kan detta resultera i att de olika reaktionerna permanentas och sedan förändrar och försämrar hennes psykiska hälsa för resten av livet om hon inte får någon hjälp. I extrema fall kan krisen leda till att kvinnan tappar verklighetskontakten och blir psykotisk.¹⁵⁵

Samhällets insatser består idag i dessa fall i hög grad av yttre åtgärder, som skall ge kvinnan ett fysiskt skydd mot mannen. En enbart yttre befrielse från mannen innebär dock bara en separation på ytan. En förändring av en misshandlad kvinnas inre liv är en minst lika viktig faktor för att hjälpa henne att ta sig ur sin situation. Den misshandlade kvinnan, som tar sig igenom sina svårigheter, kommer att uppnå en inre psykologisk frigörelse från sin destruktiva relation. Först då samhällets representanter kan besluta om åtgärder som hjälper kvinnan både i den yttre och den inre situationen kan hon få det stöd som ger bestående resultat.¹⁵⁶

5.5 Brottsplatsundersökning

Kvinnomisshandel inträffar nästan alltid i hemmet bakom stängda dörrar och utan vittnen. Hemmet är en av de vanligaste platserna där kvinnor råkar ut för våld med dödlig utgång. Den vanligaste lokalen för kvinnomisshandel i hemmet är köket. Sovrummet och vardagsrummet är något mindre vanliga, men förekommer båda i lika hög grad. Risken för misshandel ökar då parterna tillbringar mer tid i hemmet tillsammans, då de använder alkohol för att fira något och när det finns speciella förväntningar knutna till lyckade festligheter, trevlig familjesamvaro och liknande. När våldet med tiden trappas upp kan det också äga rum på andra ställen än i hemmet, mannen blir mindre försiktig med sitt uppträdande.¹⁵⁷

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Peterstrand-Nilsson, A.a., s. 137 ff.

¹⁵⁷ Eliasson, M, A.a., s. 159 ff.

Carina Stridh har riktat kritik mot polisen som hon anser sällan gör bra brottsplatsundersökningar i fall där kvinnor har misshandlats. Hon anser att de borde videofilma bl.a. för att dokumentera hur det ser ut i lägenheten.¹⁵⁸ Från den 15 april år 2000 har ett projekt drivits i samarbete mellan 6:e åklagarkammaren i Stockholm, polismyndigheten i Handen, frivården i Nacka- Haninge och Handens tingsrätt som kallats SL- Snabbare Lagföring. Detta har haft som mål att handläggningen av kvinnofridsbrott skall gå fortare och som ett led i detta har utryckningsstyrkor från polisen dokumenterat och fotograferat direkt när det kommit till platsen för en förmodad kvinnomisshandel. Att direkt ta kort på brottsplatsen har, förutom att stärka bevisningen, även fått den följd att kvinnor inte är lika benägna att dra tillbaka sina utsagor.¹⁵⁹

Detta projekt kan förhoppningsvis leda till en praxis hos polisen vid utredningen av kvinnomisshandelsbrott och brottsplatsundersökningar skulle då kunna få en större betydelse som bevismedel än vad det har idag.

5.6 Bevisvärderingen i kvinnofridsbrott ur ett feministiskt perspektiv

Många kvinnoforskare menar att det är patriarkatet- mansväldet- som fortfarande härskar och sanktionerar förtrycket mot kvinnor och den makt som männen utövar mot kvinnor genom att misshandla dem. Patriarkatet anses även dominera lagstiftningen och domstolsprövningen och av detta följer att det kan antas att kvinnan inte har samma grundförutsättningar för en jämlik bevisprövning i ett mål gällande brott mot kvinnofriden. Här nedan presenteras kort några feministiska synpunkter på lagens könsmässiga struktur och hur detta kan påverka hur kvinnors trovärdighet bedöms i domstolen. I mina slutsatser återkommer jag till hur jag tror att detta kan påverka bevisvärdering i kvinnofridsbrott.

5.6.1 Lagens könsmässiga struktur och språk

Lucinda M. Finley har behandlat kvinnans ställning i rätten. Hon konstaterar att lagsystemet, det rättsliga språket och argumenteringen har utformats med manliga erfarenheter som bas. Män har skapat lagen, de har definierat den och de har tolkat den och gett den mening i överensstämmelse med deras syn på världen. Manligt baserade perspektiv, föreställningar och upplevelser får därför vara normerande för lagen. Detta har lett till uteslutning och marginalisering av kvinnor.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Freja, Sveriges Radio P1, 13 juli 2000. Carina Stridh arbetar på Kriscentrum för kvinnor i Göteborg.

¹⁵⁹ Edling, M, Samverkan kring kvinnomisshandel- Från anmälan till dom på några veckor, Apropå nr. 6 1999, s. 5 ff.

¹⁶⁰ Finley, L M, Breaking Women´s Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning, I: Weisberg, D. K, (red.) Feminist Legal Theory Foundations, s. 571.

Kvinnor har naturligtvis varit föremål för lagstiftning, men det är då männens föreställning om kvinnan, kvinnans natur och kvinnans kapacitet sedd genom en mans ögon som legat till grund för lagens utformning och inte kvinnans egna definitioner.¹⁶¹

Madeleine Leijonhufvud menar att rättsväsendet och juridiken är en manlig region som präglas av könsbundna tolkningar. Ett närliggande exempel som bekräftar detta är, enligt Leijonhufvud, att alla juridiska remissinstanser var emot den nya kvinnofridsparagrafen då de inte kunde se att det fanns något behov av en sådan. De andra remissinstanserna, som arbetade med misshandlade kvinnor i verkligheten, såg däremot ett stort behov av en ändrad lagstiftning för att komma till rätta med problemet.¹⁶²

Enligt Eva- Maria Svensson¹⁶³ uttrycks och formas den rättsliga självförståelsen i rättsteorierna och teorierna styr den juridiska professionens utövande. Inom tankeramen råder konsensus gälland vissa grundläggande antaganden. Dessa antaganden tillhör de första ledet i den intellektuella operation som en jurist genomför när denne försöker bedöma ett fall ur rättslig synvinkel, då han mer eller mindre precist och medvetet för sig själv utformar en språklig beskrivning av händelseförloppet. I denna process utgår han eller hon från de förhärskande erfarenhetssatserna och dessa utgörs bl.a. av de mest elementära formerna av kulturen, som ontologi, epistemologi, kunskapens tillväxt, tids- och rumsdimension, människosyn och även synen på kvinnor och män.

Rätten definierar vad som tillhör det rättsliga området genom speciella metoder, språk och kriterier för att välja ut vad som är rättsligt relevant. Vardagliga händelser tolkas utifrån ett rättsligt filter och diskvalificerar därigenom andra uppfattningar om den sociala verkligheten. Vardagserfarenheter måste översättas till en annan form för att bli rättsliga frågor innan de kan processas i det rättsliga systemet. Parterna i en process representeras vanligtvis av lagkunniga personer som gallrar i argumenten och väljer ut rättsligt relevanta fakta. Icke-rättslig kunskap betraktas därför som suspekt och/eller sekundär. Rätten gör anspråk på att ha metoden för att finna ”sanningen” i meningen av vad som faktiskt hänt, att ta bort allt irrationellt, att isolera en objektiv kärna av fakta. Även denna metod att välja argument kan antas få könsbundna effekter då ”manliga argument” ses som relevanta, medan ”kvinnliga argument” sorteras bort som irrelevanta.¹⁶⁴

Lagens könsmässiga struktur förstärks även när den sedan tolkas av domare. Detta problem kan inte reduceras till faktumet att de flesta domare är män,

¹⁶¹ Finley, L M, A.a., s. 572.

¹⁶² Filosofiska rummet, Sveriges Radio P1, den 20 oktober 2000. Madeleine Leijonhufvud är professor i straffrätt i Stockholm.

¹⁶³ Svensson, E-M, Genus och rätt- en problematisering av föreställningen om rätten, s. 226 ff.

¹⁶⁴ Ibid.

men detta är självklart relevant och viktigt. Kvinnliga domare kommer inte automatiskt att tolka annorlunda än män, även om det är troligt att de oftare gör det då kvinnor påverkas annorlunda av manliga standarder. Redan rättsteorin är könsmässig och tolkningar återspeglar och rekonstruerar lagens könsskillnader och den rättsliga praxisen är i sin tur rotad i lagens könsmissiga epistemologi.¹⁶⁵

Kathy Mack anser i en artikel att det inte är acceptabelt att lagen avspeglar de könsskillnader som finns i samhället. Lagen har en unik möjlighet att garantera lika rättigheter och måste agera, särskilt när även den juridiska processen i sig är infekterad av könsskillnader. Den slutliga lösningen för att få bort könsskillnader är dock en ändring av samhällets syn så att kvinnor blir hörda och trodda när de talar.¹⁶⁶

5.6.2 Könets betydelse i processen och vid trovärdighetsbedömningen

När det gäller rättsprocesser där en kvinna ställs mot en man, tex. våld i hemmet, så fungerar process- och bevisreglerna som bygger på den maskulina normen till fördel för mannen och till nackdel för kvinnan. I dylika fall kommer parterna till rätten redan som sexualiserade subjekt. Reglerna bidrar sedan till bevarandet av kategorierna manligt och kvinnligt och cementerar därmed den hierarkiska heterosexuella kategoriseringen av rättssubjekt.¹⁶⁷

Logik och allmän kännedom används av domare vid t.ex. bedömningen av relevans när den skall bestämma vilken vikt som skall tillmätas olika vittnens vittnesmål. Det kan vara problematiskt att sätta för mycket tilltro till ”allmän kännedom” anser Hunter, då denna ofta kan vara falsk, bygga på fördomar och leda till ett ökat utrymme för värderingar i domar. ”Allmän kännedom” reflekterar antaganden om ett sexualiserat subjekt och förståelsen för världen utgår från den grupp som dominerat det rättsliga- och offentliga livet: vita, heterosexuella medelklass män. Det är denna grupps erfarenheter och ageranden som anses vara normala och därmed ligger till grund för avgöranden i en domstol som utgår från ”allmän kännedom”.¹⁶⁸

Genus påverkar både bevisfrågor och processen i sig när det gäller frågor som rör tillämplighet och trovärdighet. En viktig faktor i förståelsen varför det föreligger svårigheter att tillämpa bevisregler när det gäller kvinnomisshandel är att den utspelar sig i en privat situation. Bevisregler är utformade för att underlätta att finna den faktiska sanningen och de gör detta genom att filtrera parternas och vittnenas berättelser. Genom denna

¹⁶⁵ Eisenstein, Z. R, *The female body and the law*, s. 44, 52.

¹⁶⁶ Mack, K, *Continuing Barriers to Women's Credibility: A Feminist Perspective on the Proof Process*, s. 350.

¹⁶⁷ Hunter, R, Mack, K, A.a., s. 174.

¹⁶⁸ Hunter, R, Mack, K, A.a., s. 181 ff.

filtreringsprocess utesluts sådant som anses vara irrelevant i den aktuella rättsliga frågan, sådant som man inte kan lita på och så vidare. Problemet med denna filtreringsprocess är, enligt Hunter, att den kan få könsbundna effekter.¹⁶⁹

Kathy Mack tar i en artikel upp problemet med att kvinnors trovärdighet ifrågasätts i bevisprocessen just av den anledningen att de är kvinnor. Lagens bristande tro på kvinnors berättelser kan ses som en direkt manifestation eller konsekvens av det allmänna problemet med manlig dominans. Den dominerande berättaren kan få sin position att verka vara den normala och detta har lett till att många manliga myter och stereotyper om kvinnor har blivit en del av lagen.¹⁷⁰

Mack går in på de särskilda svårigheter kvinnor har att hävda sin trovärdighet i mål gällande sexuella trakasserier. Vissa av hennes synpunkter kan anses direkt överförbara även till mål om brott mot kvinnofriden, då även i dessa fall kvinnors trovärdighet kan komma att sättas i fråga. Det finns enligt Mack generella barriärer mot kvinnor i domstolarna. Det första elementet i bristen på trovärdighet när det gäller ett kvinnligt vittne ligger i de generella sociala förväntningarna på hur en trovärdig talare skall låta, nämligen som en man. Några exempel som bidrar negativt till kvinnors trovärdighet när de talar är att de oftare använder ett högt tonläge, ler, talar osäkert även om de är säkra. Vissa rapporter har sammanfattat att skillnaden mellan den trovärdighet och respekt som åläggs män respektive kvinnor är så stor att den förhindrar lika rättigheter och att könsskillnader direkt påverkar utgången i mål.¹⁷¹

Även Diesen tar upp risken för att fördomar och förväntningar kan leda till en subjektiv bevisvärdering. Psykosociala faktorer som ledamöternas klasstillhörighet, ideologi och förutfattade meningar kan leda till ett ”önsketänkande”, i vilket den tilltalade eller målsägande på ett tidigt stadium får sin roll. I en enkel form dras på sådana grundval slutsatser av den tilltalades eller målsägandes framtoning och beteende i rätten. I mer komplexa former låter sig rätten influeras av det ”spel” som försiggår i rättssalen och av hur de inblandade klarar sina roller. Om processen uppfattas som en kamp, där den part som producerar den mest trovärdiga historien vinner slaget kommer faktorer som berättarens auktoritet, berättelsens sammanhang och logik, dess förmåga att sammanfalla med vad bedömare själv skulle gjort i samma situation och eventuell kännedom om tidigare handlingsmönster hos den aktören, att ha stor betydelse.¹⁷² Då domstolarna fortfarande är manligt dominerade kan man då anta att de finner en mans berättelse som mer auktoritativ, sammanhängande och logisk och de har lättare att identifiera sig med ett manligt handlande.

¹⁶⁹ Hunter, R. C, Gender in evidence: Masculine norms vs. Feminist reforms, s. 129.

¹⁷⁰ Mack, K, A.a., s. 329.

¹⁷¹ Mack, K, A.a., s. 330 ff.

¹⁷² Diesen, C, 1994, s. 41.

Diesen menar att för att främja en objektiv bevisvärdering skall domstolens ledamöter effektivt ifrågasätta inte enbart vad som förekommer vid rättegången, utan även sina egna responser på detta och en stor uppmärksamhet bör därför riktas mot psykologiska och psykosociala faktorer som inverkar på bedömningen.¹⁷³

¹⁷³ Ibid.

6 Tillämpning av 4 kap 4 a § Brottsbalken– analys av rättsfall ur praxis

6.1 Inledning

I det följande kommer jag att redovisa för några rättsfall där paragrafen om grov kvinnofridskränkning har tillämpats. Då paragrafen ändrades den 1 januari år 2000 beslutade jag att begränsa min sökning av rättsfall till domar som utdömts under år 2000. Dessa fall visade sig vara mycket få då jag efter att ha sökt igenom alla rättsfall från år 2000 vid HovR för övre Norrland och HovR över Skåne och Blekinge endast funnit totalt fem fall där paragrafen prövats i både TR och HovR eller i TR.

Innan dessa fall redovisas redogörs för det enda fall som gäller grov kvinnofridskränkning som prövats av HD. Detta skedde i juni år 1999 och det var en följd av den tolkning som HD då gjorde av paragrafen som ledde till den ändring av paragrafens lydelse som genomfördes vid årskiftet år 1999/2000. Då de synpunkter som justitieråden framför gällande bevisvärderingsfrågorna fortfarande är aktuella vid tillämpningen av paragrafen i dess nya lydelse kan det vara av intresse att börja med att redovisa för detta fall.

Jag har valt att först redogöra för bakgrunden till åtalen i fallen, domstolarnas bedömning av skuldfrågan och därefter gör jag en kort analys av hur bevisvärderingen och särskilt trovärdighetsanalysen skett i de enskilda fallen. Avslutningsvis sammanfattas de slutsatser som jag har dragit av dessa rättsfall och vad jag tycker att man kan utläsa för tendenser i domstolarnas trovärdighetsanalyser. Denna analys bygger på det i uppsatsen tidigare redovisade materialet.

6.2 NJA 1999 s. 102

6.2.1 Bakgrund

Åklagaren hade i fallet väckt talan mot Birger för grov kvinnofridskränkning, alternativt misshandel. Birger bor eller har bostad tillsammans med Lisbeth under äktenskapsliknande förhållanden. Birger har tidigare dömts för misshandel av Lisbeth. Under tiden 17 juni till 18 september har Birger misshandlat Lisbeth i deras gemensamma bostad enligt följande:

- a) Den 17 juni år 1998 slog Birger henne i ansiktet och huvudet med knytnävsslag och drog henne i håret. Av misshandeln uppstod smärta samt en svullnad runt ögat.
- b) Den 28 juli år 1998 slog Birger ett knytnävsslag som träffade Lisbeths mun och sparkade henne mot huvud och mage. Av misshandeln uppstod smärta och en svullnad i pannan.
- c) Den 14 eller 15 september år 1998 sparkade Birger mot Lisbeths käke och revben och nöp henne upprepade gånger i armen, varav smärta, blånader, sårskador och svullnader uppkom.
- d) Den 18 september år 1998 slog Birger upprepade knytnävsslag mot Lisbeths näsa samt sparkade henne mot bäckenet så att hon föll till golvet. Av misshandeln uppstod smärta, sårskada, svullnader och blåmärken.

Gärningarna har enligt åklagarens gärningsbeskrivning varit ett led i en upprepad kränkning mot hennes integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

Birger har erkänt att han den 18 september 1998 med baksidan av handen utdelat ett slag som träffat Lisbeth över näsan. I övrigt har han förnekat gärningarna.

6.2.2 Tingsrättens bedömning

I TR:n åberopade åklagaren målsägandeförhör med Lisbeth, vittnesförhör med två poliser och ett rättsmedicinskt protokoll med utlåtande av vilket framkommer att skador som Lisbeth företett den 19 september kan ha uppkommit genom knytnävsslag, sparkar eller dyl., att skadorna varit av varierande ålder och av lindrig karaktär.

I TR har det framkommit i målsägandeförhöret med Lisbeth vad gäller de enskilda händelserna att:

- a) De firade Birgers villkorliga frigivning genom att dricka sprit och de kom då i dispyt. Lisbeth satt i soffan när Birger slog henne i huvudet bakifrån med knytnävarna. Han drog henne även i håret. Polisen kom till lägenheten efter att Lisbeth ringt efter dem.
- b) Efter att de festat blev det bråk om pengar. Birger utdelade knytnävsslag som träffade Lisbeth över munnen och han sparkade henne i magen. Lisbeth har inget minne av att han sparkat henne i huvudet.
- c) Även nu var de berusade när de kom i bråk. Birger sparkade Lisbeth mot revbenen så att hon hamnade halvsittande i soffan och där fick hon slag som träffade kind och käke. Hon minns inte om det var vid detta tillfälle som han nöp henne, men han har gjort det vid något tillfälle.
- d) Det blev diskussion och det uppstod bråk och Lisbeth fick ett knytnävsslag över näsan. Birger utdelade även en spark som träffade

vid bäckenet, men Lisbeth minns inte om hon föll i golvet.
Grannarna ringde efter polis som hämtade Birger.

Lisbeth har uppgivit att misshandeln påverkat henne psykiskt och att hon känt sig förnedrad och kränkt.

Bevisningen som stöder Lisbeths utsaga är förhör med två polisassistenter. Den första anger att hon vid ingripandet den 17 juni sett ett blåmärke under Lisbeths ena öga som var stort som en enkrona och stod ut som en ”bulle”. Vid det andra polisingripandet den 28 juli konstaterar polismannen att båda medgav att de druckit och att han såg en bula i pannan på Lisbeth.

Birger har som tidigare enbart medgivit att han slagit Lisbeth en gång med öppen hand. När Lisbeth blivit hysterisk har han tagit i hennes axlar och skakat henne. Han är av den uppfattningen att Lisbeth talar osanning.

I sin bevisvärdering konstaterar TR att Lisbeth på ett måttfullt och trovärdigt sätt berättat om de åtalade händelserna. Hennes berättelse anses ha ett gott stöd i den rättsmedicinska undersökningen och i vittnesbevisningen. Även Birgers uppgifter ger stöd för att Lisbeths uppgifter är sanna och omständigheterna i övrigt kring henne och Birger talar för Lisbeths berättelse. Sammantaget finner därför TR att Lisbeths berättelse i allt väsentligt skall läggas till grund för bedömningen och därför är gärningarna bevisade.

Den händelse som inträffat den 17 juni, före ikraftträdandet av den nya bestämmelsen, bedömdes som misshandel enligt normalgraden, medan det för de andra händelserna dömdes för grov kvinnofridskränkning.

6.2.3 Hovrättens och Högsta domstolens bedömning

I det följande kommer jag enbart att redogöra för de bevisvärderingsfrågor som diskuterades i överinstanserna. Jag kommer inte att gå in på det ingående resonemang som förs i HD om de kränkningar som ansågs skulle föreligga för att paragrafen skulle bli aktuell att tillämpa då detta idag är reglerat genom den ändring som trädde ikraft den 1 januari år 2000.

HovR:n fastställde TR:s dom, men den skiljaktiga mening som fanns är värd att notera. Referenten Baggoe kostaterar att åtalet omfattar tre tillfällen under två månaders tid. Utredningen visar att misshandeln regelmässigt utlösts av gräl om pengar, då Lisbeth förebrått sambon för att han inte bidrog till hushållsutgifterna. Båda har uppgett att förhållandet i övrigt varit gott och att de fortfarande hyser varma känslor för varandra. Lisbeth har uppgett att den bristande självkänslan till följd av misshandeln var av övergående natur. Baggoe konstaterar därefter att Lisbeth utsatts för upprepade kränkningar, men mot bakgrund av samtliga omständigheter kan det inte anses visat att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada hennes

självkänsla och Birger skall därför inte dömas för grov kvinnofridskränkning.

I HD ansåg majoriteten att de tre gärningar som begåtts efter bestämmelsens ikraftträdande var att bedöma som misshandel och inte som grov kvinnofridskränkning. Detta domslut berodde på att HD:s majoritet ansåg att det följde av bestämmelsens dåvarande lydelse att det för straffansvar måste finnas ytterligare handling eller handlingar som innefattade kränkning; det kunde inte vara tillräckligt enbart med de åtalade gärningarna. Då denna fråga nu blivit klargjord genom den nya lydelsen av paragrafen kommer detta inte ytterligare att diskuteras. Istället har jag valt att redovisa de skiljaktiga meningarna för att få en uppfattning om hur bevisvärderingen kunnat ske om detta blivit aktuellt.

Justitierådet Gregow ansåg att även om man beaktade de tidigare misshandelfallen- 14 nov. år 1997, 23 nov. år 1997, 3 mars år 1998 och 17 juni år 1998- kunde inte de tre misshandelfallen som nu prövades anses ha utgjort ett led i en upprepad kränkning av Lisbeths integritet då det inte förelegat ett systematiskt och kvalificerat kränkande från Birgers sida. Gärningarna skulle därför, även om de varit ägnade att allvarligt skada Lisbeths självkänsla, bedömas som misshandel och inte som grov kvinnofridskränkning.

Justitierådet Beckman var av den meningen att hänsyn inte kunde tas till de misshandelsgärningar som utspelat sig före den 1 juli 1998 då lagen trädde i kraft. Han ansåg att de tre misshandelsgärningarna som då återstod hade varit förhållandevis allvarliga och inneburit en upprepad kränkning av Lisbeths integritet, men de kunde inte anses ha varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Birger skulle därför enbart dömas för misshandel.

Justitierådet Håstad var den ende som ville döma för grov kvinnofridskränkning. Detta motiverade han med att de gärningar som begåtts före bestämmelsens ikraftträdande kunde beaktas som omständigheter som visade de senare gärningarnas upprepade karaktär. Den aktuella misshandeln fick därför anses ha varit ett led i en upprepad kränkning av kvinnans integritet och han bedömde att de varit ägnade att allvarligt skada kvinnans självkänsla. Gärningarna skulle därför bedömas som grov kvinnofridskränkning.

6.2.4 Analys av bevisvärderingen

I detta rättsfall bygger åtalet i första hand på den målsägandes utsaga, men det förekommer även teknisk bevisning bestående av ett rättsmedicinskt protokoll och vittnesutsagor av två polisassistenter.

När det gäller tingsrättens bevisvärdering av den målsägandes utsaga kan denna tyckas vila på en subjektiv värdering av det intryck som den

målsägande har gjort i rätten. Den fällande domen grundas i huvudsak på målsägandes berättelse och detta motiveras med att hon ”på ett måttfullt och trovärdigt sätt berättat om de åtalade händelserna”. Domen kan dock även bygga på den trovärdighetsbedömning som Gregow¹⁷⁴ ställer upp då det bl.a. kan konstateras att den målsägande lämnat likartade uppgifter i domstolen som vid tidigare tillfällen och att det inte omnämns någon anledning till att hon skulle lämna osanna uppgifter. Vidare har berättelsen stöd i vittnesutsagor och i den rättsmedicinska undersökningen.

Den tilltalades trovärdighet kommenteras inte av domstolarna, men hans förnekande till gärningarna har inte beaktats. Gärningsbeskrivningen är så väl preciserad vad gäller tid och plats så den tilltalade har haft alla möjligheter att skaffa fram motbevisning, men någon sådan föreligger inte utan enbart den tilltalades förnekande står mot den övriga bevisningen.

Det intressanta ur bevisvärderingssynpunkt i HD:s dom är de tre justitieråden som inte anslöt sig till majoritetens uppfattning. Jag tycker att det är uppseendeväckande att tre justitieråd kan komma fram till tre olika slutsatser när det gäller en och samma misshandel. Det kan ifrågasättas om detta inte beror på att de låter bevisvärderingen grundas på en subjektiv bedömning av vilken trovärdighet som skall tillmätas kvinnans berättelse om misshandeln och hur hon påverkats av denna.

Gregow anser att misshandeln inte utgjort ett led i en upprepad kränkning av integriteten då det inte varit ett systematiskt och kvalificerat kränkande. Beckman menar att misshandeln varit ett led i en upprepad kränkning av kvinnans integritet, men att den inte varit ägnad att skada hennes självkänsla. Håstad till sist anser att det varit ett led i en upprepad kränkning av kvinnans integritet *och* att de varit ägnad att allvarligt skada kvinnans självkänsla.

Att de förelegat misshandel vid tre tillfällen tycks det råda enighet om och frågorna är istället vad som skall anses vara en upprepad kränkning av integriteten och vad som krävs för att det skall vara en allvarlig skada av självkänslan. Enligt förarbetena är det domstolarna som skall avgöra vad som är en upprepad kränkning. RÅ har uttalat att det borde räcka med upprepad misshandel under en kortare period och även Beckman och Håstad verkar dela denna uppfattning då de anser att tre misshandelstillfällen är tillräckligt för att det skall vara en upprepad kränkning. Personligen tycker jag att det är helt oförståeligt att Gregow som beaktade en kedja av sju misshandelstillfällen från november 1997 till september 1998 kunde komma till slutsatsen att detta inte skulle vara ett systematiskt och kvalificerat kränkande och därför inte vara en upprepad kränkning av integriteten.

Av fallet framgår att det tydligen inte ansågs räcka med att kvinnan själv menade att misshandeln påverkat henne psykiskt och att hon känt sig

¹⁷⁴ Gregow, T, A.a, s. 517- 521.

förnedrad och kränkt för att den skulle anses ha varit ägnad att skada hennes självkänsla. I TR uttalar kvinnan att ”misshandeln påverkat henne psykiskt och att hon känt sig förnedrad och kränkt” och TR menar då att detta rekvisit är uppfyllt. I HD är det bara Håstad som anser att kvinnans uppgifter i sig har det bevisvärde som krävs för att detta rekvisit skall anses uppfyllt. Det kan då antas att det krävs stödbevisning i form av t.ex. ett psykologutlåtande om hennes psykiska hälsa efter misshandeln för att visa att en allvarlig skada av självkänslan föreligger.

Denna slutsats att det krävs mer än en målsägande ord för att rekvisitet skall anses bevisat kan man dock inte dra utifrån ett enskilt fall. Det kan vara så att det i detta fall var bevisvärdet i målsägandeutsagan i sig som ansågs vara för lågt. Kvinnan kanske inte ansågs trovärdig i sina uttalanden om den psykiska effekt som misshandeln hade haft på henne.

Det kan påpekas att det finns omständigheter i fallet som talar för att domstolen kan ha bedömt kvinnans trovärdighet lägre. Enligt de feministiska teorierna är det lättare för en domstol att döma till en kvinnans förmån om hon framstår som ett ”riktigt offer”. Lisbeth uppfyller inte helt kraven för att vara ett offer då hon själv varit berusad vid misshandeln och vidare har denna skett efter dispyter mellan båda parter. Det framgår klart i den skiljaktiga meningen i HovR att Baggoe delvis motiverar sitt ställningstagande med dylika argument: ”Misshandeln har regelmässigt utlösts av gräl om pengar, då Lisbeth förebrått sambon för att han inte bidrog till hushållsutgifterna”. Självklart måste det vara helt irrelevant för bedömning om kvinnofridsbrott föreligger om det är ett gräl som utlöst misshandeln eller om mannen slår helt utan anledning och kvinnan då är ett ”riktigt offer”. Detta måste anses spegla en föråldrad bild av kvinnan som den tysta och fogliga som inte inleder dispyter och absolut inte slår tillbaka. En kvinna som bryter mot denna bild blir en förlorare i en rättegång om hennes utsaga får ett lägre bevisvärde i domarens ögon för att hon inte passar in i den traditionella offerbilden.

6.3 B 172/00 -Hovrätten för övre Norrland

6.3.1 Bakgrund

Åklagaren hade i fallet väckt talan mot Erling för bl.a. grov kvinnofridskränkning. Under tiden den 11 februari till den 29 april har E (Erling) misshandlat och hotat sin sambo C (Carina) enligt följande:

- a) Den 11 februari år 2000 har E i parternas gemensamma bostad tilldelat C ett slag i ansiktet som orsakat blånad, svullnad och smärta.
- b) Den 12 februari har E tilldelat C ett slag i ansiktet som orsakat blånad, svullnad och smärta.
- c) Den 23 mars har E tilldelat C ett slag i ansiktet som orsakat blånad, svullnad och smärta.

d) Den 28 april samt natten till den 29 april har E tilldelat C slag i ansiktet, tagit strupgrepp och tryckt henne bakåt. I samband med strupgreppet har E hållit en kniv mot hennes hals och sagt att han skulle döda henne. Senare har E i trapphuset dragit C i håret och då sagt att han skulle döda henne. Hoten har varit ägnade att framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet och person hos C. Hotet i bostaden är att anse som grovt då det skett i samband med strupgrepp och då kniv använts. Våldet har orsakat svullnad, blånader och smärta.

E har enligt åklagaren begått misshandel och olaga hot, grovt brott, mot en närstående person och var och en av gärningarna har utgjort ett led i en upprepad kränkning av C:s integritet och gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

E har förnekat gärningarna.

6.3.2 Tingsrättens bedömning

I TR åberopade åklagaren målsägandeförhör med C, vittnesförhör med en granne gällande händelserna i trappan i pt. d, rättsintyg, fotografier och den tilltalades egna uppgifter.

I TR har det framkommit i målsägandeförhöret med C vad gäller händelserna den 28 och 29 april att:

C hade druckit en flaska lättvin och fyra öl. E drack nästan en flaska starksprit i kombination med epilepsitablerter. E tilldelade C först ett slag med öppen hand över munnen. Han följde sedan efter henne till badrummet där han med vänster hand tog ett strupgrepp på henne, tryckte henne bakåt, tog fram en kökskniv och tryckte den mot hennes hals och sa: ”Nu ska du dö din mörtfitta, luder. Först ska du dö, sen ska jag ta livet av mej.” C lyckades lugna ned honom och han la undan kniven. Vid 23-tiden smög C ut ur lägenheten till en granne på bottenvåningen då hon var rädd att E skulle döda henne när han vaknade. E upptäckte detta och kom efter. Han tog tag i hennes hår och drog henne uppför stentrapporna och uttalade hotelser om att döda troligen både henne och grannen. I hallen tilldelade E henne ett knytnävsslag, en ”rak höger”, på hennes högra öga.

Rättsintyg och fotografier stödjer C:s uppgifter då det av dessa bl.a. kan utläsas att C:s högra öga var helt ”igenmurat”, att det kunnat iakttas två mindre kontusioner¹⁷⁵ på halsen och multipla kontusioner på ryggen och att hennes ansikte och kropp även i övrigt visat tecken på trubbigt våld.

E har förnekat gärningen och uppger att han funnit C grinande på toalettgolvet och att det sedan uppstått en diskussion om en öl. När han senare hörde C tala med en granne i bottenvåningen gick han ner, tog tag i C:s hår och förde henne uppför trappan. Skadorna som C företett måste ha

¹⁷⁵ Kontusion= krossår, skrubbsår

uppkommit när hon fallit två gånger i badrummet. Det är möjligt att E okvädat C, men han har inte slagit, hotat eller tagit strupgrepp på henne.

I sin bevisvärdering finner TR att C:s uppgifter är trovärdiga. De vinner stöd i rättsintyget och grannens vittnesmål. E:s uppgifter framstår däremot enligt TR som påtagligt tillrättalagda.

När det gäller gärningarna enligt pt. a-c finner TR även dessa styrkta då de inte ser något skäl för C att falskeligen anklaga E för dessa. C:s beskrivning av att slagen utdelats med höger handflata mot höger ansiktshalva anser TR vara svårförståelig, men hennes berättelse innehåller uppgifter i övrigt som gör att det inte kan råda någon tvekan om att hon vid dessa tillfällen tilldelats slag i ansiktet i någon form.

Gärningarna skall enligt TR bedömas som grov kvinnofridskränkning då var och en av dem utgjort led i en upprepad kränkning av C:s integritet och de varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

6.3.3 Hovrättens bedömning

I målsägandeförhöret i HovR har ytterligare framkommit att E under perioden 19 november till den 11 februari skrämt bort C:s vänner genom att var otrevlig mot dem, rivit sönder hennes anteckningsbok och varit väldigt arg när hon bl.a. läste eller höll på med datorn. C trodde att hon gjorde något fel, att hon måste ändra på sig och hon mätte väldigt dåligt och kände sig mindervärdig.

När det gäller de enskilda gärningarna har C uppgivit att den 11 februari slog E henne i ansiktet med öppen hand efter att de kommit ihop sig över någon bagatell. Dagen därefter den 12 februari anklagade E C för att ha varit hos sin älskare när hon varit och handlat. Han slog henne med öppen hand i ansiktet och hon blev blå under ena ögat och var därmed blå under båda ögonen. Blånaderna fanns kvar fyra till fem dagar. Den 23 mars anklagade E C för att ha varit hos sin älskare när hon varit ute och ätit middag med sina arbetskamrater. Han slog henne i ansiktet vilket ledde till att hon blev blå under ena ögat och fick ont i läppen. När det gäller gärningarna den 28-29 har C uppgett i princip det samma som i TR. C har även framfört att hon fortfarande sover dåligt och att hennes självkänsla har tagit skada av det som hänt.

E har även i HovR förnekat alla gärningarna, men medgivit att han gett C en örfil den 28 april efter att de kommit upptill lägenheten.

Av vittnesförhöret med grannen framgår att hon hört oväsen från trapphuset och hennes första reaktion var att någon släpades uppför trappan. Hon urskiljde E:s röst som skrek bl.a. ”hora” och ”fitta” och C som skrek ”aj”

många gånger och hon sa ”snälla du”. Vittnet har även tidigare hört ”aj-skrik” från C:s lägenhet.

HovR finner i sin bevisvärdering att C:s uppgifter skall ligga till grund för bedömningen. Hennes berättelse anses trovärdig då hon i allt väsentligt lämnat samma uppgifter som i TR och berättelsen har varit relativt lång och detaljerad. C har inte på något sätt gett intryck av att vilja beskylla E för något han inte gjort. En samlad bedömning av utredningen i målet leder till slutsatsen att C:s berättelse är både trovärdig och tillförlitlig. Genom hennes berättelse, som vinner visst stöd i vad E själv uppgett, anses det utrett att E gjort sig skyldig till det som lagts honom till last enligt punkterna a-c. Delpunkt d finner HovR styrkt genom C:s uppgifter sammanställda med vittnesmål, rättsintyg och fotografier.

HovR menar att de tre första tillfällena då E slagit C i ansiktet skulle bedömas som mindre allvarliga brott om de sågs isolerade från händelseutvecklingen i E och C:s relation. Sammantaget visar handlingarna tydliga prov på E:s härskande attityd mot C och han tar sig rätten att slå henne när hon gjort något som inte passar honom. Ett sådant beteende måste ha upplevts som kränkande av C och ha tärt på hennes självkänsla. Det finns därför anledning att se allvarigare på vad som hänt än vad brotten sedda var för sig motiverar.

Vid det sista tillfället har C utsatts för brottslighet av mycket allvarlig karaktär. Det olaga hotet utövades med kniv direkt mot halsen i samband med grepp om denna och måste därför bedömas som grov. Misshandeln i trappan anses mycket brutal och smärtsam och långt allvarigare än misshandel som brukar hänföras till normalgraden.

HovR:s slutsats är att brotten vid de fyra tillfällena, som infallit under en kort tidsrymd, framstår klart som inslag i samma beteendemönster av omisskännligt kvinnoförtryckande karaktär. Därför anser HovR att det kan fastslås att E:s brott vid vart och ett av de fyra tillfällena utgjort led i en upprepad kränkning av C:s integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

6.3.4 Analys av bevisvärderingen

I detta fall bygger åtalet i första hand på den målsägandes berättelse om vad som utspelat sig mellan de två parterna. Enbart vid den sista misshandeln föreligger annan bevisning i form av vittnesmål, rättsintyg och fotografier. Det kan antas att den sista misshandeln har haft en funktion som stödjande bevis för att E handlat likartat vid andra tidigare tillfällen. Visst stöd för denna slutsats finns även i vittnesmålet då vittnet uppger att hon även vid tidigare tillfällen hört ”aj-skrik” från lägenheten. Alla misshandelstillfällen är klart preciserade i tid och till plats och händelseförloppet är beskrivet i detalj.

Trovärdighetsbedömning av den målsägandes utsaga blir ytterst avgörande då domslutet till stor del bygger på denna berättelse. TR finner C:s uppgifter trovärdiga med motiveringen att de har stöd i vittnesutsagan och rättsintyget. C:s beskrivning av slagen minskar dock hennes trovärdighet något då TR anser det "svårförståligt" att slag med höger hand kan träffa höger sida av ansiktet. Detta skulle kunna tyda på att uppgifterna var oriktiga. Sammantaget finner dock TR att C:s uppgifter är trovärdiga och framhåller även att det inte anses finnas någon grund till varför hon skulle ljuga och falskeligen anklaga E för gärningarna.

Även HovR påpekar att C inte gett intryck av att vilja beskylla E för något han inte gjort. HovR gör en grundligare trovärdighetsbedömningen då de bl.a. konstaterar att C lämnat samma uppgifter i HovR som i TR och att hennes berättelse har varit relativt lång och detaljerad. Av detta sluter de sig till att C:s berättelse är både trovärdig och tillförlitlig. Ingen av domstolarna berör det faktum att C druckit vid det sista tillfället. Detta skulle kunna minska hennes trovärdighet då observationsförmågan minskar och det skulle även kunna påverka hennes roll som offer för misshandeln. Om kvinnan är berusad är det lättare att hon påstås ha haft viss del till att misshandeln uppstått, tex. genom att provocera mannen.

E har förnekat samtliga gärningar, men hans trovärdighet berörs inte mycket i fallet. I vissa fall har han minimerat en händelse från ett slag i ansiktet med öppen hand till en örfil och från att ha släpat C i trappan till att han "gick efter henne" och tog tag i hennes hår. Ett fall minns E överhuvudtaget inte och i de andra fallen har han varit arg, men absolut inte slagit C.

Enligt TR framstår E:s uppgifter som påtagligt tillrättalagda, men varför de är av denna uppfattningen motiveras inte närmare. HovR kommenterar överhuvudtaget inte vilken trovärdighet de anser att E:s uppgifter har, utan det följer implicit av domen att de inte sätter någon tilltro till hans förnekande. Av detta kan man dock inte dra slutsatsen att E skulle befunnit sig i en omöjlig bevissituation där hans enda möjlighet vore att förneka.

E har vidare uppgivit att C slagit sig i badrummet två gånger och det borde rimligtvis ha funnits spår av detta som polisen som tillkallats hade kunnat säkra. Någon brottsplatsundersökning verkar inte ha gjorts, även om detta hade varit på sin plats.

En annan omständighet som skulle kunna talat för E:s trovärdighet är det sätt som C beskrivit händelsen i badrummet. Samtidigt som E tar strupgrepp med höger hand och trycker henne bakåt lyckas han få fram en kökskniv någonstans ifrån och hota henne med denna. Detta efter han druckit nästan en hel flaska starksprit. En viss orimlighet kan sägas ligga i detta, men ingen av domstolarna har behandlat detta närmare.

När det gäller rekvisitet att handlingarna utgjort en *upprepad kränkning av integriteten* kan först konstateras att det rör sig om fyra gärningar som ägt rum mellan den 11 februari och den 29 april. Detta måste anses vara många tillfällen under en relativt kort tid, en och en halv månad. TR gör endast konstaterandet att var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av C utan närmare motivering. HovR framhåller att brotten vid de fyra tillfällena, som infallit under en kort tidsrymd, framstår klart som inslag i samma beteendemönster av omisskännligt kvinnoförtryckande karaktär. HovR anser därför att det- även med avseende på de minst allvarliga fallen- kan fastslås att E:s brott vid vart och ett av de fyra tillfällena utgjort led i en upprepad kränkning av C:s integritet.

Det andra rekvisitet är att gärningarna skall ha varit *ägnade att allvarligt skada personens självkänsla*. I målsägandeförhöret har C i TR inte uppgivit att misshandeln haft några rent psykiska följder för henne, men i HovR har hon framfört att hon fortfarande sover dåligt och att hennes självkänsla tagit skada av det som hänt. TR säger ej hur gärningarna allvarligt skadat hennes självkänsla, bara att de gjort det. Av detta kan man dra slutsatsen att TR ansett att misshandeln i sig och de fysiska skadorna denna lett till även varit ägnad att skada personens självkänsla. Att i allmänhet dra denna slutsats när det gäller vanlig misshandel vore att gå för långt, men i de fall då gärningsmannen och offret känner varandra väl kan man se det som en naturlig följd av integritetskränkningen att denna även varit ägnad att skada offrets självkänsla, men som jag berört ovan rör det sig om två skilda rekvisit i paragrafen och de skall därför bedömas var för sig.

HovR anser med samma motivering som att gärningarna utgjort en upprepad kränkning av integriteten - brotten framstår klart som inslag i samma beteendemönster av omisskännligt kvinnoförtryckande karaktär - att de även varit ägnade att allvarligt skada C:s självkänsla. Här verkar det mer troligt att domstolen sett rekvisiten som två separata och det får då anses ha varit tillräckligt som bevis för att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla att enbart den målsägande själv angett att hon fått vissa psykiska effekter av misshandeln, som i fallet svårigheter att sova och att hon själv tycker att hennes självkänsla tagit skada.

En brist kan dock anses föreligga i HovR:s motivering att brotten är ett inslag i ett beteendemönster av omisskännligt kvinnoförtryckande karaktär då de inte närmare anger vad detta beteendemönster kan tänkas innefatta för handlingar. Om innebörden av dylika formuleringar inte preciseras finns det ingen möjlighet för den tilltalade att visa att hans handlande inte faller in under denna.

6.4 B 765/00- Hovrätten över Skåne och Blekinge

6.4.1 Bakgrund

Åklagaren har väckt åtal mot Dzevad (D) för grov kvinnofridskränkning. D har tidigare varit gift med Samira (S). De är nu skilda, men har bott tillsammans i S:s lägenhet under den aktuella perioden. D dömdes den 16 december år 1999 för grov misshandel begången mot D i november år 1999. Under tiden den 25 maj till den 5 juni år 2000 har D enligt åklagaren misshandlat S enligt följande:

- a) Den 25 maj har D tilldelat S ett stort antal knytnävsslag mot huvudet och dragit henne i håret under en bilfärd, i ett skogsparti tilldelat henne ett flertal knytnävsslag, sparkar samt slag med en trädgren mot kroppen och i deras bostad tilldelat henne ett flertal knytnävsslag mot huvud och kropp.
- b) Under tiden den 26 maj till 4 juni i deras bostad vid ett stort antal tillfällen tilldelat henne knytnävsslag mot huvud och kropp, sparkar mot kroppen, slag med öppen hand mot munnen, dragit henne i håret, slagit henne mot kroppen med en hushållsrullshållare av trä vid ett flertal tillfällen, vid ett tillfälle slagit henne på kroppen med ett träben tillhörande köksbordet, bränt henne med glödande cigaretter på ena handen och ena foten, tilldelat henne slag med en penna mot ena handen, stuckit henne med en kniv på ena axeln och ena låret och rispat henne på ena benet, vid minst fyra tillfällen tryckt ner henne mot soffan respektive sängen, satt sig ovanpå henne och tagit strupgrepp vilket medfört att hon fått svårt att andas och att det vid ett tillfälle svartnat för hennes ögon.
- c) Den 29 maj har D misshandlat S på sjukhuset i Hässleholm genom att tilldela henne fem- sex knytnävsslag mot huvudet.
- d) Den 5 juni har D per telefon uttalat hot mot S innebärande att han skulle döda henne, bränna hennes ben och skära av hennes fingrar. Detta hot har varit ägnat att hos S framkalla allvarlig fruktan för hennes säkerhet som person.

Misshandeln har medfört smärta, blåmärken, hudavskrapningar, ytliga sår eller sårskorpor på huvudet, halsen, armarna, benen samt bålen, stick- och skärskador på vänster arm och på båda benen samt tecken på brännskada på höger hand och höger fot samt rispningar på vänster ben. Gärningarna har varit led i en upprepad kränkning av S:s integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

D har erkänt att han den 28 maj tilldelade S knytnävsslag mot huvudet och kroppen, slag med öppen hand mot hennes mun samt att han tilldelat henne slag med en hushållspappershållare mot kroppen. Han har i övrigt förnekat vad åklagaren lagt honom till last och han har bestritt att det han utsatt henne för varit ägnat att allvarligt skada hennes självkänsla.

6.4.2 Tingsrättens bedömning

I TR åberopade åklagaren förhör med den målsägande, en rättsmedicinsk undersökningsrapport, fotografier, brottsplatsundersökningsprotokoll och förhör med den tilltalade.

I TR har det framkommit i målsägandeförhöret med S att vid det första gärningstillfället, den 25 maj, började D slå S i huvudet och på kroppen under en bilfärd. D stannade vid ett skogsparti och drog där ut henne ur bilen och fortsatte misshandeln med att slå henne fem till tio gånger och sparka henne en till två gånger mot ryggen. Därefter tog han upp en trädgren, 40 cm lång med en diameter på ca. 5cm och med denna slog D henne tre gånger mot ryggen. Misshandeln fortsatte sedan i bilen på väg hem. I tidigare förhör har S uppgivit att misshandeln även fortsatte sedan de kommit hem, men detta har S svårt att minnas efter den omfattande misshandel hon blivit utsatt för.

Under den tid som följde misshandlade D henne i princip dagligen och misshandeln bestod av slag mot kroppen, huvudet, sparkar mot ryggen och han drog henne även i håret så att stora hårtestar gick av. D använde även kniv mot henne vid ett par tillfällen och han skar henne då i armen och högg henne i benet. En annan gång började han med att rispa henne med kniven på benen för att sedan gå och hämta ett bordsben som tillhörde köksbordet och med detta slog han henne fem till sex gånger över benen. D brände henne med cigaretter vid två tillfällen. Vid det första tillfället släckte han en cigarett mot hennes fot och vid det andra tillfället släcktes den mot hennes hand när hon förste skydda foten. Vid ett annat tillfälle försökte D sticka henne med en penna och hon fick sticken i händerna när hon försökte värja sig.

D har vid tre- fyra tillfällen tagit strupgrepp på S och vid ett tillfälle när han använde båda händerna runt hennes hals svartnade det för hennes ögon i två-tre sekunder. D har även slagit henne med en hållare för hushållspapper och det mest smärtsamma av alla misshandelstillfällen var när han slog henne på benen med denna pappershållare. D sa då åt henne att hålla en kudde över munnen så att det inte skulle höras då hon skrek av smärta. Efter denna misshandel blödde hon på benen.

Den 29 maj hälsade S på D som låg på sjukhus och då han frågade henne vad hon gjort under dagen trodde han inte henne och beordrade henne att sätta sig på sängen nära honom. Då hon gjort detta slog han henne fem till tio gånger. När de senare under dagen kom hem fortsatte misshandeln där.

Den 5 juni ringde D till S från ett behandlingshem och han hotade henne då till livet och sade bl.a. att han skulle skära och bränna henne. Det var dessa hot som fick henne att anmäla D till polisen då hon insåg att hon aldrig skulle bli fri från honom om hon inte gjorde något.

Den skriftliga bevisningen stöder S:s utsaga och består av fotografier av S tagna på sjukhuset, en rättsmedicinsk undersökningsrapport, brottsplatsundersökningsprotokoll från undersökning av lägenheten och fotografier av en tröja som S hade på sig då hon blev knivskuren av D. Av den rättsmedicinska undersökningsrapporten framgår bl.a. att S företett tecken på inverkan av trubbigt våld med blåmärken, hudavskrapningar, ytliga sår eller sårskorpor av varierande ålder på huvudet, halsen, armarna, bälgen, benen, tecken på brännskada på höger hand och fot och stick-skärskador på vänster arm och ben och höger arm. Den samlade skadebilden talar starkt för att samtliga eller övervägande delen av skadorna tillfogats S av annan person och den är förenlig med de av henne angivna sätten. Skadorna har inte varit livshotande.

Av förhöret med den tilltalade D framkommer att han erkänt en misshandel den 28 maj då han slagit S med en pappershållare efter att hon erkänt att hon varit otrogen. Den 1 juni hotade S att ta sitt eget liv och hon skar med en kniv mot sin mage. Då han skulle ta kniven ifrån henne kom den att träffa henne vid knäet och i ena armen. Anledningen till att S har brännskador är att D vid ett tillfälle tappade glöd från sin cigarett på hennes ben. D menar sig ha goda minnesbilder av vad som hänt under den aktuella tiden och förnekar de gärningar som åtalet i övrigt gäller.

I sin bevisvärdering anser TR att S på ett sansat och återhållsamt sätt berättat om händelserna och trots den omfattande misshandeln verkar hon inte hysa agg mot D och ha behov av att hämnas genom att överdriva vad hon utsatts för. Hennes berättelse vinner starkt stöd av den rättsmedicinska rapporten, fotografierna, brottsplatsundersökningen, D:s erkännande av misshandeln med pappershållaren och övrig utredning. Efter en samlad bedömning anser TR att man kan sätta tilltro till S:s uppgifter och åtalet anses därför styrkt.

Mot bakgrund av att D tidigare dömts för misshandel av S och med hänsyn till de nu aktuella gärningarna anser TR det vara uppenbart att handlandet varit ägnat att allvarligt skada S:s självkänsla och han skall därför dömas för grov kvinnofridskränkning.

6.4.3 Hovrättens bedömning

Parterna har i HovR i huvudsakligen vidhållit de uppgifter som de lämnat i TR, men D har tillagt att han vid misshandeln den 28 maj även tagit struhtag på S. HovR gör i detta fall ingen egen bevisvärdering utan menar att de på de av TR anförda skälen finner åklagarens gärningspåståenden styrkta.

När det gäller rubriceringen av gärningarna konstaterar HovR att från den 25 maj till den 4 juni har D i princip dagligen utsatt S för hot och misshandel av mycket allvarlig natur och i detta anser de att ett mönster kan skönjas, i vilket D:s kontrollbehov av S tydligt framträder. Detta har yttrat sig i långdragna, närmast systematiska utfrågningar av S:s förehavanden, som

förenats med våldsamma och plågsamma angrepp under förnedrande former för att framtvunga bekännelser. D:s upprepade kränkningar har enligt HovR otvivelaktigt varit ägnade att allvarligt skada S:s självkänsla och D skall därför dömas för grov kvinnofridskränkning.

6.4.4 Analys av bevisvärderingen

Trovärdighetsbedömningen av den målsägandes utsaga bygger på att hon berättat på ett sansat och återhållsamt sätt och detta talar då för att hon återger händelserna på ett riktigt sätt. Av HovR:s uttalanden framgår att de anser att S utgör ett tydligt ”offer” i sammanhanget och detta är något som ytterligare kan stärka hennes trovärdighet. Avgörande är dock antagligen att hennes berättelse får ett starkt stöd av den rättsmedicinska rapporten och av fotografier. Vissa delar av S:s utsaga skulle dock kunna ifrågasättas, vilket inte TR gör. Den gången när D skulle misshandlat henne på sjukhus i en allmän sal efter en operation skulle möjligen kunna ifrågasättas då någon annan rimligen borde ha observerat händelsen eller effekterna av denna.

Den tilltalades trovärdighet kommenteras överhuvudtaget inte, men man kan inte heller i detta fall mena att D:s enda möjliga försvar är att förneka händelserna. Ett eventuellt försvar skulle kunna vara att skadorna uppkommit vid annat tillfälle än de angivna då det enligt rättsläkaren inte går att exakt tidsbestämma dylika skador. Detta skulle innebära att rättsintygets bevisvärde sänks och visar i förlängningen på vikten av att kvinnans skador dokumenteras varje gång hon söker läkarvård för att detta skall kunna utgöra ett stöd för preciseringen av gärningarna i tiden. I detta fall talar dock ett sådant försvar egentligen inte heller för D om han inte kan visa att han inte kunnat tillfoga S skadorna om dessa uppkommit vid ett annat tillfälle. Det föreligger enligt förarbetena inte något krav att alla gärningarna är preciserade till tid och plats och då räcker det för åklagaren att kunna visa att skadorna uppkommit någon gång när D haft möjlighet att göra detta.

Det första rekvisitet att gärningarna skall ha utgjort en *upprepad kränkning av integriteten* behandlas överhuvudtaget inte av TR. Inte heller HovR går närmare in på denna bedömning, men konstaterar i domskälet att S i stort sett dagligen utsatts för hot och misshandel under den aktuella perioden. I fallet rör det sig om ett stort antal fall av misshandel och hot som utspelat sig mellan den 25 maj till den 5 juni. Det kanske ses som självklart att alla dessa gärningar utgör en upprepad kränkning av S:s integritet, men TR:s och HovR:s ställningstaganden borde ändå ha motiverats anser jag.

När det gäller det andra rekvisitet, att gärningarna skall ha *varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla*, har D i sitt bemötande av åtalet bestridit att det han utsatt S för varit ägnat att allvarligt skada hennes självkänsla. I målsägandeförhöret med S framkommer inte heller något specifikt om vilka psykiska konsekvenser som misshandeln och hoten fått

för S. S uttalar visserligen att ”det hon upplevade var som ett helvete. Hon vågade inte fly för då trodde hon att han skulle följa efter henne”. Det framgår vidare att hon idag bor på annan ort och att hon har begärt besöksförbud för D, men dessa uppgifter kan inte direkt sägas ge något besked om hur allvarligt skadad S:s självkänsla är. Åklagaren skulle här på ett tydligare vis kunnat framföra misshandelns psykiska konsekvenser då sådana definitivt borde föreligga.

Domstolarna drar slutsatsen att misshandeln varit ägnad att allvarligt kränka kvinnans självkänsla även om det inte föreligger några direkta bevis härför. TR anser det uppenbart att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada S:s självkänsla och tar då bl.a. stöd av att D tidigare dömts för misshandel av S. Enligt min mening borde denna motivering snarare utgöra ett stöd för att det första rekvisitet - att det handlar om ett led i en upprepad kränkning. HovR menar att de upprepade kränkningarna otvivelaktigt varit ägnade att allvarligt skada S:s självkänsla och detta motiveras med de våldsamma och plågsamma angrepp som D utsatt S för under långdragna utfrågningar om hennes förhållanden.

6.5 Mål B 718/99- Hovrätten över Skåne och Blekinge

6.5.1 Bakgrund

Åklagaren har väckt åtal mot André (A) för bl.a. grov kvinnofridskränkning. A, som är gift med Sara (S), har under tiden 1 juli år 1998 till i mitten av oktober år 1998 vid ett stort antal tillfällen misshandlat S med örfilar, knytnävsslag och hårda grepp om hennes armar samt hårdragningar samtidigt som hon tvingats utstå långa utfrågningar. A har vidare misshandlat och sexuellt ofredat S genom att gripa tag i hennes bröstvårtor och vrida om dessa och genom smärtsamma, varaktiga grepp i hennes underliv. Detta har skett på ett sätt som utgjort ett led i en upprepad kränkning av S:s integritet och som varit ägnat att allvarligt skada hennes självkänsla. Utöver dessa handlingar har A misshandlat S enligt följande:

- a) Någon gång under juli år 1998 har A under en bilfärd tilldelat S ett flertal slag i huvudet och på kroppen dels vid upprepade tillfällen dragit henne i håret vilket lett till smärta.
- b) Någon gång under september år 1998 har A lyft upp och hållit S över ett trapprecke på ovanvåningen samtidigt som han hotat att kasta ned henne. Hotet har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för hennes säkerhet till person.
- c) Någon gång under september år 1998 har A knuffat S så att hon fallit mot ett bord och slagit huvudet varefter han tilldelat henne ett slag i ansiktet med en telefonlur, allt med smärta, svullnad och blåmärken som följd.

A har förnekat gärningarna.

6.5.2 Tingsrättens bedömning

I TR har åklagaren åberopat målsägandeförhör med S, förhör med A, vittnesförhör med S:s föräldrar samt med ett vittne till.

I målsägandeförhöret med S har framkommit att hon redan i början av deras förhållande blev slagen och hon har sedan blivit det under en mycket lång tid. Efter att hon börjat arbeta blev A svartsjuk på hennes manliga kollegor och han misshandlade henne flera gånger i veckan genom örfilar, knytnävsslag på och hårda grepp om hennes armar, samt hårdragningar. Slagen var högt upp på armarna så att de inte skulle synas när hon hade kläder på sig. A kunde även ta henne i bröstet och knipa och vrida om bröstvårtorna samt hårdhänt gripa tag i hennes underliv. Han tog också struption på henne, kallade henne hora och sade att hon såg billig ut. Vid ett tillfälle i september fick hon sitta på en stol medan A förhörde henne om hon hade ett förhållande med en arbetskamrat. När hon försökte ta telefonen knuffade A henne så hon slog huvudet i köksbordet och sedan slog han henne i ansiktet med telefonluren. Det gjorde mycket ont och hon fick bulor i huvudet och blev svullen och blå i ansiktet. En annan gång när hon försökte ringa tog A tag i henne och höll henne över trappräcket på övervåningen och hotade att kasta ned henne. Under en bilfärd i juli år 1998 slog A henne i huvudet och på armarna, slet sönder hennes blus, drog henne i håret och knep henne i benen. Någon gång i mars kastade han in henne i elementet så att hon slog huvudet och sedan slog han henne på armarna, drog henne i håret samt gav henne örfilar.

S har aldrig berättat för någon annan än sina föräldrar om misshandeln och hon ljög om hur hon fått sina blåmärken.

Av vittnesförhören med S:s föräldrar framgår att de anser att förhållandet mellan S och A var struligt, närmast katastrofalt. De har sett blåmärken, blåtitor och avslitna hårtussar som S fått. Ett annat vittne, P, berättar att S en dag i september kom till jobbet med blått öga och två- tre bulor i pannan. Dagen efter berättade hon för P att det var A som gett henne det blå ögat. Vittnet R har i sin tur uppgett att han frågat S om A slagit henne och då fått till svar att han aldrig slagit henne utan bara tagit i henne hårdhänt.

Av förhöret med den tilltalade framgår att han tillstår att de har haft muntliga dispyter och bråk, men inget våld eller hot om våld har förekommit. Några gånger har han tagit i S för att lugna henne och en gång i juli- augusti 1998 tog han så hårt i henne att det blev blåmärken. Han har inte heller hållit några långa förhör med henne. A tror att S vill honom illa, att hon anklagar honom för att själv komma i bättre dager och skyla över att hon varit otrogen.

TR anser att S lämnat en detaljerad, sammanhängande och nyanserad berättelse och det sätt på vilken den har lämnats har gett ett trovärdigt intryck. Det har inte framkommit någon omständighet som tyder på att S medvetet skulle lämna felaktiga uppgifter. Hennes berättelse har dessutom stöd av vittnesmålen. TR finner därför att S:s uppgifter förtjänar tilltro framför A:s och att hennes berättelse skall läggas till grund för bedömningen av åtalet. TR finner gärningarna styrkta och A skall fällas till ansvar för grov kvinnofridskränkning.

6.5.3 Hovrättens bedömning

HovR ändrade TR:s domslut så att de dömde A för misshandel enligt 3 kap 5§ brottsbalken och olaga hot enligt 4 kap 5§ 1 st. brottsbalken istället för grov kvinnofridskränkning. HovR motiverade detta med att konstatera att det enligt den lagändring, som gäller från den 1 januari 2000, vore möjligt att döma för grov kvinnofridskränkning i ett fall som det föreliggande. Den nya lagstiftningen kan dock inte tillämpas på de gärningar som nu prövas då de inträffat under 1998 och HovR har då att tillämpa den äldre lagstiftningen. Med hänvisning till HD:s avgörande NJA 1999 s. 102 anser de att gärningarna inte bör bedömas som grov kvinnofridskränkning.

Det kan ändå vara av intresse att titta lite på även hur HovR gjort sin trovärdighetsbedömning av utsagorna. A och S har i allt väsentligt berättat i överensstämmelse med vad som framgår av TR dom. HovR konstaterar att ansvarspåståendena mot A i huvudsak grundar sig på S:s uppgifter och av avgörande betydelse blir då bedömningen av S:s trovärdighet i belysning av vad som i övrigt framkommit i målet. För denna bedömning är det av betydelse att S:s föräldrar fått viss insyn i relationen mellan A och S, att S efter bilresan berättat för sina närmaste hur A behandlat henne och att det inte var S som tog initiativet att göra anmälan mot A.

HovR anser att S även i HovR berättat om händelserna på ett i stycken detaljerat och genomgående nyanserat och sammanhängande sätt. Hon har lämnat rimliga förklaringar, när hennes uppgifter har ifrågasatts, och det sätt som hon lämnat sin berättelse på har gett ett trovärdigt intryck. Det har inte heller framkommit något beaktansvärt motiv till att S skulle velat sanningslöst beskylla A för brotten. Mot bakgrund av detta finner HovR att S är trovärdig.

6.5.4 Analys av bevisvärderingen

När det gäller trovärdighetsbedömningen av den målsägandes utsaga anser TR att S har lämnat en detaljerad, sammanhängande och nyanserad berättelse som får stöd av vittnesutsagorna. Det sätt som S har lämnat uppgifterna har även gett ett trovärdigt intryck och TR ser ingen anledning till att S medvetet skulle vilja lämna felaktiga uppgifter.

HovR bygger sin trovärdighetsbedömning av S på samma argument som TR men betonar även att S berättat för sina närmast anhöriga om misshandeln som nu stödjer hennes uppgifter. Det måste dock beaktas att just de närmast anhöriga är de som med största sannolikhet ensidigt kan ta ställning för den part som de är närmast anhörig med. Detta bör därför begränsa dylika vittnesmåls betydelse som stöd vid trovärdighetsbedömningen i viss mån. Vidare borde ytterligare stödbevisning för skadorna ha kunnat åberopas. Om S haft ett blått öga borde detta kanske ha observerats av fler än hennes föräldrar och en väninna.

Den tilltalades trovärdighet kommenteras inte alls av TR, enbart att S:s uppgifter förtjänar tilltro framför A:s. Då detta är en typisk situation där ”ord står mot ord” är det lite konstigt att det inte motiveras varför A:s uppgifter om händelserna överhuvudtaget inte beaktas. Man kan därför ifrågasätta om inte domstolen bygger sitt ställningstagande på en subjektiv värdering av det intryck som den målsägande gjort i rätten. Det bör även beaktas att A kan ha svårt att motbevisa de gärningar som läggs honom till last då dessa inte är närmare preciserade i tid. Domstolen tar inte heller ställning till det motiv som A anger att S kan ha för att beskylla honom för dessa gärningar.

TR motiverar inte heller sin bedömning att 4 kap 4 a § är tillämplig med mera än att: ”Gärningsbeskrivningen, som enligt tingsrätten väl uppfyller rekvisiten i 4 kap 4 a § brottsbalken...”. Den tar alltså varken ställning till varför gärningarna är att anse som ett led i en upprepad kränkning av integriteten eller att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Detta är en brist och främst när det gäller rekvisitet att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla kan det ifrågasättas om detta är bevisat. S har inte påstått att hon fått några psykiska men efter misshandeln och åklagaren har inte heller framlagt några bevis för att så skulle vara fallet.

6.6 Mål B 1027/99- Hovrätten över Skåne och Blekinge

6.6.1 Bakgrund

Åklagaren har väckt åtal mot Hans (H) för grov kvinnofridskränkning. H har under tiden augusti år 1998 till den 17 januari år 1999 misshandlat och hotat sin hustru Cecilia (C) som led i en upprepad kränkning av C:s integritet och på sätt som varit ägnat att allvarligt skada hennes självkänsla enligt följande:

- a) I augusti år 1998 genom att slå henne med knuten hand i ansiktet och mot ögonen så att smärta, blödande sår på munnen och blåmärken på ögonlocken uppstått.
- b) Vid okänd tidpunkt i september- oktober år 1998 genom att slå henne, dra ner henne på golvet och genom att sparka mot huvudet och spotta på henne. Av misshandeln har smärta uppstått.

- c) Den 29 december år 1998 genom att slå henne med en halvfull läskedrycksflaska under fotsulorna och i knäveckan och genom att slå henne med knytnävarna i huvudet. Av misshandeln har smärta uppstått.
- d) Den 1 januari år 1999 genom att kasta henne mot en fönsternisch varvid smärta uppstått.
- e) Den 17 januari år 1999 genom att slå henne tre gånger i ansiktet så att smärta, mindre sårskada, blåaktig missfärgning och rodnad samt svullnad uppstått samt genom att yttra att han skulle döda henne, hotat henne på sätt som varit ägnat att hos henne framkalla allvarlig fruktan för den egna säkerheten.
- f) Den 1 augusti år 1999 genom att slå henne med knuten hand i ansiktet så att, förutom smärta, ett blödande sår uppstått vid ögonbrynet.

H har erkänt att han den 17 januari tilldelat C tre slag i ansiktet med öppen hand samt ett slag med öppen hand den 1 augusti. Han har vidare vitsordat att han knuffade C den 29 december. I övrigt har han förnekat det som läggs honom till last.

6.6.2 Tingsrättens bedömning

I TR har åklagaren åberopat målsägandeförhör, förhör med den tilltalade och ett vittne, rättsintyg och fotografier avseende misshandeln den 17 januari och den 1 augusti år 1999 och journalanteckningar avseende misshandeln i augusti och den 29 december år 1998.

Av målsägandeförhöret framgår när det gäller de enskilda händelserna att den 8 augusti år 1998 slog H flera slag med knuten hand i C:s ansikte. Något av slagen träffade hennes läppar som sprack och vidare fick hon slag mot ögonen. Hon såg inte att H använde knuten hand, men hon vet det av erfarenhet då slagen gjorde mycket ont. Hon for till vårdcentralen där de sydde såret på läppen, men där sa hon att hon ramlat. Av slagen fick hon blåmärken. När de i oktober eller september såg ett TV-program om otrohet ville C diskutera detta, men H blev arg och slog henne med sidan av handen i ansikte. Detta gjorde att hon trillade av soffan och när hon låg på golvet sparkade och slog H henne med knuten hand i huvudet och spottade på henne. Hon fick bulor i huvudet av slagen och hon hade ont i cirka en vecka. Även denna gången såg hon inte att slagen var med knuten hand, men kunde säga detta då de var hårda.

Den 29 december misshandlade H henne genom att slå henne i knäveckan och under fötterna med en halvfyllt petflaska. Han slog henne även i huvudet med handen. Under tre dagar hade hon problem med att gå. Vid en nyårsfest den 1 januari år 1999 tog under en dans H tag om C:s axlar och slängde in henne i en fönsternisch. C hade ont i ryggen några dagar efter händelsen. Den 17 januari slog H henne mer än tre gånger med knuten hand i ansiktet. Även vid detta fall såg inte C att H slog med knuten hand, men hon vet att det var på det viset då H sällan slår med öppen hand. H hotade

även henne till livet och sa att han skulle förfölja henne jorden runt, elda upp hennes hus och att hon skulle akta sig för att ringa till sin son. Det inträffade påverkade henne även psykiskt på så sätt att hon skämdes och inte ville visa sig ute. Den 1 augusti slutligen slog H henne i ansiktet flera gånger med knuten hand. Inte heller denna gång såg hon slagen, men drar slutsatsen att de var med knuten hand. Hon fick ett sår på ögonbrynet till följd av slagen som syddes på jourläkarcentralen och hon fick även en svullnad under vänster öga.

C har vidare uppgett att hon känt sig nedtryckt och förnedrad. Vidare har hon levt i ett ständigt tillstånd av spänning.

Den övriga bevisningen består i ett förhör med en väninna till C som bekräftar händelsen när H kastade C i fönstret. Vittnet uppger även att hon minst en gång i månaden sett att C varit blåslagen och C har slutligen även berättat att det var H som slog henne. Även skriftlig bevisning i form av rättsintyg jämte fotografier och journalanteckningar stöder C:s utsaga.

Den tilltalade har uppgett att han slagit C tre gånger med öppen hand den 29 december och att han slagit henne en gång med öppen hand den 1 augusti. I övrigt har han förnekat gärningarna och refererat till dem som diskussioner eller bråk.

TR anser att C på ett trovärdigt sätt berättat om de händelser som ligger till grund för åtalet. Hennes uppgifter stöds av rättsintyg, fotografier, journalanteckningar och vittnesmål. När det gäller den första händelsen i augusti anser TR inte att det är tillfredsställande utrett att slagen skett med knuten hand då C inte sett slagen utan bara uppfattat dem som hårda. Även vid misshandeln den 29 december år 1998 och den 1 augusti år 1999 menar TR att det inte är utrett att slagen mot ansiktet skett med knuten hand. I övrigt är gärningarna styrkta och de enskilda gärningarna har bedömts som misshandel av normalgraden samt olaga hot.

TR fortsätter sedan i sitt domslut med att konstatera att gärningarna typiskt sett varit sådana att de varit ägnade att allvarligt skada C:s självkänsla. När det sedan gäller rekvisitet att gärningarna skall ha varit ett led i en upprepad kränkning av den utsatte konstaterar TR först att H är dömd för misshandel och olaga hot mot C år 1990 och år 1995, men dessa domar får inte beaktas med den tolkningen av bestämmelsen i 4 kap 4 a § som HD gjort i målet NJA 1999 s. 102. Detta skulle innebära att bestämmelsen inte kunde tillämpas på fallet då det inte föreligger ytterligare kränkningar utöver de som ligger till grund för åtalet, men TR anser med bakgrund av uttalanden i förarbetena att det i många fall inte torde behövas annan bevisning än sådan som rör de aktuella gärningarna. Det har enligt TR varit lagstiftarens avsikt att det kan vara tillräckligt med de gärningar som är föremål för åtal för att uppfylla rekvisitet upprepad kränkning och TR anser att de gärningar som H gjort sig skyldig till utgör ett led i en upprepad kränkning av C:s integritet. H skall därför fällas till ansvar för grov kvinnofridskränkning.

6.6.3 Hovrättens bedömning

HovR ändrar TR:s domslut så att de bedömer gärningarna som misshandel och olaga hot och inte som grov kvinnofridskränkning. HovR konstaterar att det efter lagändringen 1 januari år 2000 är möjligt att döma för grov kvinnofridskränkning i ett fall som det förevarande, men i detta fallet måste den äldre lagstiftningen tillämpas och HovR anser det då inte möjligt att döma för grov kvinnofridskränkning med samma motivering som i rättsfallet ovan. H skall i stället fällas till ansvar för misshandel i sex fall och olaga hot i ett.

6.6.4 Analys av bevisvärderingen

Trovärdigheten i den målsägandes utsaga bedöms av TR med bakgrund av att utsagan får stöd av skriftlig bevisning i form av rättsintyg, fotografier, journalanteckningar och även ett vittne. TR anser att C på ett trovärdigt sätt berättat om händelserna bakom åtalet. Däremot kan inte hennes uppgifter att slagen skett med sluten hand beaktas. Detta anses inte tillräckligt klarlagt, men vad som skulle krävas för att bevisa hur slagen skett är svårt att se. C har inte sett att slagen skett med sluten hand, men hon menar sig vara säker på att detta är fallet då H sällan slår med öppen hand och då slagen gjort så ont att de måste skett med knuten hand. Det borde kanske ha kunnat utläsas av rättsintyget då skador efter ett slag med öppen hand borde skilja sig från slag med knuten hand, men detta har inte TR beaktat.

Trovärdigheten i den tilltalades utsaga kommenteras inte av TR, men indirekt säger TR genom sitt domslut att hans förnekanden inte förtjänar någon tilltro. Däremot beaktas hans påståenden att vissa av slagen skett med öppen och inte knuten hand och därmed kan våldet som utövats bedömas lite lindrigare.

När det gäller rekvisiten som skall vara uppfyllda för att gärningen skall kunna bedömas som grov kvinnofridskränkning börjar TR med att fastställa att det andra rekvisitetet föreligger. Gärningarna har typiskt sett varit sådana att de varit *ägnade att allvarligt kränka C:s självkänsla*. Någon direkt motivering varför detta anses vara fallet ger TR inte och det som framkommer av målsägandeförhöret är enbart att C uppgett att hon känt sig nedtryckt och förnedrad av misshandeln. I detta fall räcker det därmed med målsägandes egen uppfattning om sitt själsliga tillstånd.

Det första rekvisitetet, *att gärningen skall ha varit ett led i en upprepad kränkning*, bereder TR lite större problem. Först konstaterar TR att de inte kan beakta två tidigare domar från år 1990 och år 1995. Då det inte föreligger några andra tidigare gärningar som lett till åtal eller åtalsunderlåtelse skulle TR om den följde HD:s praxis inte kunna döma till grov kvinnofridskränkning då gärningarna skett innan lagändringen år 2000

som undanröjde HD:s tolkning av paragrafen. TR nöjer sig dock inte med detta utan avviker från HD:s praxis och motiverar sitt ställningstagande att de kan döma till grov kvinnofridskränkning med att detta överensstämmer med lagstiftarens avsikt med paragrafen. Det TR säger med detta är att de anser att HD gjort en felaktig tolkning av avsikten med paragrafen och därför skulle TR kunna avvika från denna tolkning. Enligt lång praxis skall dock underrätter följa överrätters beslut om hur lagen skall tolkas och tillämpas. HovR:s beslut att undanröja TR:s dom och istället döma för misshandel och olaga hot måste därför ses som helt riktigt, även om det kan kännas fel att tillämpa en lagstiftning i strid med den ursprungliga avsikten som lagstiftaren dessutom nu har förtydligat.

6.7 Mål B 6221-00- Malmö Tingsrätt

6.7.1 Bakgrund

Åklagaren har väckt åtal mot Giovanni (G) för bl.a. grov kvinnofridskränkning. G har begått olaga hot och ofredande mot den tidigare närstående Susan (S) enligt följande:

- a) Den 12 augusti år 2000 har G hotat S i hennes lägenhet och via meddelande på hennes telefonsvarare genom att säga: ”Jag skall slå ut dina vita tänder. Var du än är kommer jag att hitta dig.” Uttalandet har varit ägnat att hos S framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet till person.
- b) Den 16 och 17 augusti har G hotat S genom att vid telefonsamtal göra uttalanden med innebörd att han skulle komma att skada henne till liv eller hälsa samt döda hennes nye pojkvän. Gärningen har varit ägnad att framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person.
- c) Den 25 och 26 augusti har G ofredat S genom att vid ett stort antal tillfällen ringa på hennes telefoner och på hennes porttelefon till hennes lägenhet.

G har tidigare dömts för misshandel av S och gärningarna i augusti har utgjort led i en upprepad kränkning av S:s integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

G har förnekat att han gjort sig skyldig till brott.

6.7.2 Tingsrättens bedömning

I TR har åklagaren åberopat målsägandeförhör med S, förhör med G och ett vittnesförhör.

I målsägandeförhöret med S har framkommit att G den 12 augusti började ringa oavbrutet från kl. 9.15 och han talade in följande på telefonsvararen: ”Kom igen då, visa mig dina vita tänder! Jag skall slå ut dina vita tänder!”.

Senare när han besökte lägenheten uttalade han samma hotelse igen och S blev rädd då hon trodde att han skulle kunna sätta hotet i verket. Den 17 augusti ringde G till S och uttalade följande: ”Jag vet var du bor och var du arbetar. Jag är alltid tre steg bakom dig. Om han (underförstått den nye fästmannen) kommer hit och jag möter er på stan, så dödar jag honom och sedan dig.” Den 25 augusti har S uppgivit att G ringde till hennes arbete 10 till 15 gånger. Dagen därpå ringde G minst 30 gånger, men S svarade bara en gång och vid de övriga tillfällena talade G in meddelanden på telefonsvararen. G ringde också två gånger med 45 minuters mellanrum på porttelefonen. S såg genom fönstret att det var han, ringde då polisen och under den kvart som polisen var där ringde G oavbrutet, 16 gånger.

Ett vittne har bekräftat S:s berättelse när det gäller den 12 augusti.

Av förhöret med den tilltalade framgår att G i stora delar bekräftar det händelseförlopp som S återgett när det gäller vad som utspelat sig den 12 augusti, men G har inte vidgått någon form av hot. G menar att han sagt att S såg ut som en negress med vackra vita tänder. G har uppgivit att han talade med S i telefon den 17 augusti, men enligt honom så var det hon som skällde på honom och hon skall bl.a. ha sagt: ”Din djävla kosovoalban, jag skall slakta dig.” När det gäller telefonsamtalen den 25 augusti har G uppgivit att detta enbart var 5 stycken. Den 26 augusti har G uppgivit han ringde till S högst 15 gånger. Enligt G skulle S då bl.a. ha sagt: ”Du hoppade på fel kille igår, det var inte min pojkvän.”

TR menar att G:s uppgifter om vad han uttalat den 12 augusti framstår som en efterhandskonstruktion och förtar snarast ytterligare trovärdigheten av G:s utsaga. Genom att göra uttalanden i enlighet med vad S berättat har G gjort sig skyldig till olaga hot då hoten varit ägnade att framkalla allvarlig fruktan för egen person.

När det gäller händelsen den 17 augusti menar TR att G:s uppgifter om S uttalanden är svåra att förena med det intryck som S givit inför rätten, men detta berättigar inte till några långtgående slutsatser. Någon förringande inverkan på bevisvärdet av S:s utsaga har uppgifterna inte utan TR finner det styrkt att G även i detta fall gjort sig skyldig till olaga hot som varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person.

TR anser även att G:s uppgift om vad S skulle sagt vid telefonsamtal den 26 augusti är: ”...påtagligt osannolikt och bidrar till att sänka hans allmänna trovärdighet i målet.” TR finner det styrkt att G gjort sig skyldig till ofredande av S den 25 och 26 augusti genom att den 25 augusti ringa minst 10 oönskade telefonsamtal till hennes arbete och dels genom att den 26 ringa minst 30 telefonsamtal till henne samt att vid två tillfällen ringa långa påringningar på hennes porttelefon.

6.7.3 Analys av bevisvärderingen

I detta fall föreligger enbart den målsägandes och den tilltalades berättelser samt ett förhör med ett vittne som stödjer den målsägandes uppgifter vad gäller händelserna vid ett tillfälle. Trovärdighetsbedömningen av den målsägande och den tilltalades utsagor blir därför även i detta fall avgörande för målets utgång. Åklagaren hade kanske kunnat föra fram ytterligare bevisning då hoten skall ha spelats in på telefonsvarare och vidare borde man ha kunnat undersöka uppgifterna om antalet telefonsamtal.

Trovärdighetsbedömningen av den målsägande bygger på att S och vittnena enligt TR:s bedömning lämnat klara, detaljrika och genomgående trovärdiga berättelser, vilka också varit väl överensstämmande i de delar där de har skildrat samma händelser. TR anser att det inte finns någon anledning att tro att S eller något av vittnena skulle vilja lämna medvetet osanna berättelser inför rätten. Något skäl att betvivla berättelsernas tillförlitlighet har inte framkommit. TR finner därför att G:s uppgifter i stridiga delar är vederlagda av de övriga utsagorna.

När det gäller den tilltalades trovärdighet anger TR att G:s påvisade oförmåga att släppa de känslomässiga banden till S bildar en bakgrund som i sig skänker trovärdighet åt gärningspåståendena i åtalet. Detta resonemang har jag lite svårt att förstå. Detta skulle nämligen innebära att den part som kan sägas ha starkare känslor kvar initialt skulle ses som en person som skall tillskrivas en lägre trovärdighet. Det skulle vara sannolikare att denna ljuger för att ev. hämnas på en tidigare partner än att den andra hade dylika hämndkänslor.

Frågan uppkommer naturligtvis också hur domstolen skall avgöra vilken av parterna som har de starkaste känslomässiga banden kvar till den andra parten. Det framgår inte av fallet hur TR kommit fram till slutsatsen om G:s oförmåga att släppa de känslomässiga banden. Man kan misstänka att det bygger på ett cirkelresonemang där det är de åtalade gärningarna som leder till slutsatsen att G har starka känslor kvar för S. Sedan får de känslomässiga banden ligga till grund för en lägre trovärdighet som då i sin tur talar för att de åtalade gärningarna inträffat.

G har med undantag att han vidgått ett begränsat antal telefonsamtal förnekat samtliga påstådda gärningar. Han har förklarat S:s anklagelser med att hon ljuger, troligen för att hon vill skada honom. Han har dock enligt TR inte kunnat lämna någon anledning till att S skulle kunna tänkas ha en sådan avsikt. Man kan i detta läge fråga sig om inte TR vänt på bevisbördan då det verkar som den tilltalade skulle måsta visa en anledning till att en fd. partner skulle vilja beljuga honom. Av litteraturen framgår att det oftast brukar vara det motsatta förhållandet, nämligen att domstolen tar sin utgångspunkt i att den målsägande kvinnan kan ha ett hämndmotiv bakom sina anklagelser mot mannen. Självklart kan det i dylika fall föreligga anledning för båda parter att beljuga varandra då de fortfarande har en stark känslomässig

koppling till varandra och jag tycker inte att domstolen skall spekulera i föreliggandet eller icke-föreliggandet av dylika hämndmotiv hos någondera parten.

TR menar också att G:s uppgifter om att S hotat honom via telefon ytterligare förtar trovärdigheten i hans utsaga då detta liknar en efterhandskonstruktion. Vidare är G:s uppgifter om vad S sagt svårförenligt med det intryck hon gjort i rätten. Då TR anser det vara påtagligt osannolikt att hon skulle sagt det han vill tillskriva henne innebär detta inte att bevisvärdet i S:s utsaga förringas, men däremot sänker det ytterligare G:s allmänna trovärdighet i målet. Detta resonemang från TR:s sida är också svårt att förstå.

När det gäller det först rekvisitet att *gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av S:s integritet*, anser TR detta uppfyllt då G tidigare dömts för misshandel av S så sent som i augusti 1999 och även med hänsyn tagen till de nu aktuella gärningarnas antal och nära tidsmässiga samband. Det rör sig i detta fall om två fall av olaga hot och ett ofredande inom 13 dagar.

Det andra rekvisitet, att *gärningarna skall ha varit ägnade att allvarligt skada S:s självkänsla*, anses däremot inte uppfyllt och TR dömer istället för ofredande och olaga hot. TR motiverar inte detta ställningstagande mer än genom att konstatera att gärningarna inte varit tillräckligt kvalificerade för att uppfylla detta rekvisit. Ur tidigare praxis går det att utläsa att vid allvarligare gärningar krävs det inte lika många upprepningar för att det skall anses att dessa varit ägnade att allvarligt skada S:s självkänsla. Av detta skulle man kunna dra e contrario slutsatsen att det vid mindre allvarliga kränkningar- som de i fallet aktuella- krävs fler upprepningar för att rekvisitet skall uppfyllas.

I fallet har åklagaren inte gått in på hur S:s självkänsla har tagit skada av handlingarna och detta framkommer inte heller av målsägandeförhöret. Däremot har S i skadeståndsyrkandet yrkat ersättning för sveda och värk i form av psykiskt lidande och beskrivit att hon som en reaktion av det hon genomgått är trött både psykiskt och fysiskt. Även skadeståndsyrkandet lämnas utan bifall då det enligt TR inte förebringats tillräcklig utredning för att hon drabbats av så omfattande besvär som påstås. Av detta kunde man dra slutsatsen att TR anser att gärningarna överhuvudtaget inte medfört några psykiska följder för S. I denna del uttalar sig dock HovR, som fastställer TR:s domslut i ansvarsdelen, men när det gäller det utdömda skadeståndet uttalar att detta även skall avse ersättning för sveda och värk i form av psykiskt lidande. Genom detta framgår att ett psykiskt lidande har uppkommit, men det räcker inte att den målsägande påstår att hon känt sig psykiskt och fysiskt trött för att det skall anses att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan.

6.8 Egna slutsatser gällande bevisvärderingen och trovärdighetsanalyserna i fallen ur praxis

En första förutsättning för att en bevisvärdering skall kunna komma till stånd är att det finns en utredning om att varje rekvisit i paragrafen är uppfyllt. Åklagaren skall på detta vis uppfylla sin utredningsskyldighet. I de analyserade fallen har åklagaren lyckats bra i denna sin uppgift, men vissa brister tycker jag mig ändå kunna se bl.a. när det gäller rekvisitet att gärningarna skall ha allvarligt skadat kvinnans självkänsla.

Oftast upprepas enbart som ett mantra i grunden för åtalet att gärningarna allvarligt skadat kvinnans självkänsla för att sedan varken följas av bevis därför eller uttalanden från den målsägande själv att så är fallet. Vid misshandelsfall borde det finnas grannar och bekanta som observerat händelserna eller effekterna av dessa och eventuellt även skulle kunna uttala sig om hur kvinnans psykiska hälsa påverkats av misshandeln. Några dylika vittnen finns endats sällan med vid förhandlingarna och inte i något av de analyserade fallen förekommer expertutlåtande från någon psykolog, även om man kan anta att åtminstone några av kvinnorna vänt sig till en psykolog för att få hjälp med att komma över den traumatiska och psykiskt påfrestande misshandeln. Sådana vittnen skulle ha kunnat förstärka bevisvärdet i kvinnans utsaga väsentligt.

Detta problem kan dock tyckas underordnat då domstolarna tenderar att döma i åklagarens favör även då det inte kan anses föreligga någon direkt utredning om att kvinnans självkänsla allvarligt skadats. I vissa fall verkar domstolarna se det som en självklar följd av att kvinnan utsatts för en upprepad misshandel, men då det är två skilda rekvisit krävs också att varje rekvisit bevisas separat. Som det är nu verkar den tilltalade kunna svära sig blå på att kvinnan inte påverkats psykiskt utan att få gehör för detta så länge det är bevisat att en upprepad kränkning föreligger. Detta skulle då innebära att bevisbördan har kastats om för att istället hamna på den tilltalade, som då har att bevisa att kvinnans självkänsla inte har skadats på något allvarligt vis.

En annan initial fråga är om domstolen i förväg intagit den positionen att det skulle var mer sannolikt att en misshandel skulle ha skett än att så inte är fallet - ursprungssannolikhet. Vissa anser att då ett fall väl lett till åtal föreligger en viss sannolikhet för att något verkligt hänt då åklagaren tagit ställning till föreliggande bevis och med dessa som grund valt att väcka åtal.

Detta skulle innebära att den tilltalade ligger sämre till redan innan prövningen börjat, men av det som går att utläsa av fallen verkar domstolarna ha utgått ifrån att den tilltalades och den målsägandes version initialt äger samma trovärdighet. Ett undantag från detta kan dock vara målet B 6221-00 där Malmö tingsrätt uttalat att den tilltalades oförmåga att släppa de känslomässiga banden till den målsägande bildar en bakgrund som

skänker trovärdighet åt gärningspåståendena i åtalet. Detta verkar bygga på ett för mig svårförståligt antagande om att den part som kan sägas ha starkare känslor kvar för sin tidigare partner skall ses som en person som initialt skall tillskrivas en lägre trovärdighet.

För att ett försvar skall vara möjligt är det av vikt att de gärningar som ligger till grund för åtalet preciseras till tid och rum. Den tilltalade måste ha möjlighet att som försvar åberopa att han vid det påstådda gärningstillfället befann sig på annan plats eller av annan anledning inte kunnat utföra gärningen.

Syftet med införandet av den nya paragrafen om brott mot kvinnofriden var dock att öka skyddet för misshandlade kvinnor genom att bl.a. inte kräva att de enskilda gärningarna skulle preciseras till tid och plats. Åklagaren försöker trots detta fortfarande ofta finna exakta datum till gärningarna och i majoriteten av de föreliggande domarna finns det exakt angivna gärningsdatum för merparten av de brott som ingår i åtalet.

I de fall som analyserats har gärningarna i de flesta fall varit exakt preciserade i tid och rum. I ett fall är tre gärningar preciserade medan den övriga misshandeln har skett ”vid ett stort antal tillfällen”, vilket i fallet innebär i stort sett dagligen. Endast i ett fall - B 1632-98 - är ingen av gärningarna preciserad i tid, utan de skall ha inträffat under ”ett stort antal tillfällen” mellan den 1 juli till mitten av oktober och vid tre tillfällen har misshandeln skett under en viss månad.

Åklagarens ambitioner att i det längsta söka precisera gärningarna kan få en negativ effekt i dessa fall om det leder till att åklagaren väljer att inte väcka åtal när dylika preciseringar inte är möjliga. Detta innebär då att paragrafen får en snävare tillämpning än vad som var avsett från lagstiftarens sida.

De bevis som åberopas för att stödja åtalet består i huvuddelen av fallen av förhör med den målsägande, rättsintyg (i vissa fall kombinerat med foton), förhör med vittnen och i ett fall brottsplatsundersökning. I rättsintygen är oftast enbart skador från något enstaka, allvarigare misshandelstillfälle dokumenterade, men detta rättsintyg ses av domstolen ofta även som stödbevis för att misshandel även förekommit vid andra tillfällen.

I de fall där rättsintyg inte föreligger är det oftast vittnen som istället uttalar sig om skador som de observerat att kvinnan haft eller som hon visat dem. Dessa vittnen består oftast av bekanta, föräldrar eller grannar och man bör då vid bevisvärderingen av deras utsagor beakta att de ofta har en starkare anknytning till endera parten, vilket kan påverka deras objektivitet. Detta är dock något som ingen av domstolarna kommenterat.

När det gäller trovärdighetsbedömningen av den målsägandes utsaga är denna ganska begränsad i de flesta fallen, även fast domsluten i huvudsak bygger just på målsägandeberättelsen. Domstolarna nöjer sig ofta med att

enbart konstatera att målsägandes berättelse ansetts trovärdig då kvinnan berättat på ett måttfullt, sansat och återhållsamt sätt utan överdrifter. Vidare att beakta är att berättelsen ofta har stöd av annan bevisning.

Denna bevisvärdering kan tyckas vila på en subjektiv bevisvärdering från domstolens sida av det intryck som den målsägande gjort i rätten. Domen kan dock även bygga på den trovärdighetsbedömning som Gregow ställer upp då det i vissa fall konstateras att den målsägande lämnat likartade uppgifter i domstolen vid tidigare tillfällen och det omnämns även att domstolen inte ser någon anledning till varför den målsägande skulle lämna osanna uppgifter för att beljuga den tilltalade.

När det sedan gäller de två rekvisiten i paragrafen att det skall röra sig om en upprepad kränkning av offrets integriteten och att gärningarna skall ha varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, varierar domstolarnas ställningstagande och motiveringarna till dessa något. Genomgående kan dock sägas vara att domstolarnas motiveringarna till att rekvisiten anses uppfyllda är knapphändiga.

Det är enligt förarbetena domstolarna som skall avgöra vad som är en *upprepad kränkning av integriteten*. RÅ har uttalat att det borde räcka med en upprepad misshandel under en kortare period. I NJA-fallet från 1999 ansåg två av de skiljaktiga justitieråden att tre misshandelstillfällen inom en och en halv månad var tillräckligt för att det skulle röra sig om en upprepad kränkning. I de övriga fallen ligger spännvidden från att misshandel utövats vid tre preciserade tillfällen och därutöver vid ett stort antal tillfällen under loppet av tio dagar till att misshandeln upprepats sex gånger under ett år. Man kan därmed utgå ifrån att allt som faller här emellan utgör en upprepad kränkning.

För min del tycker jag att lagstiftaren kunde ha preciserat detta rekvisit bättre genom att ange ett minimikrav på antal gärningar som krävs för att det skall anses vara en upprepning. I princip skulle en strikt bokstavlig tolkning av paragrafen innebära att det räckte med att kvinnan misshandlats vid två tillfällen då detta är en upprepning.

När det sedan gäller rekvisitet att gärningarna skall anses *ha varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla* är detta enligt förarbetena ett värderande rekvisit som inte låter sig närmare preciseras i lagtext utan bedömningen måste överlämnas till domstolarna. Kravet på att en misshandel allvarligt skadat offrets självkänsla är uppfyllt om en gärning typiskt sett leder till detta och det krävs därmed inget syfte från mannens sida att skada kvinnans självkänsla. Det behöver inte heller bevisas i det enskilda fallet att personens självkänsla verkligen skadats allvarligt.

I de flesta fall kan det tyckas vara en naturlig följd av en integritetskränkning att denna även varit ägnad att skada offrets självkänsla

när offer och gärningsman känner varandra väl, men detta utgör två skilda rekvisit i paragrafen och skall därför bedömas var för sig.

I NJA-fallet är det bara justitierådet Håstad som anser att detta rekvisit är uppfyllt genom att kvinnan uttalat att misshandeln påverkat henne psykiskt och att hon känt sig förnedrad och kränkt. I två av de analyserade fallen framkommer överhuvudtaget ingenting om vilka psykiska effekter som misshandeln haft på kvinnan utöver att åklagaren i sin gärningsbeskrivning angett att gärningarna varit ägnade att skada kvinnans självkänsla. Trots detta anser domstolarna att detta rekvisit har bevisats föreligga och dömer i dessa fall för grov kvinnofridskränkning. Man kan i dessa fall fråga sig – som jag gjort i analysen tidigare- om inte domstolarna nöjt sig med att det första rekvisitet är uppfyllt och utifrån att det föreligger en upprepad kränkning dragit slutsatsen att denna även varit ägnad att allvarligt skada självkänslan.

I två andra fall uttalar sig visserligen kvinnan om sitt psykiska tillstånd efter misshandeln, men dessa uttalanden är tämligen innehållslösa plattityder som inte uttrycker mer än att deras självkänsla skadats, det preciseras inte vidare. Kvinnorna menar att de känt sig nedtryckta, förnedrade och en uppger att hon sover dåligt. Även i dessa fall har dock inte domstolen några problem att utifrån dessa knapphändiga uppgifter sluta sig till att kvinnas självkänsla allvarligt skadats och att grov kvinnofridskränkning föreligger.

Endast i ett fall anser domstolen att detta rekvisit inte är uppfyllt och att de därför enbart kan döma mannen för delgärningarna olaga hot och ofredande, trots att dessa ansetts utgöra ett led i en upprepad kränkning av kvinnan. Kvinnan har i detta fall hävdats att hon känt sig fysiskt och psykiskt trött efter händelserna, men domstolen anser att gärningarna inte varit tillräckligt kvalificerade för att uppfylla detta rekvisit. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att det inte räcker att kvinnan uppger att hon känt sig fysiskt och psykiskt trött efter misshandeln, men detta är nog för långtgående då de tidigare fallen visat att kvinnan knappt måste visa att några psykiska följder föreligger för att domstolen skall kunna döma.

Vad är det då egentligen domstolen säger i detta sista fall? Jo, att det är *gärningarna* som inte varit tillräckligt kvalificerade. Det avgörande skulle då vara vilken typ av gärningar som kvinnan utsatts för och ju allvarligare gärningarna är desto större är chansen/risken för att även kvinnans självkänsla tagit skada. Detta kan man dock inte utläsa någonstans i förarbetena, utan det är en slutsats som domstolen helt själv kommit fram till. Visst verkar det rätt logiskt att en allvarligare gärning troligtvis leder till allvarligare följder för den utsatte både fysiskt och psykiskt. Så är dock inte fallet, då den psykiska effekten en handling får för en människa i mycket högre utsträckning kan vara individuellt beroende än den fysiska skadan som samma handling orsakar. Vad jag vill säga och vad jag även tycker att domstolarna skulle beakta är att även om ett slag orsakar ett blått öga både på person A och på person B, så kan detta slag utlösa en djup depression hos

A medan B kan klara sig ur situationen utan några psykiska men. Avgörande för om kvinnans självkänsla skadats kan därför inte vara hur ”kvalificerade” de bakomliggande gärningarna är, utan det borde krävas en bedömning av i vilket psykiskt tillstånd den individuella kvinnan befinner sig i efter gärningarna.

För att kunna göra en dylik individuell bedömning av kvinnans psykiska hälsa borde det inte vara tillräckligt med att hon själv uttalar sig om hur hon känt sig efter gärningarna, utan det borde krävas stödbevisning i form av tex. ett psykologutlåtande för att visa att en allvarlig skada av självkänslan föreligger. Om psykiska skador kan konstateras borde detta med automatik innebära att kravet på att självkänslan allvarligt skadats är uppfyllt. Det kan noteras att ingen av instanserna berör de psykiska effekterna av misshandeln särskilt ingående och detta tycker jag är en brist då det ofta kan vara just de psykiska skadorna som blir bestående efter misshandeln.

Man kan fråga sig om det inte föreligger en högre tröskel för tillämpningen av expertvittnen i frågor som gäller psykisk vetenskap i jämförelse med fysisk i domstolarna. Accepterandet av ett vittnesmål från en vetenskapsman jämfört med skepticismen mot psykologer, psykoterapeuter och trauma rådgivare kan vara ett uttryck för de manliga strukturerna i domstolarna. Detta kan i hög grad påverka mål som berör våld mot kvinnor.

Den slutsats man kan dra av de analyserade rättsfallen är att det råder oklarhet när det gäller vad domstolen kommer att kräva för att det skall anses att en misshandel utgjort ett led i en upprepad kränkning av integriteten och vidare vad som krävs för att denna skall ha varit ägnad att allvarligt skada självkänslan. Detta kommer förhoppningsvis att klargöras i kommande praxis.

Enligt de feministiska synpunkter som framfördes i kapitel 5.6 kunde man anta att särskilda svårigheter skulle uppkomma vid bevisvärderingen i domstolen i dylika fall. Först och främst kan kvinnans trovärdighet ifrågasättas av den anledningen att hon är kvinna och inte passar in i bilden av den trovärdige talaren som är man. Manliga fördomar mot kvinnor i domstolen kan leda till en subjektiv bevisvärdering som missgynnar kvinnan och vidare kan det vara till nackdel för kvinnan om hon inte passar in i den typiska offerbilden då hon tex. varit berusad eller själv slagit tillbaka.

Detta är inte något som jag kunnat utläsa direkt av de fall som jag analyserat. Kanske beror det på att allt inte kommer fram i domsluten och vidare torde ingen domare vilja skylta öppet med att han/hon tillskriver en kvinna en lägre trovärdighet enbart på grund av att hon är kvinna. Jag tror dock att en dylik diskriminering, i den mån den förekommer, inte är något som domstolarna gör medvetet och då är anledningen än större att försöka främja en objektiv bevisvärdering. Detta skulle kunna ske genom en medvetandehöjning hos ledamöterna i domstolarna om de psykologiska och psykosociala faktorer som påverkar dem i deras dömande.

7 Avslutande synpunkter

Rättsliga normer är till för att påverka våra värderingar och symbolvärdet av att reglera något och hur det görs är väsentligt. Att använda rätten för att påverka attityder och värderingar, är ofta ett medvetet mål med lagstiftningen. Våld mot kvinnor anses vara ett av hindren för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män och det måste därför ses som ett väsentligt mål för ett land som skall kallas jämställt att det finns en fungerande reglering för att hindra våld mot kvinnor.

I Sverige har vi nu haft en lagstiftning gällande våld mot kvinnor i nära relationer sedan år 1998, men hur eller om den fungerar i praktiken kan diskuteras. Vad jag har kunnat utläsa har paragrafen tillämpats vid få tillfällen efter den ändring som skedde i januari år 2000 och självklart måste man då ställa sig frågan var felet ligger. Detta arbete har till stor del rört sig kring bevisvärdering i brott mot kvinnofriden och ett av problemen ligger häri då denna är problematisk. Svårigheterna varken börjar eller slutar här, utan det kanske mest grundläggande problemet är att åtal läggs ned i stor omfattning innan de kommer till prövning.

Orsaken till varför åtal läggs ned kan vara t.ex. att åklagaren anser att det inte finns tillräckligt med bevis, att gärningarna inte är tillräckligt preciserade eller att han tror att kvinnan kommer att ta tillbaka sin berättelse. Vissa av dessa problem skulle man kunna komma ifrån genom att ändra bemötandet av misshandlade kvinnor och förkorta handläggningstiderna. Polisen vid vissa orter har börjat dokumentera kvinnans skador på video och spela in berättelsen på plats i hemmet, vilket har visat sig fungera både som bevis och som ett hinder mot att kvinnan tar tillbaka sin berättelse.

En annan möjlig lösning vore kanske att införa specialiserade enheter inom polis, åklagarmyndigheter och tingsrätter, då detta skulle öka kunskaperna om denna speciella brottsform och kvinnornas förtroende för rättsväsendet skulle därmed också kunna ökas.

I domstolarna syns en trend mot en restriktiv tolkning av denna skyddande lagstiftning. Detta har inneburit att tolkningarna har verkat mot en förbättring för kvinnorna även om detta var det uttryckliga syftet. Ett exempel på detta är att syftet med paragrafen att bedöma mindre grova, men upprepade, brott mot samma kvinna som allvarligare brott inte kan anses ha uppnåtts, då de män som dömts enligt paragrafen begått förhållandevis grova brott mot kvinnan.

Även om lagen mot våld i hemmet verkade vara adekvat i rent formell mening när det gällde skyddet för misshandlade kvinnor så har tolkningen och tillämpningen därmed underminerat de förbättringar som lagstiftaren lovade.

Om lagen skall vara till någon nytta för kvinnorna måste dock även de fundamentala värderingarna och ojämlikheterna i samhället ifrågasättas. Detta är något som går både utöver detta arbete och utöver juridiken och politiken bakom lagstiftningen. Problemet kan tyckas stort, men i slutänden ligger ändå ansvaret på den enskilde individen. Det är en enskild kvinna som blir slagen, det är en enskild man som slår och det är enskilda individer som har ansvaret för att våldet uppmärksammas, dokumenteras och bestraffas.

8 Käll- och litteraturförteckning

8.1 Offentligt tryck

SOU 1938:44, Processlagsberedningens förslag till Rättegångsbalk II, Motiv mm.

SOU 1995:60 Kvinnofrid - Huvudbetänkande av Kvinnovaldskommissionen, Del A och B.

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningssbrotten.

8.2 Litteratur

Billström, M, Bring, T, Diesen, C, Lishajko, M, Marmolin, C, *Brottsoffrets rätt*, Stockholm, 1995.

Björkman, J, Diesen, C, Forssman, F, Jonsson, P, *Bevis*, Stockholm, 1997.

Bring, T, Diesen, C, Schelin, L, Wilton, A, *Förhör*, Stockholm, 1996.

Carlson, T, *Våld mot kvinnor*, Stockholm, 1993.

Christiansson, S-Å, (red.), *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*. Borås, 1996.

Diesen, C, Grunderna för bevisvärderingen, I: Björkman, J, Diesen, C, Forssman, F, Jonsson, P, *Bevis*, Stockholm, 1997, s. 11- 83.(Cit. 1997)

Diesen, C, Förhörsteknik. I: Bring, T, Diesen, C, Schelin, L, Wilton, A, *Förhör*, Stockholm, 1996. (Cit. 1996)

Diesen, C, Brottsoffret och omvärlden. I: Billström, M, Bring, T, Diesen, C, Lishajko, M, Marmolin, C, *Brottsoffrets rätt*, Stockholm, 1995, s. 27-91. (Cit. 1995)

Diesen, C, *Bevisprövning i brottmål*, Stockholm, 1994. (Cit. 1994)

Edelstam, H, *Sakkunnigbeviset - En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Uppsala, 1991. (Cit. 1991)

Eisenstein, Z. R, *The female body and the law*, Berkley and Los Angeles, California, 1988.

Eliasson, M, *Mäns våld mot kvinnor - En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, Stockholm, 1997.

Finley, L M, Breaking Women´s Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning. I: Weisberg, D K, (red.) *Feminist Legal Theory Foundations*, Philadelphia, 1993, s. 571- 579.

Goldsmith, R. W, Domarens och åklagarens bevisvärdering ur preskriptiv och deskriptiv synvinkel. I: Christiansson, S-Å, (red.), *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*. Borås, 1996.

Heuman, L, (red.), *Festskrift till Per-Olof Bolding*, Stockholm, 1992.

Holgerson, A, *Fakta i målet - vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall*, Stockholm, 1990.

Hunter, R, Mack, K, Exclusion and silence - procedure and evidence. I: Ngarie, N, Owens, R J, (red.), *Sexing the subject of law*, Sydney, 1997, s. 171- 192.

Hydén, M, *Kvinnomisshandel inom äktenskapet - Mellan det omöjliga och det möjliga*, Falköping, 1995.

Insulander, S, Utsagepsykologiska tillförlitlighetsanalyser. I: Christiansson, S-Å (red.) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*, Borås, 1996.

Karlsson Sjögren, Å, *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*, Umeå, 1998.

Kelly, L, How women define their experience of violence. I: Yllö, K, Bograd, M, *Feminist perspectives on wifeabuse*, California, 1988, s. 114-133.

Ngaire, N, Owens, R J, (red.), *Sexing the subject of law*, Sydney, 1997.

Peterstrand-Nilsson, M, *Ondskans famn - Den inre världen hos misshandlade kvinnor*, Falun, 1997.

Schelin, L, Utsageanalys. I: Bring, T, Diesen, C, Schelin, L, Wilton, A, *Förhör*, Stockholm, 1996.

Svensson, E-M, *Genus och rätt - en problematisering av föreställningen om rätten*, Uppsala, 1997.

Taussi Sjöberg, M, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*, Stockholm, 1996.

Trankell, A, *Vittnespsykologins arbetsmetoder*, Örebro, 1971.

Träskman, P-O, Målsägande som informationskälla vid bevisning i brottmål. I: Heuman, L, (red.), *Festskrift till Per-Olof Bolding*, Stockholm, 1992, s. 401- 410.

Weisberg, D. K, (red.), *Feminist Legal Theory Foundations*, Philadelphia, 1993.

Yllö, K, Bograd, M, (red.), *Feminist perspectives on wifeabuse*, California, 1988.

8.3 Artiklar

Diesen, C, *Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys - Metodlikheter och metodskillnader*, JT 1999-2000, nr. 2, s. 298- 311. (Cit. 1999)

Edelstam, H, *Om rättsintyg - några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott*, JT 1997- 1998, nr. 1, s. 86- 117.(Cit. 1997)

Edling, M, *Samverkan kring kvinnomisshandel - Från anmälan till dom på några veckor*, Apropå, nr 6/ 1999, s. 5-7. (Tillgänglig på : http://www.bra.se/extra/apropa/?button_red_old_articel.154.=1)

Eriksson, A, Ormstad, K, *Verkligheten bakom blåmärkena - skadebild och dokumentation vid kvinnomisshandel*, Nordisk medicin, Vol. 107, 5/1992, s. 141- 144.

Gregow, T, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509.

Hunter, R. C, *Gender in evidence: Masculine Norms Vs. Feminist Reforms*, Havard Women's Law Journal, Vol. 19, Spring 1996, s. 127-167.

Mack, K, *Continuing Barriers to Women's Credibility: A Feminist Perspective on the Proof Process*. Criminal Law Forum, Vol. 4 No. 2, 1993, s. 327- 353.

Olsson, T, *Till frågan om bevisvärdering i brottmål*, SvJT 1997 s. 250.

Wennberg, S, *Grov kvinnofridskränkning - en problematisk brottskonstruktion*, SvJT 2000 s. 792.

8.4 Rättsfall

NJA 1980 s. 725

NJA 1988 s. 40

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 465

NJA 1999 s. 102

RH 1991:24

B 765/00- HovR över Skåne och Blekinge

B 718/99- HovR över Skåne och Blekinge

B 1027/99- HovR över Skåne och Blekinge

B 172/00- HovR för Övre Norrland

B 6221/00- Malmö tingsrätt.

8.5 Övriga källor

BRÅ-rapport 2000: 11, *Grov kvinnofridskränkning - En kartläggning*.
(tillgänglig på

http://bra.se/extra/publication/?button_showpublication.141.1=1), (Cit. BRÅ-rapport)

SOSFS 1997: 5, *Rättsintyg vid utredning av vålds - och sexualbrott*,
(tillgänglig på <http://www.sos.se/sos/publ/sosfs/fs9705.htm>), (Cit. SOSFS 1997:5)

Filosofiska rummet, Sveriges Radio P1, den 20 oktober 2000.

Freja, Sveriges Radio P1, 13 juli 2000.

Leander, K, *Övergrepp mot kvinnor - vad kan göras?*, Stockholms läns kvinnohälsorapport, 1997:5, kap. 4. (tillgänglig på http://www.niwl.se/hotell/ymednvso/rapport/1997_5.htm)